

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
РЕСПУБЛИКАЛЫҚ ҚОСЫМША БІЛІМ БЕРУ
ОҚУ-ӘДІСТЕМЕЛІК ОРТАЛЫҒЫ**

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
РЕСПУБЛИКАНСКИЙ УЧЕБНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ ЦЕНТР
ДОПОЛНИТЕЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ**

**Білім беру ұйымдары мұражайларында
білім алушылардың зерттеу қызметі**

Әдістемелік ұсынымдар

**Исследовательская деятельность обучающихся
в музеях организаций образования**

Методические рекомендации

Астана, 2016

«Білім беру ұйымдары мұражайларында білім алушылардың зерттеу қызметі» (әдістемелік ұсынымдары) – Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің «Республикалық қосымша білім беру оқу-әдістемелік орталығы» РМҚК – Астана қаласы, 2016 жыл – 137 бет.

Методические рекомендации «Исследовательская деятельность обучающихся в музеях организаций образования» – «Республиканский учебно-методический центр дополнительного образования – г. Астана, 2016 – 137 стр.

«Білім беру ұйымдары мұражайларында білім алушылардың зерттеу қызметі» әдістемелік ұсынымдарында білім алушылардың өзіндік танымдық қызмет саласындағы құзыреттілігін қалыптастыруға, белсенді өмірлік ұстанымын және патриот азаматты тәрбиелеуге бағытталған зерттеу қызметінің рөлі ұсынылған.

Педагогтерге мұражай педагогикасы арқылы оқу пәндерін оқытуда зерттеу компоненттерін қолдану, мұражай педагогикасы негізінде оқыту қызметінің жобалау әдістері ұсынылды.

Әдістемелік ұсынымдар білім беру ұйымдарының басшыларына, әдіскерлерге және ата-аналарға ұсынылады.

В методических рекомендациях «Исследовательская деятельность обучающихся в музеях организаций образования» представлена роль исследовательской деятельности обучающихся, направленной на формирование компетентностей в сфере самостоятельной познавательной деятельности, активной жизненной позиции и воспитание гражданина-патриота.

Педагогам рекомендованы методы проектирования собственной обучающей деятельности на основе музейной педагогики, использования исследовательских компонентов в преподавании учебных предметов через музейную педагогику.

Методические рекомендации адресованы руководителям, методистам, педагогам организаций образования и родителям.

*ҚР БжҒМ «Республикалық қосымша білім беру оқу-әдістемелік орталығы» РМҚК оқу-әдістемелік кеңесі ұсынады
(2016 жылғы 5 мамырдағы № 2 хаттама)*

*Рекомендовано Учебно-методическим советом
РГКП «Республиканский учебно-методический центр дополнительного образования» (протокол от 5 мая 2016 года №2)*

*©Республикалық қосымша білім беру оқу-әдістемелік орталығы, 2016
©Республиканский учебно-методический центр дополнительного образования, 2016*

Мазмұны

Кіріспе	5
1. Білім беру ұйымдары мұражайларында білім алушылардың зерттеу қызметін ұйымдастырудың жалпы мәселелері	8
2. Мұражайлар - балалардың шығармашылығын дамытудың инновациялық алаңы	11
2.1. Білім беру ұйымдары мұражайының мақсаты, міндеттері мен бағыттары	24
2.2. Білім беру ұйымдарының мұражайларындағы зерттеу қызметінің қағидаттары	26
3. Білім алушылардың білім беру ұйымдарының мұражайларында ғылыми зерттеулер жүргізуінің негізгі кезеңдері	32
3.1. Мұражай қорларын ғылыми тұрғыдан жинақтау жұмысын ұйымдастыру	35
3.2. Мұражай жинағының құрамына мұражайлық маңызы бар заттарды іріктеудің жалпы әдістемесі	39
3.3. Мұражай заттары мен мұражай жинақтарын зерделеу	40
4. Білім беру ұйымы мұражайының әлеуетті мүмкіндіктері және оның білім беру-тәрбиелеу әсерінің ерекшелігі	42
4.1. Мұражайдың оқу-әдістемелік процеске кірігуі	50
4.2. Мұражайлардағы өлкетану жұмысы	51
Глоссарий	58
Қолданылған әдебиеттер тізімі	70

Содержание

Введение	73
1. Общие вопросы организации исследовательской деятельности обучающихся в музеях организаций образования	76
2. Музеи как инновационные площадки развития творческой деятельности детей	79
2.1. Цель, задачи и направления музея организации образования	91
2.2. Принципы исследовательской деятельности в музеях организаций образования	93
3. Основные этапы проведения обучающимися научного исследования в музеях организаций образования	99
3.1. Организация работы по научному комплектованию музейных фондов	102
3.2. Общая методика отбора предметов музейного значения в состав музейного собрания	105
3.3. Изучение музейных предметов и музейных коллекций	106
4. Потенциальные возможности и специфика образовательно-воспитательного воздействия музея организаций образования	109
4.1. Интеграция музея в учебно-воспитательный процесс	115
4.2. Краеведческая работа в музеях	117
Глоссарий	123
Список использованных источников	135

«Егемендікке ие болған еліміздің мәдени өмірінде мұражайдың алар орны ерекше. Оқигаларға бай тарихымызды тереңнен зерделеу және өмір тәжірибесінен қажетті сабақ алу – қазақстандық отансүйгіштікті қалыптастырудың, Отанымыздың лайықты азаматтарын тәрбиелеудің басты шарттарының бірі...»

Н. Назарбаев

Кіріспе

Қазіргі қоғамда болып жатқан өзгерістер жеке тұлғаның өзіндік дамуына, шығармашылық бастамашылық етуіне, ақпарат өрісінде дербес жаңалықтарды жетілдіруіне, балалардың өзін өзі дамытуы үшін алдына дербес міндеттер қоя білуі мен оларды шеше білуін қалыптастыруға бағытталған жаңа білім беру тәсілдерін, педагогикалық технологияларды дамытуды қажет етеді, бұл олардың жеке, сол сияқты ұжымдық шығармашылығына, алдын ала кәсіптік бағдарлануына ықпал етеді. Зерттеу құзыреті сияқты негізгі құзыреттіліктерді қалыптастыру қосымша білім берудің жана мазмұнының нәтижелерінің біріне айналуы тиіс.

Білім беру ұйымдарының мұражайларындағы зерттеу қызметі білім алушылардың әдіснамалық қасиеттерін қалыптастыруға бағытталған. Бұл оқу-зерттеу қызметінің мақсаттарын меңгеру, міндеттер қоя білу және оларды шеше білу қабілеті, бұл шабыттану, ойдың икемділігі, қайшылықтарға шыдамдылық, сыншылдық, жеке пікірінің болуы сияқты жаңа қасиеттер, басқа адамдармен, қоршаған әлем объектілерімен өзара әрекеттесу қажеттілігіне, ақпараттар қабылдауға, топта және ұжымда түрлі әлеуметтік рөлдерді орындау қажеттілігіне негізделген коммуникативтік қасиеттер.

Танымдық қызметті ұйымдастыру үшін қажетті білімдер мен біліктер болашақта балалардың ғылыми-зерттеу қызметін ұйымдастырудың негізіне айналмақ.

Мақсат: білім алушылардың өмір сүруге және қоғамдағы өз орнын табуға қабілетті де құзыретті жеке тұлға болып қалыптасуын айқындайтын зияткерлік, шығармашылық және коммуникативтік қабілеттерді, танымдық қызығушылықтарды дамыту.

Білім алушылардың білім беру ұйымдарының мұражайларындағы зерттеу қызметі мына **міндеттерді** айқындайтын және шешуге мүмкіндік беретін, қазіргі уақытта өзекті құзыреттілікті, жеке бағдарланған тәсілдерді іске асыруға мүмкіндік береді:

зерттеу қызметінің нысанасы мен құрылымы туралы білім алу;

зерттеу, нәтижелерді өңдеу және оларды таныстыру үшін қажетті ақпаратты іздеудің тәсілдері туралы білім алу;

зерттеу қызметінің: оқу-танымдық, ақпараттық-коммуникативтік, бағалау-талдау және т.б. әдістерін меңгеру;

негізгі құзыреттіліктерді игеру: ғылыми-танымдық, құндылықты-мағыналық, ақпараттық, коммуникативтік;

мұражайдың білім беру кеңістігі шеңберінде зерттеу қызметі жүйесін әзірлеу;

ғылыми-зерттеу және шығармашылық қызметке бейім балалармен жұмыстың тұтас жүйесін құру;

зерттеу қызметінің басым бағыттарын айқындау мақсатында білім алушылардың білім алуғағы сұранысын анықтау;

балалардың қабілеттерін дамыту және іске асыру үшін оңтайлы жағдайлар жасау;

зерттеу жобаларын жүзеге асыруға ұсынымдар әзірлеу;

жұмыстарды бағалау өлшемшарттары, сыйлықақы беру және жеңімпаздарды марапаттау жүйесін әзірлеу;

шығармашылық және ғылыми-зерттеу қызметіне бейім балалармен жұмыс істеу үшін педагогикалық кадрлар даярлау.

Білім алушылардың білім беру ұйымдарының мұражайларындағы зерттеу қызметі мына **қағидаттарға** негізделеді:

интегралды – балалардың зерттеу қызметінің біріктірілуі және өзара қосылуы, мұнда зерттеу және шығармашылық жұмыстарды орындау кезінде алынған тәжірибе мен біліктер практикада пайдаланылады және ынтаны арттыруға әрі психологиялық аяны дамытуға жәрдемдеседі;

үздіксіздік – әртүрлі жастағы білім алушылар мен ғылыми жетекшілердің шығармашылық бірлестігінде ұзақ мерзімді кәсіби бағдарланған білім беру мен тәрбиелеу процесі;

көп бағдарлы оқыту – проблемаға терең ден қою зерттеу нысанасын терең жүйеленген түрде білуді, әртүрлі салаларда кең эрудицияның болуын, зерттеу еңбегіндегі дағдыларды қалыптастыруды болжамдайды.

Мұражайдың инновациялық қызметінің нысаналы бағдары білім алушылардың жеке таңдауы жағдайында сапалы нәтижелерге қол жеткізуге арналған ғылыми, материалдық-техникалық, ұйымдастырушылық алғышарттар жасауға бағытталған.

Осы негізде қызметтің мынадай **бағыттары** туындайды:

білім алушылар үшін жеке даралық маңызы бар, әрекет ету логикасы арқылы білім беру процесін құру есебінен ынтаны арттыру;

тәрбиелеудің, оқыту мен дамытудың басым міндеттерін қамтитын білім беру ұйымдарының мұражайларындағы балалардың

зерттеу қызметі процесінде педагогтердің, қызметкерлердің, білім алушылардың және ата-аналардың өзара іс-қимылын ұйымдастыру;

балалардың ғылымның әртүрлі салаларындағы шығармашылық мүмкіндіктерін дамыту және барынша дарынды балаларды анықтау;

ғылыми-зерттеу тақырыбын әзірлеуге жүйелі көзқарас арқылы білім алушының негізгі физиологиялық-психикалық функцияларын теңгерімді түрде дамыту;

білім алушылардың негізгі құзыреттерін әртүрлі жағдаяттарда әмбебап пайдалану арқылы тереңінен саналы түрде меңгеру;

білім алушылардың зерттеушілік мәдениетін қалыптастыру;

коммуникативтік біліктерді меңгеру;

балалардың шығармашылық еңбегін, ғылыми әдебиетпен дербес жұмыс істеу білігін қалыптастыру;

балаларда әдістемелік талдау және зерттеу тақырыбын бағалау дағдыларын қалыптастыру;

балалардың өзін өзі айқындауы мен өзін өзі дамытуы үшін жағдайлар жасау.

1. Білім беру ұйымдары мұражайларында білім алушылардың зерттеу қызметін ұйымдастырудың жалпы мәселелері

Ғылыми-зерттеу жұмысы мұражай қызметінің негізгі бағыттарының бірі болып табылады. Мұражайлардың ғылыммен көпжақты байланысы оның полифункционалдылығымен айқындалады. Ғылыми-зерттеу қызметі ұйымның бейінін ғана емес, сонымен қатар оның әрекет ету саласы қозғалатын жалпы теориялық зерттеулерін де көрсете отырып, кешенді сипатқа ие болады. Мұражайда білім алушылардың ынтасын арттыру жолдарының бірі оларды зерттеу қызметіне тарту болып табылады.

Зерттеу қызметінің негізгі міндеті пәндік білімдерді практикада қолдануға – білім беру ұйымының мұражайында ғылыми жұмыстың бағыттарын зерделеуге, тарихи дамудың қазіргі кезеңіндегі ерекшелігін анықтауға, өз жұмысының негізгі бағыттарының қатарында осы жұмыстың маңызы туралы көзқарасты қалыптастыруға бағытталған. Оқыту барысында бала практикалық қызметте пайдалану үшін ғылыми жұмыстың түрлі қырлары туралы білімдерге ие болуы тиіс. Маңыздысы мұражайдың ғылыми жұмысының әртүрлі ұйымдардың өлкетанушылық зерттеулерімен байланысын анықтау; нақты мұражайлардағы ғылыми-зерттеу жұмысының ерекшеліктері мен дербестігі туралы білімдерді игеру болып табылады.

Ғылыми зерттеулер жүргізудің нәтижесінде білім алушы:
ғылымдар мен ғылыми зерттеулердің жіктемесін;
зерделенетін саланың қазіргі бағыттары мен проблемаларын;
мәдени және табиғи мұра объектілерін;
ғылыми-зерттеу жұмыстарын ұйымдастырудың, басқарудың теориялық негіздерін білуі;
ғылыми-зерттеу және ғылыми-практикалық мақсаттар мен міндеттерді қалыптастыра;
ғылыми-зерттеу және ғылыми-практикалық проблемаларды зерделей;
ақпаратқа өз бетінше іздеу жүргізе;
сәйкес тақырып бойынша ғылыми еңбектермен өз бетінше жұмыс істей;
процестерді, мәдени және табиғи мұра объектілерін талдай;
зерттеудің қазіргі әдістерін пайдалана;
заманауи ғылыми-ақпараттық және білім беру технологияларын қолдана отырып, ғылыми-теориялық және

қолданбалы міндеттерді шешу кезінде зерттеулерді өз бетінше орындай;

ғылыми-зерттеу процесі кезеңдерінің мониторингін жүргізе;
пайдаланылатын ғылыми-зерттеу және ғылыми-практикалық әдістердің тиімділігін бағалай;

ғылыми қызметтен алынған нәтижелерді талдай;
қорытындылар мен тұжырымдамалар жасай **білуі**;
ғылыми танымның қазіргі заманғы әдіснамасының негіздерін;
рефераттар, мақалалар, шолулар және т.б. құрастыру дағдыларын **меңгерген болуы тиіс**.

Зерттеу процесінде оқушыға мұражайдың ғылыми қызметінің түрлерін талдау қажет. Практикалық бөлікте, мұражайдың ғылыми-зерттеу қызметінің түрлі аспектілеріне арналған жалпы жұмыстарға сүйене отырып, оқушы зерттеу жұмысын өз бетінше орындай білуі тиіс. Ол зерделенетін объектінің немесе процестің ерекшеліктерін анықтаумен мұражайдың функционалдық қызметінің талдауына негізделеді. Зерттеу жұмысы жасөспірімді жеке, сол сияқты ұжымдық шығармашылыққа итермелейді; олардың алдын ала кәсіптік бағдарлануына ықпал етеді. Зерттеу жұмыстарында жасөспірімдердің кез келген қабілеті дерлік сұранысқа ие, танымдық қызметтің әртүрлі түрлері үйлеседі.

Қазіргі зерттеушілер баланы қоршаған әлемді жекелеген заттар мен құбылыстарға бөлетін мектеп пәндеріне қарағанда, мұражайдың мәні ерекше қоғам құру екенін, ал оның басты функциясы адамның ішкі жан дүниесін қалыптастыру болып табылатынын атап көрсетеді.

Бұл процесс мына кезеңдерден тұрады:

сақтау және зерделеу үшін бұрынғы объектілерді іріктеу;
экспериментті, оқу-зерттеушілік мұражай қызметінің барысында реконструкциялау, ревитализациялау;
қазіргі заманғы мәдениет пен ғылымға трансляция;
жаңа мәдениетті генерациялау.

Мұражай-педагогикалық жұмысының әдіснамасы өнертанушы әрі әйгілі педагог А.В. Бакушинскийдің еңбектерінде көрініс тапқан. Әуелі Цветаев мұражайының (қазір бұл А.С. Пушкин атындағы мемлекеттік бейнелеу өнері мұражайы) сақтаушысы, кейіннен – Третьяков галереясының ғылыми қызметкері болып істеген А.В. Бакушинский жастарға эстетикалық тәрбие беру мәселелеріне көп көңіл бөлді. Ол мұражай жасөспірімге «өмірдің кез келген көркемдік безендірілуін айқын қабылдауға және бастан кешіруге» үйренуге көмектеседі деп санады.

Анатолий Васильевич Бакушинскийдің жұмыстарында тәрбие беруші мұражай кеңістігін ұйымдастыру қағидаты

қалыптастырылған, балалардың қабылдауының психологиялық-педагогикалық ерекшеліктеріне жауап береді және қазіргі балалар мұражайлары қызметінің негізі болып табылады. Мұражай экспозициясының образды құрылуы, сезімталдықпен қабылдауға және көңіл-күймен сезінуге сүйену, өткен кезеңдер мұрасын жете түсіну – Бакушинскийдің бұл идеялары ХХ ғасырдың бірінші онжылдықтарында жаңалық болды және ХХІ ғасырдың басында да өз өзектілігін жоғалтқан жоқ.

Бакушинскийдің мұражайдағы көрерменнің бей-жай көзқарасына жол бермеу туралы тұжырымдары балалар мұражайы қызметін ұйымдастыру үшін өте маңызды. Ол өзі өмірден өткеннен кейін Германияда ғылым ретінде қалыптасқан және ресімделген мұражай педагогикасының әйгілі теорияшысы болып қана қойған жоқ, сонымен қатар практик те болды. Мұражайда шоғырландырылған заттар әлемі, Бакушинскийдің пайымдауынша, балаға «материалдарды, олардың қасиеттерін білуді: тығыздығы, салмағы, қарсыласу күшін, тепе-теңдік, көлемдер, үстіңгі беттері, түсінің қатынасын үйретіп қана қоймайды, сондай-ақ «жасалған зат түрінде элементтердің жаңа комбинациясын құрудың шығармашылық актісі» барысында осы білімдерді шығармашылық тұрғыда қайта өңдеуге жәрдемдесуге үйретеді. Бакушинский мұражайға келушінің шығармашылық белсенділігін дамыту әдістемесін мұқият әзірледі, ол жас экскурсанттар үшін «жас ерекшелігі романтикасын» ескеретін, «күрделі психологиялық күйзелістер ағынын» сыртқа шығаратын дербес шығармашылық тапсырмалар кешенін қамтыды. Шығармашылық тапсырмалар балалардың мұражайдан алған әсерінің негізінде олардың ашылуына және өзіндік шығармаларын тузығуына алып келді.

Адам мәдениетінің бірегей туындысы ретінде балалар мұражайы үшін онда білім беру-тәрбиелеу ортасын құруға деген мәдениеттанушылық көзқарас идеялары маңызды. Қазіргі заманғы білім беру мұражайы функциясының зерттеушілік сипаты, болмыстың жаңа интеграциялық нысандарын дербес ұйымдастыру рөлін Ресей Академиясы Педагогикалық инновациялар институтының профессоры, мәскеулік мәдениеттану мектебінің өкілі Н.Б. Крылова да атап көрсетеді.

Н.Б. Крылова білім берудің мәдени парадигмасын қалыптастырды, оның негізгі идеясы «білім берудің баланың мәдени әрекетін (оның шығармашылығы мен мәдениеттегі болмысының барлық нысандарын) қамтамасыз етудің тиімді арналарының біріне айналған кезде ғана ерекше мәдени процесс ретінде іске асырылатыны» болып табылады. Бұл қағидат заманауи білім беру

институтының нұсқасы ретінде балалар мұражайына да толығымен қатысты. Н.Б. Крылова «жасөспірімдер мен жастардың субмәдениеті (барынша жоғары «іздену» әлеуетіне ие) ересектердің субмәдениетіне (белгілі бір мәдени нысанды тапқан және тек соны іске асырады) қарағанда белсенді және жасампаз» екенін атап көрсетеді. Сондықтан балалар мұражайы балалардың мәдени практикаларының барынша әртүрлілігін ұсынатын, жаңалықтар үшін қажетті өріс туғызатын болғандықтан, әрбір нақты баланың мәдениет тұрғысындағы міндеттеріне асқан шынайылықпен қарайды.

2. Мұражайлар - балалардың шығармашылығын дамытудың инновациялық алаңы

Білім беру ұйымы мұражайының типіне жүз жылдық даму тарихы бар балалар мұражайы жақынырақ. Ол балалар аудиториясы мен отбасыға арналған, баланы дамытуға бағытталған және өз қызметін интерактивті әдістемелер негізінде жүргізеді. Интерактивті әдістемелер затпен тікелей өзара іс-қимылды, түйсіну арқылы қабылдау үшін қолжетімді материалдар қорын құруды, экскурсияны алмастыратын өзіндік жол сілтеушілерді («шығармашылық тапсырмалар», «белсенділік парақтары», «жұмыс дәптерлері») пайдалануды білдіреді. Балалар мұражайында мұражай материалын қабылдау процесін белсендендіруге, ал білім беруде – балаларды жобалар құруға тартуға баса назар аударылады.

Балалар мұражайлары өзінің интерактивтілігіне, іс-әрекеттің ұсынылатын түрлерінің өзгермелілігіне қарай білім беруді дамытудың инновациялық алаңы болып табылады. Білім беру ұйымы мұражайының өзіндік болмысы, ең алдымен, оның ерекше типті мұражай екендігімен айқындалады. Мұражай-педагогикалық процесінің бөлігі бола отырып, ол балалар аудиториясына арналған, айқын білім беру бағыты бар, өз жұмысын оқушыларды, балалар мен педагогтерді, балалар мен ата-аналарды, сондай-ақ басқа көмекшілер мен әріптестерді қызмет пен бірлескен шығармашылыққа белсенді түрде тартудың негізінде құрады.

Әлемде балалар мұражайларын ашу және дамыту тарихы жүз жылдан астам уақытты құрайды, сол кезден бері 1899 ж. Бруклинде (АҚШ) Алғашқы балалар мұражайы ашылды. Мектеп мұражайлары XIX ғасырдың ортасынан бастап дамыды. Олар бірқатар Еуропа мемлекеттерінде, Солтүстік және Оңтүстік Америкада, Жапонияда ашылды. 1906 жылға қарай әлемде 79 мектеп мұражайы болды.

Білім беру ұйымдарымен байланысты мұражайларға шолу мектеп мұражайларына жүгінуді болжамдайды, олар, көбінесе, институттар, басқарылатын мұғалімдер қауымдастықтары бола отырып, мектепте білім берудің қандай да бір жаңалықтарын (мысалы, жаңа оқу керек-жарағын) насихаттауға ұмтылады. Мұндай мұражайлар ХІХ ғ. екінші жартысында пайда болды. 1898 ж. Люблянда Словения мектеп мұражайы, 1851 ж. – Штутгартта, 1854 ж. – Торонтода, 1857 ж. – Лондонда, 1864 ж. – Санкт-Петербургте, 1868 ж. – Вашингтонда, 1878 ж. – Токиода, 1883 ж. – Рио-де Жанейрода, 1888 ж. – Монтевидеода және Буэнос-Айресте, 1899 ж. – Нью-Йоркта ашылды.

ХІХ ғасырдың екінші жартысынан бастап Германия мектеп мұражайларының елі болып саналды, 1904 ж. олардың саны 33-ке жетті. 1970 жылдары мектептердің жаппай жабылуынан кейін және мұражайтану, педагогикалық бағдары бар бірқатар жаңа мектеп мұражайларының ашылуынан кейін пайда болған Германияның белсенді мектеп мұражайларының ең көне тәуелсіз институты 1978 жылы құрылған Фрисландиядағы Цетель-Боленбергерфельд мектеп мұражайы болып табылады.

Көбі 1970 жылдары пайда болған мектеп мұражайлары өз назарын өткен уақытты сағынуға емес, нақты мұражайтану жұмысына шоғырландыра отырып, білім беру тарихын ұсынады; жинақтаудан, зерделеуден және экспонаттаудан көне сынып бөлмелерінде өтетін нақты сабақтарымен педагогикалық қызметтің көптеп таралуына көшу. Мектептердің өздеріне, сол сияқты мектеп мұражайларына көбінесе білім беру тарихы туралы білгісі келетін оқушылар немесе бұрынғы оқушылар келеді.

ХІХ ғасырдың ортасында пайда бола бастаған мектеп мұражайлары мұғалімдер қауымдастығымен, оқытудың жаңа керек-жарақтарымен коммерциялық және жарнамалық таныстырулармен, заманауи білім берудің өзімен байланысты болды.

XXІ ғасырдың басына қарай Германияда білім беру тарихына арналған 100-ден астам әртүрлі мұражайлар мен экспозициялар жұмыс істеп тұрды. Одан басқа, Германия білім беру тарихын зерделеу саласында да жетекші орынды сақтап келе жатқанын атап өту керек, оны мұнда көбіне бірлескен күшпен әрекет ететін университеттер, жекелеген ғылыми қоғамдар мен институттар өткізеді. Мысалы, 1991 жылы өңірлік төрт ұйым мамандарды өзінің белсенділігімен тартатын, Отвайлердегі Саар жерінің мектеп мұражайын құрды.

1980-ші жылдардың басында Германияда Бергиш Гладбахта, Фридрихсхафенде және Ашахта үш мұражай ашылды. Екі мұражай -

Нюрнбергде және Ихенхаузенде Эрланген-Нюрнберг университетінің және профессор Макс Лидткенің тікелей қатысуымен құрылды, оның бастамашылық етуімен осы тақырыпқа қызығушылық танытатын мұражай танушылардың және басқа да зерттеушілердің бірқатар кездесулері өткізілді. Университеттер де Штайнхорст пен бірқатар басқа қалаларда мұражай ашу кезінде осындай рөл атқарды. 2010 жылы хат тарихына арналған көрме өткізумен өзінің жүзжылдығын атап өткен Дортмундтағы мұражай да қызықты. Көптеген мұражайлар өздерінің негізін қалаушылармен байланысын мойындайды, бірақ топтамалардың сабақтастығын бәрі бірдей растай бермейді.

Өзінің ұлттық мектеп мұражайлары дәстүрлерімен, олардың көптігімен, топтамалардың байлығымен және ұйымдастырушылық нысандарының әртүлілігімен мақтана алатын Германияда, Францияда бар немесе бертінгі уақытқа дейін Данияда болған орталық мектеп немесе педагогикалық мұражайға ұқсайтын мұражайлар жоқ. Дания мұражайы қаржылық пролемаларына байланысты 2008 жылы уақытша жабылды. Бұл мысалдан бүгінгі күнгі мұражай – қоршаған ортаның өзгерістеріне айрықша ден қоятын жүйе болып табылатынын жақсы байқауға болады.

Басқа Скандинавиялық мемлекеттерге қатысты халықаралық аренада аса белсенді, конференцияларға қатысушы Норвегия мектеп мұражайларын атауға болады. Финляндияның 20 мектеп мұражайы мен 60-тан астам швед мектеп мұражайлары мен топтамаларының халықаралық байланыстары да атап өтерлік.

Францияда орталық ұлттық мектеп мұражайы Руандағы Білім беру мұражайы болып табылады, Ұлттық педагогикалық зерттеулер институтының (INRP) құрылымдық бөлімшесі ретінде жұмыс істейді және 2011 жылдан бастап Педагогикалық құжаттамалық орталықтың бөлігі болып табылады. Мұражайдың ағаштан соғылған ғимараты қаланың бағзы бөлігінде орналасқан және тұрақты экспозициясы бар, сол сияқты уақытша көрмелері де бар. Мұражайдың қызметі тек экспозициялық жұмыспен ғана шектеліп қоймайды, сонымен қатар зерттеу жобаларының көпшілігі белсенді жариялануымен расталады. Бірқатар басқа мектеп мұражайлары басты назарды мектеп керек-жарақтарының өңірлік ерекшеліктеріне және сабақтар өткізуге шоғырландырады.

Трегарвандағы ауыл мектебі мұражайын атап өтуге болады, ол ауылдық жердегі мектепте білім берудің ерекшелігін көрсетеді және өзінің педагогикалық жобаларымен және көптеген жарияланымдарымен ерекшеленеді. Ипрадағы Муниципалды білім беру мұражайы – Бельгияның осыған ұқсас мұражайларының

ішіндегі ауқымдысы, ал Роттердам педагогикалық мұражайы голландтық мұражайлардың ішіндегі ерекшесі. Ирландияда білім беру тарихына арналған бірден-бір мұражай Дублин қ. Ирландия педагогикалық колледжінде ашылған Планкеттов ирландық білім беру мұражайы.

Мектеп мұражайлары уақытқа икемделіп отырады және өзінің мұражайлық сәйкестігін үнемі іздеу үстінде болады. Бұл этнографиялық бейіндегі жиынтықтар, зерттеу орталықтары немесе педагогикалық семинарлар, өткен балалық шақ сағынышын туғызатын орындар.

Еуропаның бірқатар мұражайларында да қайта ұйымдастырулар болды. 1984 жылы Лейпцигте ашылған мектеп мұражайы 2000 жылы «Мектеп мұражайы – мектеп тарихы бойынша шеберхана». Басты назар демократияландыру жағына көбірек шоғырландырылды, мектепте білім беру тарихын зерттеу және таныстыру белсенді түрде дами бастады.

Мұражайлардың мәртебесі, олардың ғылыми-зерттеу және баспа қызметінің барынша түрлі нысандарының үнемі өзгеріп отырғанын байқауға болады. Мұражайлар өз қызметінің спектрін кеңейтуге ұмтылатынын атап өту маңызды – мысалы, мектеп мұражайларының халықаралық симпозиумдарын өткізеді, олар белгілі бір инновацияларды практикаға енгізудің стимулына айналып жатады.

Мектеп тарихы бойынша мектеп мұражайлары мен топтамаларының халықаралық симпозиумдары 1984 жылдан бастап Австрияда өткізіле бастады. Оны өткізуге бастамашы болған Рудольф Лукшандерл (1927 - 1990 жж.) - Михельштеттендегі мектеп мұражайының негізін қалаушы. Олар Дебреценде (Венгрия) жалғасты және одан кейін Лидсада (Ұлыбритания, 1997 ж.), Бад-Леонфельденде (Австрия, 2001 ж.), Бергенде (Норвегия, 2007 ж.), Руанда (Франция, 2009 ж.), бірнеше рет Германияда (Росток, Гельдениц, Бременде 1995 ж., 1999 ж., 2003 ж.) сияқты бірқатар елдерде өткізілді. 2005 ж. Иттингенде (Швейцария) үш тілді симпозиум болып өтті. XXIV мектеп мұражайлары конференциясын Боцен тәуелсіз университеті өткізді, ол «Балалық шаққа саяхат: балалық шақты еске алу білім беру мен педагогика тарихының куәсі» тақырыбына арналды. Мектеп мұражайлары арасындағы ресми байланыстарды ұйымдастыру кезеңдерінің бірі ретінде Руанда 2009 жылы конференцияның қорытындысы бойынша Еуропалық ғылыми мүдделер одағы жанында жұмыс істейтін «EWIV/EEIG» Еуропада мектеп тарихы мұрасын сақтау» деген жаңа ұйым құрылды. Одан кейінгі конференциялар Оңтүстік Тиролда (2011 ж.) және Люблянда

(2013 ж.) өтті. Жарыссөздер мұражай педагогикалық-зерттеу қызметінің объектілері, субъектілері және рәсімдерінің әртүрлі проблемаларына арналды. Баяндамалардың айтарлықтай бөлігі 2003 жылдан бастап «Журнал для музеев и образования» («Zeitschrift für Museum und Bildung/ Journal for Museums and Education») тақырыбымен шыға бастаған «М&М» Берлин мұражайтану журналында жарияланды.

Табысты халықаралық симпозиумдар – жекелеген елдің немесе тұтас өңірдің шеңберінде әртүрлі мұражайлардың арасындағы ынтымақтастықтың жалғыз нысаны емес. Мәселен, Ұлыбританияда білім берумен байланысты проблематикаға арналған 15 мұражай бар, Мектеп мұражайлары тобы құрылған. Бұл мұражайлар кәсіби конференцияларға қатысады. Мысалы, Рединг мұражайындағы Викториаан сыныбы, 1990 ж. Лондонда ашылған Раггед мектеп мұражайы, Хитчиндегі Британ мектеп мұражайы мен Глазгодағы мұражай – сәулетші Макинтоштың жобасы бойынша салынған тамаша ғимаратта орналасқан, қаладағы 14 мұражайдың бірі. Бұл мұражай өзі орналасқан ғимараттың сәулетіне, білім берудің даму тарихына арналған қызықты экспозициясымен және интерьерімен, өздері өткізетін педагогикалық және зерттеушілік семинарларға қарай кеңінен танымал. Одан басқа, ол жергілікті мектептің тарихын сипаттайды. Глазгода мұражайдың экспозициялық қызметі орталық қалалық мұражаймен байланысты, ал білім беру тарихы бойынша зерттеулер – жергілікті университетпен байланысты. 1997 ж. мектеп мұражайларының жемісті симпозиумының ұйымдастырушысы болған Лидса университеті де жақсы танымал мұражай топтамасына ие.

Мектеп мұражайлары бір бірімен ынтымақтастық жасасуға тырысады, мәселен, Мюлебах-Амрисвилл немесе Берн мектеп мұражайларының арасында кең байланыс орнаған. Швейцарияда осы проблемаға және балалармен жұмыс істеуге арналған мұражайлар мен білім беру тарихымен байланысты бірнеше әйгілі институттар байланыста. Осыған ұқсас үрдістерді Испаниядан және Португалиядан байқауға болады. Әрбір екі жыл сайын мектеп мұражайларының халықаралық симпозиумдары өткізіліп тұрады, онда негізгі қатынасу тілі ағылшын тілі, неміс тілді елдердің мектеп мұражайлары да кейіннен өз конференцияларын өткізе бастады.

Иберий жартылай аралының қазіргі заманғы мұражайтану жобалары мен мектеп мұражайлары әртүрлі ұлттық, лингвистикалық және өңірлік қасиеттерімен сипатталады. Мектеп мұражайларын құрудың практикасы мұнда Лиссабонда және Мадридте ХІХ ғасырдың соңында басталған. Олар Азаматтық соғыс оқиғалары

салдарынан дамымай қалды, ал XX ғасырдың соңында Испаниядағы жағдайлардың демократиялануы, оның өңірлерінің автономияға ие болуы және жергілікті сәйкестікті сақтауға күш салу көріністерінің бірі ретінде қайта күшіне ене бастады. Кейбір мұражайлар басты назарды білім беру дәстүрлерінің этнологиялық аспектілеріне, кейбіреулері – жекелеген педагогикалық элементтерге шоғырландырады; біреулері муниципалды әкімшілікпен немесе қорлармен, біреулері – университеттермен немесе зерттеу ұжымдарымен байланысты.

Испания (SEPHE) мен Португалияда (RINMIE) мектеп мұрасын сақтау саласындағы ынтымақтастық, сондай-ақ испандық және португалдық мұражайлар арасындағы байланыс белсенді түрде дамуда. Испанияда білім беру проблемаларына арналған 36 мұражай, ал Португалияда – 5 мұражай бар. Сантьяго-де-Компостеладағы (Галисия) «MUPEGA» деп аталатын педагогикалық мұражайды атауға болады, ол мектеп мұражайларына арналған интернет жобасымен мақтана алады. Оңтүстік Америкамен тілдік және мәдени байланыстар осы өңірдің мұражайларымен ынтымақтасу есебінен олардың байланысын кеңейтуге ықпал етеді. Бұл өңірдің мұражайлары мен университеттері де мектепте білім беру тарихының проблемаларына арналған кәсіби кездесулерге үнемі қатысып отырады.

Грецияда білім беру тарихшылары осы елде соңғы жылдары құрылған мектеп мұражайларына қарағанда, халықаралық ғылыми байланыстарға белсендірек қосылған. Кейбір мұражайлар университеттермен тікелей байланыс жасайды. Мысалы, Патрастағы мұражай, Афиныдағы Патрас университетінің жанындағы педагогикалық мұражай, Комотинидегі Фракий педагогикалық мұражайы Педагогикалық ғылымдар қауымдастығымен байланысты, ал Криттағы мұражай – Нерокуростағы мектеп өміріне арналған мұражай жергілікті мұғалімдер мен интеллектуалдардың бастамасы бойынша ұйымдастырылған.

Италияда да мектепте білім беруді таныстыру мұражайына деген қызығушылық арта түсуде. Ол жекелеген оқу орындары мен муниципалитеттер қызметімен байланысты. Бозендегі мұражай да ерекше көңіл аудартады, ол Италияның әртүрлі елдердегі әріптестерімен басқа мұражайларының бәрінен бұрын ынтымақтаса бастады.

Ұлттық дидактика мұражайы 1925 ж. Флоренцияда ашылды және қазіргі кезде біртіндеп білім берудің дамуының нағыз ұлттық орталығына айнала отырып, қайта ұйымдастыру кезеңінен өтуде. Падудағы педагогикалық мұражай жергілікті университетпен

байланысты, ал 2003 ж. ашылған Туриндегі мұражай зерттеу орталығы мен кітапхананы қамтитын үлкен жобаның бөлігі болып табылады.

Екінші жағынан, Австрияның мектеп мұражайлары XIX ғ. дәстүрлерімен байланысты және университеттермен бірлесе әрекет етеді. Олар көбінесе мектепте білім берудің мәдени мұрасын сақтауға және оны туристік немесе педагогикалық қызмет контексіне енгізуге тырысатын кәсіпқойлар мен энтузиаст-әуесқойларды біріктіреді. Олардың ішіндегі бір мысал тіптен қызық – Төменгі Австрияның Мектеп мұражайынан Михельштеттен мектеп мұражайына айналған мұражай мен оның педагогикалық бағыттағы қызметі жыл сайын 10000-нан астам келушіні қабылдайды. Ірі топтама 1903 ж. ашылған Вена мектеп мұражайында сақталған. Клагенфурттағы мұражай Австрия педагогика тарихы қоғамының құрылымдық бөлімшесі ретінде ерекше орынға ие. Оның баспа қызметі өте белсенді және виртуалды шындық кеңістіктерін игереді. Алайда, Австрияда, сол сияқты Германияда да бір де бір орталық мектеп мұражайы жоқ. Бірқатар мұражайлар білім берудің өңірлік мұражайлары ретінде жұмыс істейді.

Венгрияның мектеп мұражайлары халықаралық мектеп мұражайлары қоғамдастығының бөлігі болып табылады. Брашов қаласында «Алғашқы румын мектебі» мұражайы жұмыс істейді және Корчта Ұлттық педагогикалық мұражай ашылды. Аталған мұражайлар өкілдері, елдің бірнеше шағын мұражайының қызметкерлері халықаралық кездесулерге қатысып, шетелдік әріптестерімен байланысын үзбейді.

Ғылыми байланыстар мен шетелдік мұражайлармен ынтымақтастыққа белсене қосылатын Балтика мектеп мұражайлары да халықаралық қоғамдастықта алар орны ерекше. Олардың арасында Таллин университеті жанындағы Эстония педагогикалық мұражай-мұрағаты мен Рига мектеп мұражайын атауға болады, оның аясында Балалар мен жасөспірімдер орталығы ашылған. 1922 жылы ашылған Каунастағы қызықты мұражай да танымал.

Шамамен XX ғ. басында мектеп мұражайлары бірқатар славян елдерінде де пайда бола бастады. 1898 ж. Словендік мектеп мұражайы Любляндағы император Франц Иосиф II-нің мерейтойы құрметіне ашылды. XIX ғасырдың соңына дейін бұл аумақтарда барлығы төрт мұражай болды, тағы бірнешеуі аралас халқы бар провинциялар орталықтарында болды. Мектеп мұражайы, сол сияқты оны құрған Мұғалімдер қауымдастығы одағы словен мұғалімдері Австрияның әртүрлі провинцияларындағы мектептерді, сондай-ақ Истрадағы хорват мұғалімдерін біріктірді. Бұл салада

басты назар заманауи оқу құрал-жабдықтары экспозициясына және осы феноменнің тарихи дамуына, мұғалімдердің ұлттық және мәдени дамуға қатысуына аударылған ХІХ ғ. соңындағы осындай тамаша дәстүрден бүгінгі күнге дейін педагогика бойынша бай кітапхана мен Мұғалімдер қауымдастығы одағының кейбір мұрағаттық материалдары сақталған. Саяси себептер мұражайлардың қаржылық қолдау алуын тоқтатуына ықпал етті және 1910 ол жабылды. Жекелеген мұғалімдер мен бірнеше мектеп әкімшіліктерінің күшімен ол 1938 ж. ғана қайта ашылды, бүгінгі күні – бұл Словенияның ұлттық педагогикалық мұражайы.

Бірқатар еуропалық елдерде мектеп педагогикалық мұражайлары білім беру тарихының ұлттық мұражайы мәртебесін иеленген. Сонымен бірге бұл мұражайлар мұражай жұмысының кең ауқымын: педагогикалық-зерттеу қызметін, каталогтар жариялауды, ғылыми конференциялар ұйымдастыруды, ғылыми және кәсіби басылымдарды басып шығаруды іске асыратын ұлттық және қалалық институттар. Кейбір жағдайларда, олардың дамуы 1990 жылдардың басындағы балкан оқиғаларының салдарынан уақытша тоқтатылды. Сөйте тұра, Загребтегі мұражай – Хорват мектеп мұражайы мен Белград қ. – Педагогикалық мұражай ХХІ ғ. заманауи тұрақты экспозициялар құра білді және өзінің зерттеу қызметін айтарлықтай кеңейтуде.

Болгариядағы Габрово қ. Ұлттық білім беру мұражайының және Словакиядағы Братислава қ. Білім беру және педагогика мұражайының табанды жұмысы мен халықаралық ынтымақтастыққа ұмтылысын байқауға болады. Словакияда ұлттық білім беру мұражайынан басқа Арнайы білім беру мұражайы, ал Чехияда Прагада үш бірдей мұражай, Угерски-Бродта және Пжеровта әйгілі педагог Ян Амос Каменскийдің атымен аталатын мұражайлар бар. Прагадағы Я.А. Каменский педагогикалық мұражайы Функциялары өте көп ұлттық мектеп мұражайы ретінде жұмыс істейді және Я.А. Каменскийдің мұрасын зерделейтін барлық зерттеушілер үшін біріктіруші орталықтың маңызды ролін орындайды. Мұнда ғалымның қызметіне арналған халықаралық ғылыми конференциялар өткізіліп тұрады.

Польшаның мектеп мұражайлары да бай дәстүрлерге ие. Өзінің баспа жұмысымен Вроцлав қ. мектеп мұражайы ерекшеленеді. Бүгінде Польшада мектеп мұражайлары деп, әдетте, мектептердегі мұражайлар түсініледі, Украинада да солай. Бұл ретте, Киевте қаладағы ең көне мұражайлардың бірі Украина педагогикалық мұражайы бар. Ол 1901 ж. ашылды. Мұнда Украинаның білім беру жүйесінің қалыптасуы мен даму тарихы көрсетілген. Бүгінгі күні

мұражай Украинаның Педагогикалық ғылымдар академиясының бөлігі болып табылады және 1912 ж. Педагогикалық мұражай үшін арнайы салынған тарихи ғимаратта орналасқан.

Өзіндік болмысы бар орыс философы Н.Ф. Фёдоров өз еңбектерінде білім беру мен адам рухын тәрбиелеудегі мұражайлар рөліне баса назар аударған. Ол заманауи мұражайлар, негізінен, «ескі-құсқы жинақтаушы», «ата-баба мәдениетінің қалдығы» болып табылады деп санады, сонымен қатар «өтіп кеткен өмірден қалған заттар қоймасы ғана болмауға тиіс... тек бос әуесқойлықты қанағаттандыру үшін қызмет етпеуі керек... олар кез келген саналы қоғамның зерттеу орталығына айналуы тиіс» деді.

Фёдоров үшін мұражай – бұл әлеуметтік естелік институты, «ата-баба іс-әрекетін» сақтау тәсілі ғана емес, сонымен қатар жаңа ұрпаққа рухани-адамгершілік тәрбие берудің ықпал ететін құралы да, себебі мұражай сананы, сезімді және іс-әрекетті біріктіруге жәрдемдеседі.

Николай Фёдорович Фёдоровтың идеялары мәдени-тарихи мұраны сақтау саласындағы заманауи үрдістердің негізін қалады, оған сәйкес сақтау – бұл затты тұрмыстағы ортасынан алу ғана емес, сондай-ақ тарихи мұра объектісін қазіргі заманғы мәдениет контекстіне енгізу, оған жаңа өмір беру. Шеберхана типімен ұйымдастырылған балалар мұражайы Н.Ф. Фёдоровтың идеяларына сәйкес келетін мәдени-тарихи мұраны сақтаудың педагогикалық басқару процесін толық көлемде жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Ресейде балалар аудиториясына арналған мамандандырылған мұражайлар ХХ ғ. алғашқы отыз жылы ішінде пайда болды. Ресейде бірқатар мұражайлар жекелеген мектептердің дәстүрлеріне арналды. Оларда Ұлы Отан соғысының оқиғаларына көп назар аударылады. Ресейдің кейбір мұражайлары мектептер мен педагогика туралы барынша кеңінен айтады, өз жұмысын балалар аудиториясына бағдарлай отырып жүргізеді, белгілі бір педагогикалық тұжырымдамалар ұсынады. Балалармен сабақ көне сынып бөлмелерінің интерьерінде жүргізілетін Санкт-Петербург Балалар тарихи мұражайының практикасы да өте қызықты. Білім беру мұражайларының әртүрлі типтерінің дәстүрлері мен қазіргі күйлері мәскеулік зерттеуші М. Ю. Юхневичтің монографиясында талданған. Ресейге Омбыда, Владивостокта, Санкт-Петербургте, Мәскеуге жақын Подольскіде орналасқан бес мұражайға өңірлік бөлімшелер ретінде жұмыс істейтін кәсіби білім беру мұражайларының 1980 жылдары дамуы тән. Мұражай қызметінен басқа, ресей жастарының арасында кәсіби білімді көпшілікке таратумен айналысады.

Қазіргі заманғы балалар мұражайлары балаларға көбіне дәстүрлі мектеп біліміне балама қосымша білім беру және тәрбиелеудің инновациялық алаңы ретінде пайда бола бастады. Санының аздығына қарамастан, балалар мұражайлары педагогтердің баланың мәдени өмірге енуінің жолдары мен тәсілдері туралы түсінігіне айтарлықтай әсер ете алады.

Иван Штайгердің ойыншықтар мұражайы (Чехия)

Иван Штайгердің ойыншықтар мұражайы Прагада ғана емес, сонымен қатар Мюнхенде де жұмыс істейді. Штайгер мұражайы – бұл белгілі чех суретшісі әрі режиссер өмір бойы жинаған ойыншықтардың бірегей топтамасы. Штайгер ойыншықтарының тарихы - бұл адамзат дамуының тарихы: Ежелгі Египетте жасалған ойыншықтардан және үндістердің наннан жасалған ойыншықтарынан бұл халықтардың немен және қалай өмір сүргенін оңай тұжырымдауға болады.

Шарль Перро қорғаны (Франция)

Шарль Перро қорған-мұражайы – балалары бар отбасылар үшін нағыз қазына. Ғимаратта және оның маңайында қонақтарды талшықтан жасалған 150-ден астам фигура қарсы алады. Жексенбі күндері және мектеп каникулдары уақытында ертегі кейіпкерлері тіріледі де, көрермендерге көріністер көрсетеді: Золушка өз туфлиін жоғалтып алады, Мальчик-с-Пальчик адам жегіштің қолына түсіп қалады, ал ұйқыдағы Сұлу қыз саусағына ұршық тығып алады. қорғаның асүйі де ерекше: онда Рождествоның мерекелік күтушісінің сахнасы ұйымдастырылған және «сиқыршылардың мерекелік дастарханы» жазылады. Балаларға арналған ауқымды саябақта балаларды жасыл лабиринт пен қазыналар іздеу күтіп тұрады.

Астрид Линдгрен мұражайы (Швеция)

Әлемде ең мейірімді балалар мұражайы Швецияда - Астрид Линдгрен мұражайы. Мұражай бірнеше тақырыптық аймаққа бөлінген: ойын, «ғажайып ертегі», дәмхана және кітап дүкені. Ойын алаңында әртүрлі швед ертегілері кейіпкерлерінің үйлері тұр, олардың арасында Петсон мен Финдустың үйі, Карлсонның шатыры, Ұзын шұлықты Пеппидің үйі де бар. Барлық үйлерде — нағыз кішкентай ыдыстар, шағын жиһаз, кішкентай киімдер шашылып жатыр: барлығына жақындап, қолмен ұстап көруге, ойнауға болады.

Осы кеңістікте күн сайын әртүрлі қойылымдар өтеді. Бірақ ең кереметі — ол Астрид Линдгреннің барлық ертегілері арқылы рельспен, кейде әуемен жүргізуі. Бұл Линдгреннің барлық шығармалары кейіпкерлерінің өміріне саяхат жасау.

Муми-троллей жазығы (Финляндия)

«Муми-троллей долиναςы» мұражайы жартылай қараңғы үй-жайда кітапхананың жерасты қабатында Тамперде орналасқан. Онда муми-тролльдар туралы тарихқа, сондай-ақ Льюис Кэрролл мен Дж. Р.Р. Толкиеннің шығармаларына арналған 2000-нан астам сурет, эскиздер, иллюстрациялар бар. Бірақ балалар мұнда суреттерді тамашалау үшін келмейді. Мұражайдың басты көрнекілігі муми-тролльдардың 2,5 метрлік үлкен үйі болып табылады. Ол 5 қабатты және бөлмелері өте көп. Өкінішке орай, оның ішінде жүруге болмайды, бірақ ішіне үніліп қарауға болады: барлық бөлмелер әртүрлі жиналған, барлығының ішінде жарық түсірілген, ал құпия дәліздің бұрышында қазына-көмбе жасырылған. Үйдің таң қаларлық және ерекше келбеті оны бір уақытта үш адамның бірдей жобалауымен түсіндіріледі. Олардың бір де бірі басқалардың алдында өз идеяларынан бас тартқысы келмеді, нәтижесінде үй құрылысында әрқайсысының тілегі қанағаттандырылды. Ересектер болса, жайлы креслоларда отырып-ақ, «Тарихтар үйі» деп аталатын компьютерлік бағдарламаның көмегімен таңғажайып үйдің барлық детальдарын мұқият қарай алады. Таңғажайып үйден басқа, мұражайда муми-тролльдар өмірінен ертегі көріністерінің қырыққа жуық макеті жасалған.

Strong National Museum of Play балалар мұражайы (АҚШ)

Рочестердегі Стронг ойын мұражайы – ойынның мәнін және ойындар мен ойыншықтардың Америка мәдениетіне әсерін зерделеуге және түсіндіруге толығымен арналған әлемдегі жалғыз мұражай. Мұражайдың 500 мыңнан астам экспонаты қуыршақтардың, ойыншықтар мен ойындардың әлемдегі ең үлкен топтамасын қамтиды. Үлкендер де едәуір қызығушылықпен қабаттарды аралайды және өздері бала күндерінде ойнағысы келген, қолдары жетпеген ойыншықтарды таңдай алады. Ойыншықтардан басқа мұражайда 100 мыңнан астам рөлдік және үстелде ойналатын ойындар бар, олардың көбін сол жерде-ақ үйренуге болады.

Соңғы кездері мұражай толығымен бейнеойындарға арналған жаңа экспозицияға байланысты жоғары танымалдылыққа ие. «Электрондық ойындар тарихы» топтамасында шамамен 15 мың компьютерлік және консольдық ойындар, ескі ойын автоматтары мен қосымшалар бар.

Балалық мұражайы (Ұлыбритания)

Бұл мұражайдағы ең ескі ойыншық үш мың жыл бұрын жасалған! Ал, негізінен, лондондық балалық мұражайы – бұл «балалық» ұғымымен біріктірілген 20 мыңнан астам зат: фарфор, ағаш, пластик және талшықтан жасалған қуыршақтар, барлық көлемдегі, түстердегі және түрлердегі ойыншықтар, үлкен темір жолдар, солдаттар полкі, отызға тарта қуыршақтар үйлері, балалар киімдері, қуыршақтар, аюлар және т.с.с., балалар жиһазы, мектеп заттары, үстел үстінде ойналатын ойындар және тағы басқалар.

Ең бастысы – мұражайда тек тамашалап қана қоймайсың! Жоғарғы қабаттарда интерактивті ойын-сауықтар: тербелетін айналар, музыкалы автомат, үстінде ойыншықтары бар құм... Экспонатқа қойылған киімдер мен бас киімдерді киіп көруге болады. 5 жасқа дейінгі балаларға арналған ойыншықтарымен жеке жабық кеңістік бар. Ал одан үлкен балалар тәжірибелі жетекшілік етумен қуыршақтар жасай алады немесе футболкаларға сурет сала алады.

Мұражай қызметкерлерінің мақтана аларлық тағы бір нәрсесі бұрынғы мектептердің жазалау құралдары: қамшылардың, дүрелердің, таяқтардың, белбеулердің және осы сияқты басқа да заттар жиынтығы бар зал болып табылады. Бір де бір ата-ана өз баласына өздерінің, сол сияқты мұғалімдерінің қадірін біле түссін дегендей, бұл залды аттап кетпейді.

Пекиндегі балалар мұражайы (Қытай)

Бұл мұражай негізінен 8 жасқа дейінгі балаларға арналған. Бірінші, балалардың «Сиқырлы үрме бұршақ үйіне» кірген кезде көретіні – ол оларды қорғанға алып келетін сабақ. Қорғаның ішінде не істейтінін әркім өзі шешеді: кешкі көпірдің үстімен қыдыруға, терезе арқылы арқан бойымен кіріп, қорғанды жаулап алуға немесе өзін доңғалақтағы тиін ретінде сезінуге болады. Ал аптасына бір рет,

әрбір сейсенбіде қорғанда қуыршақ қойылымдары өтеді, оған балалармен қоса ата-аналар да баруға құмар.

Ең кішкентай сәбилер үшін бөлме көзделген – балалар алаңы, оны аралауға болады және іргелерге салынған жануарлармен әңгімелесуге болады. Тек қана пайдалы өнімдер: жеміс-жидек, көкөніс, сүт, ет және т.с.с. сатылатын супермаркет залы бар, мұнда балалар «сатушы – сатып алушы» болып ойнай алады.

Су әлемінде шомылуға, шалпылдауға, су шайқасын ұйымдастыруға, қайықта жүзуге, сондай-ақ арнайы суға төзімді қағазда сурет салуға болады. Күн жүйесі қалай орналасқанын білу, қала салуды үйрену – үй тұрғызу, қабырғаларды бояу, одан кейін бәрін қайта бұзу мүмкіндігі бар. Ал арт-галереяда бала өз талғамына қарай кез келген материалдан ойлаған затын жасай алады, оның ішінде жеуге болатын тағамдардан да жасай алады.

Холондағы мұражай (Израиль)

Холондағы израильдық балалар мұражайы – бұл балаларға да, ересектерге де арналған эмоциялар ортасы. Онда бәрін қолмен ұстауға, дәмін татып көруге, жалпы айтқанда, мұражайға кіріуге және оның ажырамас бөлігіне айналуға болады — тек экскурсия жүргізушінің жетекшілігінде топпен жүріп, орындалады. Есесіне мұражайдың ішіндегі жорық алған әсерлер жиынтығы емес, келуші уақыт лабиринтінде саяхаттаушы нағыз кейіпкерге айналатын тұтас әңгімеге айналады. Одан кейін бала тыңшы болады және шешілмейтін бір-екі міндетті шешеді, бұлттың үстінде тербеледі, қарда аунайды, көлбақалар әуенін тыңдайды және басқа көптеген қызықтарға тап болады. Одан басқа, мұражайдың басшылығы әр уақытта жаңа оқиғалар ойлап тауып, қолда бар экспонаттарды басқаша пайдалана отырып және оған жаңаларын қоса отырып, бағдарларын үнемі өзгертіп отырады.

Мұражайдағы ең танымал көрме «Қараңғыдағы диалог», ол зағип адамды бейнелейді: барлығы қолдарына жетектеуші-таяқшалар қысып алып, көзі көрмейтін жол сілтеушінің ізімен жүреді де, әртүрлі дыбыстар мен иістерді анықтауға тырысады. Олар көшелермен жүреді, дәмханаларға, дүкендер мен базарларға кіреді – бәрі өмірдегі сияқты, бірақ зағипты әрбір қадам басқанда сақтандыратын күтпеген әрекеттерсіз. Ал бірнеше жыл бұрын бұл

көрмеге тағы біреуі – «Тыныштыққа шақыру» қосылды: балалар мен үлкендерге саңырау болудың не екенін түсіну ұсынылады.

Венадағы Zoom (Австрия)

Еуропаның ең үздік мұражайы деп танылған үлкен интерактивті Zoom Венаның орталығында орналасқан. Ол бірнеше аймаққа бөлінеді: Zoom Мұхит – 6 жасқа дейінгі сәбилер үшін, 3 жастан 12 жасқа дейінгі сәбилер үшін – Zoom Studio, Zoom Exhibition – өз қолдарынан дүние жасап шығарғысы келетіндердің барлығы үшін, Zoom Animated Film Studio – оқушылар үшін. Сәбилер аймағында көптеген аттракциондар, айналы туннель, су матрастары, төбешіктер, есту-көру-моторикасын дамытуға арналған әртүрлі тапсырмалар бар. Студия – әр заттың беті боялу керек деп есептейді: майкалар, джинсылар, қабырғалар, едендер, сөрелер, ыдыстар – бәріне де сурет салуға болады. Одан басқа, студияда әдеттегі пластик бөтелкелерден үйлер, адамдар, аңдар жасауға, ойыңа келген өзге де нәрселерді жасауға болады. Құрылыс басында балаларға арнайы киім, резеңке етіктер беріліп, кірпіштер қалауға жіберіледі. Ал оқушылардың Zoom'а мультипликациялық студиясы кинодағы жұмыстың әртүрлі салаларымен: операторлық өнермен, анимациямен, режиссурамен, декорациялар жасаумен таныстырады.

Осылайша, балалар мұражайларының қазіргі әлемді дамытуға әсері өте жоғары: атап айтқанда, балалар мұражайының басты қасиеттерінің бірі – интерактивтілік – ХХІ ғ. адамзат қоғамы үшін өзекті болып табылады, себебі қазіргі адамды жаңа ақпараттық технологиялардың көмегімен жасалатын интерактивті кеңістік қоршап тұр.

2.1. Білім беру ұйымдары мұражайының мақсаты, міндеттері мен бағыттары

Мұражай мен білім беру ұйымының үйлесімінде мұражай түйінді болып табылады. Мұражайда осы әлеуметтік институтқа тән бірқатар сипаттамалар мен функциялар бар. Оның дәстүрлі функцияларына: топтамалау, зерделеу, есепке алу, топтамаларды сақтау, сондай-ақ оларды білім беру мен тәрбиелеу мақсатында пайдалану жатады. Білім беру ұйымының мұражайында осы функцияларды іске асыру үшін жеткілікті мұражай заттарының қоры, сондай-ақ ол тиісті дәрежеде өз қызметін жүзеге асыратын экспозициялық-көрме кеңістігі болуы тиіс.

Мұражайдағы ғылыми-зерттеу жұмысын ұйымдастыру ісінде оның даму перспективаларының ғылыми тұжырымдамасын әзірлеудің маңызы зор. Мұражай мен ағымдағы міндеттер дамуының жалпы тұжырымдамасына сүйене отырып, қорлар күйінің нақты жан-жақты талдауының негізінде қорлар жұмысының басым бағыттары айқындалады, мұражай жинағын ғылыми ұйымдастырудың тұжырымдамалық негіздері баяндалады, топтамалау, іріктеу және дереккөздер құрамын, олардың ғылыми жіктемесі мен жүйеленуін айқындау, мұражай топтамаларын есепке алудың, сақтаудың, ғылыми өңделуін ұйымдастырудың, оларды ғылыми айналымға енгізу және т.б. проблемалармен қоса, мұражайдың ғылыми базасы ретінде оны қалыптастырудың нысаналы міндеттері қойылады.

Ғылыми-зерттеу жұмысының өзіндік ерекшелігі мұражай қызметінің бұл бағыты өзінің негізінде Қазақстан Республикасының нормативтік құжаттарымен регламенттелетінінде, оларда мұражай құндылықтарын есепке алу, түгендеу, сақтау, пайдалану тәртібі мен қағидалары айқындалады, Қазақстан Республикасының барлық мұражайлары үшін бірдей есепке алу, сақтау нысандары және оларды жүргізу әдістемесі енгізіледі. Ғылыми-зерттеу жұмысының мұндай нысандалуына оң баға беруге болады, себебі бұл елдің мұражай қорының бірыңғай есепке алу, сақтау және зерделеу жүйесін құруға, жалпы әдістеме әзірлеуге мүмкіндік береді.

Мұражайдың ғылыми-зерттеу жұмысының негізгі міндеттері мен мақсаттары: мұражай жинағын қалыптастыру және дамыту, мұражай құндылықтарының – тарих пен мәдениет ескерткіштерінің сақталуын қамтамасыз ету және олардың қоғамда кеңінен пайдаланылуы үшін оңтайлы жағдайлар жасау болып табылады.

Ғылыми-зерттеу жұмысының мәні, оның мазмұны мұражай заттарымен және топтамаларымен белгілі бір жұмыстар кешенін жүргізуді, есепке алу, ғылыми ақпараттық құжаттар мен анықтамалардағы жұмыстардың нәтижелерін құжаттауды қамтамасыз ететін арнайы мұражайлық тәсілдер мен әдістерді құрастырады. Мұражайда ұсынылған дереккөздердің құрамына қарай жұмыста басқа бейінді ғылыми пәндердің – тарихтану, дереккөзтану, мұрағаттану, кітапханатану, археология, этнография, өнертану және т.б. мамандар әзірлеген әдістер де пайдаланылады.

Ғылыми-зерттеу жұмысы процесінде қорлар қызметкерлері нақты кәсіби жұмыстардың белгілі бір циклін жүзеге асырады, ал атап айтқанда:

ғылыми мұражайтанушылық зерттеу және ғылыми-әдістемелік сұрақтарды әзірлеу;

қорларды топтастыру – тарих пен мәдениет ескерткіштерін анықтау, ғылыми сараптама жүргізу және мұражай жиынтығының құрамына іріктеу;

есепке алуды жүргізу – жаңадан түскен заттарды актілеу және тіркеу, мұражай қорларындағы күй мен өзгерістерді тіркеу және т.б.;

қорлар мен топтамалар бойынша мұражай заттарын жіктеу және жүйелеу;

мұражай заттарын зерделеу және ғылыми тұрғыдан сипаттау;

ғылыми түгендеу және каталогқа салу;

каталогтарды және басқа да мұражай анықтамаларын шығаруға дайындау;

қорлардың ғылыми-анықтамалық аппаратын құру, мұражай жинағының құрамы мен мазмұны туралы ақпаратты мұражайдың ақпараттық-іздеу жүйесіне (картотекалар, каталогтар, дербес компьютерлер) енгізу;

мұражай көздерінің әртүрлі типтері мен түрлерін сақтау жүйесін ұйымдастыру;

сақтаудың оңтайлы режимдерін жасау, сақтау қауіпсіздігін қамтамасыз ету бойынша іс-шаралар өткізу;

мұражай заттарының, оның ішінде сақтау орындарынан экспонаттау үшін және басқа да мақсаттар, берілген мұражай заттарының сақталу күйін бақылау;

мұражай заттарын консервациялау және қайта жөндеу және т.б.

2.2. Білім беру ұйымдарының мұражайларындағы зерттеу қызметінің қағидаттары

Зерттеу қызметі жоспарын әзірлей отырып, бәрін бірдей қамтуға тырысудың қажеті жоқ. Жуық арадағы бірнеше жылға аталған бағыттардың (отбасы, білім беруді ұйымдастыру, үй) әрқайсысы бойынша топтамалаудың айқын тұжырымдамасын әзірлеу қажет.

Жиынтықтаудың бірінші кезеңінде ықтимал мәлімдеуші шеңберін анықтаймыз. Бірер уақыттан соң алғашқы олжалар пайда бола бастайды. Бұл ретте олардың құндылығының дәрежесін айқындау қиын. Осыған байланысты, бастапқы тіркеудің, құжаттың дұрыс сипатталуының маңызы зор. Жеке қорлардың бөлінбейтіндігі қағидатын ескере отырып, біреудің жинағынан жекелеген затты алып қою әрдайым орынды бола бермейді. Бұл кезеңде олжаны тіркеу және егер аса қажет болмаса, оны алу, көшірмесін пайдалану маңызды.

Білім беру ұйымы мұражайының өлкетанушылық жұмысын ұйымдастыру кезінде мына қағидаттарды басшылыққа алған жөн: зерттеулердің кешенді сипаты; зерттеу әдістерінің әртүрлілігі.

Кешенді сипат зерттеудің әртүрлі сипатының артықшылығын білдіреді. Мұражай зерттеу және жинау жұмыстарын жүргізуге ниеттенетін аумақтық шекараларды белгілеп алу орынды. Бұл ретте кең аумақтық қорға: қалаға, облысқа, өңірге, республикаға мониторингілік зерттеулер жүргізу керек. Жеке мен жалпыны талдау және салыстыру – мұражай қызметінің маңызды тұсы.

Хронологиялық шеңберлер әртүрлі болуы мүмкін, бірақ ең кем тарихи ая болуға тиіс. Мысалы, картада ежелгі тайпалар орналасуының шартты шекарасын, ежелгі қорғандардың орналасқан жерін, археологтардың қызықты олжаларын көрсеткен абзал. Көрсетілген жерлерді фотосуреттермен, суреттермен, заттай материалдармен көркемдеген де жақсы. XX ғасырдың басындағы және одан ерте кездегі дереккөздер қазіргі зерттеушілер үшін табыла бермейді. Олар болмаған жағдайда әдебиет және өзге көздерді, қажет болған жағдайда көшірмелерін пайдалануға болады. Мысалы, ауыл тарихы бойынша экспозицияда картинаның толықтығы үшін бұл жағдайда қазіргі тұрғынға (мысалы, жергілікті әдебиетші, мұғалім немесе әдеттегі оқушыға) тиесілі естеліктерді тапқан орынды.

Туған өлке бойынша экскурсиялар мен серуендер

Өз ауданының түпкір-түпкіріне деген қызығушылықты арттырады. Балалар туған жерлері туралы жаңа дүниелерді біледі, көрген-білгенін бір бірімен бөлісе алады. Әрқайсысы өздері үшін алдағы зерттеу жұмысының қызықты әрі перспективалы тақырыбын айқындап алуға тырысады.

Кітапханалардағы, мұрағаттардағы және ғылыми ұйымдардағы жұмыс

Негізгі базаны құру, онсыз өлкетану қызметін сауатты ұйымдастыру мүмкін емес.

Халықтан сұрақ-жауап, сауалнама алу

Әрбір жергілікті жерде өлкенің тарихын жақсы білетіндер, байырғы тұрғындар табылады, олардың естеліктерін жазып алу қажет. Сауалнама жергілікті тарихтың әртүрлі мәселелері бойынша ауқымды мәліметтер жинауға, белгілі бір тарихи кезеңнің өзіндік бөлігін алуға көмектеседі.

Жерлестермен хат алмасу

Осы өлкелерде тұрған, бірақ басқа жақтарға көшіп кеткен адамдарды анықтаған да дұрыс болар еді. Оларға балалық шақтары өткен жерлер туралы еске алу, естеліктерімен бөлісу, мүмкін, тіпті қызықты заттарымен бөлісу өте тамаша болар еді.

Қызықты адамдармен кездесу

Бұл қарым-қатынас аясын кеңейтуге, мұражай мүддесі шеңберіне адамдарды көптеп тартуға мүмкіндік береді, ол адамдар бірте-бірте мұражайдың достарына айналуы мүмкін.

БАҚ мониторингі

Телехабарлар көру, радиобағдарламалар тыңдау. Қазіргі заманғы БАҚ-та көптеген қызықты материалдар болуы мүмкін. Кейде сіздің туған жеріңіз туралы, мысалы белгілі тарихшы әңгімелеген жаңа ақпарат немесе тарих басқа күтпеген қырынан көрінуі мүмкін. Немесе жас ақын жақын жердегі өзен туралы өлең оқиды. Осылайша әдеттегі бұқаралық ақпарат құралдары ең күтпеген мәліметтер көзіне айналуы әбден мүмкін.

Материалды экспедициялық жинақтау

Білім беру ұйымы мұражайының қорын қалыптастырудың негізгі әдісі материалды экспедициялық жинақтау (экспедициялар, жорықтар, экскурсиялар және т.б.) болып табылады.

Өлкетанушылық экспедициялар нақты тақырып бойынша зерттеулер барысында жүргізіледі. Зерделеуге (одан әрі топтамалауға) арналған тақырыптардың реті мен кезектілігі жоспарлы сипатта болуға тиіс және өлкетанушылық міндеттерді, экспозицияның талаптарын және жүйелі топтамалар жасау қажеттіліктерін қамтуға тиіс. Экспедицияларды мемлекеттік мұражайлармен, бейінді ғылыми ұйымдармен келіскен орынды. Іздеудің қажетті ғылымылығын, материалды іріктеуді, оны құжаттамалауды қамтамасыз ететін мұражайтану әдістемесіне сәйкес бірлескен экспедициялар өткізген дұрыс.

Ескерткіштерді топтамалау көздері әртүрлі болуы мүмкін. Бәрінен бұрын, бұл жоғарыда атағанымыздай отбасылық топтамалар. Бұдан басқа антикварлық және букинистік дүкендерді, чердақтар, қоймалар, сарайлар, қайталама шикізат пункттерін де пайдаланған абзал. Іздеу өнеркәсіп кәсіпорындарында, шығармашылық одақтарда да жүргізілуі мүмкін.

Өлкетану экспедициясын ұйымдастыру үшін туристік және тұрмыстық сипаттағы жарақтар мен жабдықтардан бөлек материалдар жинақтауға арналған запас ыдыстар, құжаттарға арналған сөмкелер, жазба кітапшалар, қарындаштар, фотоаппараттар, диктофон және қажетті керек-жарақтарымен кинокамера, өлшеуге арналған рулеткалар, лупалар, табылған фотографиялар мен құжаттарды сақтауға арналған пакеттер, планшеттер, жиналатын заттарға байлауға арналған жіптегі нөмірлер де көзделуі тиіс.

Экспедиция жүргізу кезінде топ мынадай экспедициялық құжаттар дайындайды:

1. Даладағы күнделік. Онда іздеу жұмыстарының барысы, оның негізгі кезеңдері тіркеледі, алғашқы нәтижелер талданады және одан әрі зерттеулер перспективалары белгіленеді.

2. Даладағы тізімдеме. Бұл табылған заттар туралы негізгі мәліметтер енгізілетін бастапқы құжат. Кейіннен олар түгендеу кітабына көшіріледі. Әдетте жазбалар кесте түрінде ресімделеді, онда мыналар тіркеледі:

- 1) Түскен материалдың реттік нөмірі.
- 2) Табылған күні мен орны.
- 3) Заттың атауы.
- 4) Саны.
- 5) Материал және оның дайындалу тәсілі.
- 6) Заттың бағыты.
- 7) Сақталуы.
- 8) Заттың көлемі де көрсетілген сипаттамасы.
- 9) Түскен материалдың иесі немесе дереккөзі.
- 10) Аңыз.
- 11) Ескертпелер.

3. Естеліктер мен әңгімелерді жазып алу дәптері. Онда көне көз қариялардың, өлкетанушылардың және өзге де адамдардың сауалнамалық деректері көрсетіле отырып, көрген оқиғаларын әңгімелеуі тіркеледі. Әңгімелеушіге жазылған әңгімесіне кейіннен қол қойғызған дұрыс. Бұл жағдайда материал құжаттамалық куәландыру нысанына ие болады.

4. Фототіркеу дәптері. Жас фотографтар өздері экскурсияларда, жорықтарда немесе экспедицияларда жасайтын әрбір кадр туралы мәліметтерді (фототүсірілім объектісінің атауы, әрекеттің сюжеті, уақыты мен орны) жазып отырады. Бұл фотографияны одан әрі қорларға немесе экспозицияға қосу кезінде қателеспегуге көмектеседі.

Мұражай құжаттамасының негізгі топтары

Зерттеу жұмысын ұйымдастыру үшін қордың ғылыми-есепке алу құжаттамасы, сондай-ақ мұражайтану және өлкетану сипатындағы материалдар пайдаланылады.

Ғылыми-есепке алу құжаттамасына мыналар кіреді:

1. Құжаттарды қабылдау-тапсыру актілері.
2. Бастапқы есепке алу кітабы (түсімдер кітабы).
3. Түгендеу кітабы.

Қажет болған жағдайда, мұражайда уақытша сақтау кітаптары (мұражайға уақытша сақтауға келіп түскен материалдар үшін), алмасу қорының кітаптары (бейіндік емес және төлнұсқалық материалдар) болуы мүмкін.

Анықтамалық ақпарат қорда ескерткіштің барын, орналасқан жерін тез табуға мүмкіндік беретін картотекалар мен картотекалар жүйесінен (компьютерлік нұсқада да болуы мүмкін) тұрады.

Қосалқы картотекалардың негізгі түрлері: мүліктік; жүйелік; тақырыптық; атаулық; топографиялық; заттық; хронологиялық; географиялық.

Анықтамалық картотека әдетте мынадай мәліметтерді қамтиды: заттың атауы (кейде қысқаша сипаттамасымен), есепке алу нөмірі, сақтау орны.

Мұражайтанушылық және өлкетану өлкетанушылық сипаттағы материалдар. Мұнда ғылыми төлқұжаттар (жекелеген заттардың немесе тұтас топтамалардың монографиялық зерттеуінің қорытындысы) мен мұражай заттарының сипаттамасы, сондай-ақ мұражай жинақтарының ғылыми каталогтары (жүйеленген және барынша зерделенген топтамалар туралы деректер жиынтығы) кіреді.

Мұражайда білім алушылар мен педагогтердің ғылыми-зерттеу қызметіне байланысты материалдар да жиынтықталуы тиіс: экспедициялар күнделіктері, мұражай материалдары бойынша баяндамалар, шығармашылық жұмыстар.

Мұражай қалыптастыру – бұл үздіксіз әрі шексіз процесс. Мұражай заттарының жинағына негізделген толыққанды экспозиция, бұл тек бастау ғана, мұражай ғимаратын қалаудың бірінші тасы. Іздеу-өлкетану зерттеулерінің ұзақ мерзімді бағдарламасы – осы ғимараттың іргетасы. Бағдарлама неғұрлым мұқият жасалса, білім беру ұйымының қажеттіліктеріне неғұрлым жақын болса, соғылған ғимарат та соғұрлым мығым болады.

Білім беру ұйымының мұражайы (Балалардың бастамасымен және олардың зерттеушілік, шығармашылық еңбегінің нәтижесінде құрылған кез келген өзіндік қоғамдық балалар мұражайы) - зерттеу немесе қоғамдық бірлестіктің белгілері мен функцияларын, қызығушылықтары бойынша балалар клубын, шығармашылық шеберхананы үйлестірген әмбебап қоғамдық институт, ол жасөспірімдерге тәрбиелеушілік әсер берудің шексіз әлеуетіне ие екені сөзсіз. Осылайша, мұражайлар – отандық мәдениет пен білім берудің айқын құбылыстарының бірі, өсіп келе жатқан ұрпақты оқыту мен тәрбиелеудің тиімді құралы.

Балалар қоғамдастығының практикалық қызметінің нәтижесі ретінде, өлкенің, қаланың, ауданның, ауылдың, мектептің және т.б. тарихы мен мәдениетінің ескерткіштерін зерделеу мен сақтаудың шағын орталығы ретінде пайда болған мұндай мұражайлар көптеген рухани дәстүрлерді қайта жаңғырту мен дамытудың шығармашылық орталығына да жиі айналып жатады. Білім беру ұйымдарының

мұражайларының көпшілігі өз бетінше құрылған, яғни мақсатты зерттеушілік және шығармашылық қызметтің нәтижесінен құрылған. Қоғамдық мұражай ашудағы балалардың бастамасы олардың өлкетанудағы зерттеу еңбектерінің айқын нәтижесі болып табылады, бүгінгі күні жіті назар аударуды және қолдауды қажет етеді – бұл, сөз жоқ, тұтас қоғамның мүддесі. Мұражайдың өлкетанушылық зерттеу және шығармашылық қызметін таныстырудың кең мүмкіндіктерін қамтамасыз ету өзекті. Бұл мұражай акциялары, көрмелер, конкурстар, есептер түріндегі таныстырулар, сондай-ақ, аудандық, қалалық, облыстық орталық газеттер мен журналдарда жариялау. Халықаралық олимпиадаларға, конкурстарға және конференцияларға қатысу сияқты жоғарырақ деңгейдегі таныстырулар болуы мүмкін.

Инновациялық өнімді енгізу жүйесі іске асырылуына білім беру ұйымдарының барлық құрылымдары тартылған, білім беру процесінің барлық субъектілері қосылуы мүмкін бірыңғай жобаны білдіреді, бұл қазіргі заманғы мектепте білім беру кеңістігін ұйымдастырудың тиімді моделін жасау процесіндегі жүйелі өзгерістер үшін жағдайлар туғызады.

Мақсаты: балалардың экологиялық білім беру саласындағы зерттеу, жобалау, шығармашылық қызметін тиімді іске асыру үшін мәдени, ақпараттық және білім беру кеңістігін құру.

Міндеттер:

виртуалды экологиялық мұражай құру үшін балалар мен педагогтердің бірлескен зерттеу қызметінің моделін іске асыру;

виртуалды экологиялық мұражайдың мұражай экспозицияларын құру;

балаларға негізгі және қосымша білім берудің шеңберінде мұражай экспозициясымен жұмысты ұйымдастыру;

виртуалды экологиялық мұражай жұмысының шеңберінде ұжымның қызметін ғылыми-әдістемелік сүйемелдеуді ұйымдастыру;

мұражай қызметінің шеңберінде әріптестермен өзара іс-қимылды ұйымдастыру;

виртуалды экологиялық мұражай қызметінің тиімділігін мониторингілеу;

мұражайдың зерттеу қызметінің нәтижелерін жариялау.

Қызметтің негізгі қағидаттары:

ашықтық – балалардың зерттеушілік және шығармашылық қызметін іске асыру есебінен мұражайдың мазмұндық және технологиялық құрамдауыштарын үнемі толықтыру мүмкіндігі;

қолжетімділік – мұражай экспозицияларын ұсыну нысандары әртүрлі жастағы және психологиялық тұрғыдан әртүрлі балаларды

мұражай экспозициялары базасындағы қызметке барынша көптеп тарту мақсатында олардың қабылдау ерекшеліктерін ескеруді болжамдайды;

ғылымилық – мұражай экспозицияларының негізін ғылыми-ақпараттық деректер қоры құрайды; балалардың зерттеу қызметін ғылыми негіздерде ұйымдастыру;

практикаға бағдарланушылық – мұражайдың экспозициялары зерттеу қызметінің өзіндік тәжірибесін алуға ықпал етеді;

интерактивтілік – балалар үшін мұражай экспозициясымен жұмыс процесінде өз көзқарасын білдіру мүмкіндігі;

ынтымақтастық қағидаты – балалардың қызметінде топтық жұмысты ұйымдастыру арқылы, сондай-ақ педагогтер мен балалардың ынтымақтастығы арқылы іске асырылады;

әсемділік – виртуалды экологиялық мұражайдың сайты мен экспозицияларын ресімдеу.

Дәстүрлі практикада виртуалды мұражай бұрыннан бар нақты мұражайлардың экспонаттарын сипаттауды білдіреді. Виртуалды экологиялық мұражайдың экспозициялары балалардың зерттеу қызметінің нәтижесі болып табылатын ақпараттық материалдарды құрайтын болады.

Жобаны енгізу негізгі және қосымша білім беру жүйесін біріктіруге мүмкіндік береді.

Виртуалды экологиялық мұражай білім беру ұйымдарының мұражайларында білім алушылардың зерттеу қызметі жүйесін біріктіреді. Виртуалды экологиялық мұражай материалдар ұсынудың қазіргі мұражайлар үшін дәстүрлі нысандарымен қатар, бір балалардың басқа бір балалардың зерттеу қызметінің өнімдерімен өзара әрекетіндегі белсенді орнын болжамдайтын, материалдар ұсынудың интерактивті нысандарын да қамтиды.

3. Білім алушылардың білім беру ұйымдарының мұражайларында ғылыми зерттеулер жүргізуінің негізгі кезеңдері

Білім беру ұйымы мұражайларының ғылыми-зерттеу жұмысын зерделеу оның ерекшелігін талдауды көздейді. Білім алушы мұражайлардың бірінің мысалында ғылыми қызметтің сипатталған барлық аспектілерін талдауы тиіс. Мұражайды таңдау негізді болуға тиіс. Мүмкіндігінше оның қызметінде жалпы, сол сияқты ғылыми жұмыстың басым салалары анықталады, сондай-ақ нақты мысалдарда соңғы жылдардың маңызды жетістіктері көрсетіледі.

Балалар аудиториясы мұражайға келушілердің айтарлықтай бөлігін құрайды. Бірақ соңғы он жылда мұражай ісіндегі едәуір өзгерістер мәдени-білім беру қызметінің сипатына әсер етті. Ол көбіне келушілердің басқа санаттарына бағытталуда. Мұражайдың жаңа коммуникациялық моделі үлкендер аудиториясына деген өзгеше көзқарастарды қалыптастырды. Еуропалық ересектерді оқыту қауымдастығы мұражайларды ғылыми-білім беру жұмысының маңызды орталықтары ретінде қарастырады. Мұражайға келушілердің ішінде мүмкіндіктері шектеулі келушілер топтарына көп назар аударыла бастады.

Мұражайлардың міндеті – балалардың мұндай санатына мәдени мұрамен танысуда басқа келушілермен бірдей мүмкіндіктер беру. Осы мақсатта мұражайлар келушілердің әртүрлі санаттарына есептелген арнайы бағдарламалар әзірлейді: нашар еститіндер, психикалық ауытқулары бар, қимылында шектеулер бар және т.с.с. Олармен жұмыс мүгедектерді қолдау жөніндегі әлеуметтік орталықтар, сондай-ақ мүмкіндіктері шектеулі адамдарды оңалту бойынша жұмыс істейтін арнайы ұйымдар арқылы жүргізіледі. Мұражай зерттеулерінің маңызды бөлігі осындай аудиториямен жұмыс істеудің нысандары мен әдістерін әзірлеуге, сондай-ақ оның психологиялық ерекшеліктерін зерделеуге қатысты. Білім алушының міндеті – мүгедектермен жұмыс істеудің шетелдік тәжірибесін талдау, отандық мұражайлардың осы бағыттағы жұмысының ерекшелігін анықтау, әртүрлі типтегі мұражайлар ұсынатын бағдарламаларды салыстыру.

Мұражайдың мәдени-білім беру қызметі мұражай коммуникациясының бөлігі болып табылады. Оның негізінде келушілермен жұмыс жатыр. Әртүрлі тарихи кезеңдерде оның терминологиясы әртүрлі болып келді: мәдени-тәрбиелеу, саяси-ағарту, ғылыми-ағарту. Бұл келушілермен жүргізілетін жұмыстың мәніне белгілі бір ізін салады.

Мұражайдағы білім беру жұмысының тиімділігі мұражай қызметкерінің өз келушісін қаншалықты жақсы білетініне байланысты. Аудиторияға деген сараланған көзқарас көбіне мұражай коммуникациясының табыстылығын айқындайды. Балалармен, мүмкіндігі шектеулі адамдармен, білім алушылармен, туристермен немесе осы аумақтың тұрғындарымен жұмыстың жаңа нысандарын және әдістерін әзірлеу олар туралы толық әрі жан-жақты ақпаратты талап етеді.

Алға қойылған міндеттерді шешу және бастапқы алғышарттарды тексеру мақсатында практикада нысанасына

баламалы зерттеудің бірін бірі толықтыратын әдістер кешені қолданылады:

зерттеу проблемасы бойынша ғылыми әдебиет талдауы;

әлеуметтанушылық әдістер;

мониторинг;

сауалнама жүргізу;

модельдеу;

тәжірибе жүргізу әдістері;

зерттеу қызметі тәжірибесін зерделеу және жинақтау;

тәжірибе жасау барысында алынған деректерді талдаудың ақпараттық-математикалық технологиялары.

Мұражай әлеуметінің міндеттеріне келушілердің әлеуметтік-демографиялық құрамын, олардың сұранысын, қарау үшін қандай да бір білім беру ұйымын таңдауға бейімділікті, мұражай кеңістігіндегі қабылдау мен мінез-құлық сипатын анықтау кіреді.

Қызмет аясын таңдау, жоспарланатын жұмыстың өзектілігін дәлелдеу.

Осы ғылыми тақырыптағы проблеманы түйсіну.

Осы проблеманы шешуге бағытталған гипотезаны қалыптастыру.

Мақсаттарды қалыптастыру.

Ғылыми проблеманы шешуге бағытталған.

Міндеттер қою.

Зерделеу объектісін жан-жақты ғылыми зерттеуге бағытталған.

Әдістерді таңдау.

Зерттеу қызметінің жалпы ғылыми әдістерін таңдау.

Зерттеу қызметінің ерекше әдістерін таңдау.

Жобалау немесе зерттеу жұмыстарын жүргізу.

Қазіргі ғылыми проблеманы шешуге бағытталған ғылыми зерттеулерді жүргізу.

Зерттеу мақсаттарын нақтылайтын міндеттерді шешу.

Алға тартылған гипотезаны тәжірибелік тексеру.

Зерттеудің алға қойылған мақсаттарына қол жеткізу.

Ғылыми зерттеудің нәтижелерін талдау, өңдеу.

Зерттеу нәтижелерін ресімдеу.

Алынған зерттеу нәтижелерін құзыретті тұлғалармен талқылау.

Осы бағыттағы ғылыми зерттеулердің одан әрі дамуына болжам жасау.

Әлеуметтанушылық зерттеудің негізгі әдістері әлеуметтік сұрақ-жауап алу, келушілерді бақылау, мұражай құжаттамасын талдау болып табылады. Ол үшін сауалнамалар, сұрақ-жауап парақтары әзірленеді. Әлеуметтанушылық зерттеулер нәтижелері

мұражайдың ағымдағы қызметіне де, сол сияқты оның даму стратегиясын әзірлеуге де әсер етеді. Әдістемелік міндеттер құралдарды әзірлеуге бағытталған пилоттық зерттеулер арқылы шешілуі мүмкін.

Мұражай қызметіне енгізілетін ақпараттық технологиялар зерттеулерді жаңаша жүргізуге мүмкіндік береді. Келушілердің мұражай туралы пікірі бүгінгі күні мұражайға кіреберісте орналасқан компьютер арқылы «Мұражай мониторингімен» анықталады.

Бұл саладағы ғылыми зерттеулердің негізі келушілердің әртүрлі санаттарымен іс-қимыл жасаудың нысандары мен әдістерін әзірлеу болып табылады. Оларды әзірлеу үшін, ең алдымен, мұражай аудиториясының сұраныстарын жан-жақты зерделеу қажет. Мұражай аудиториясы әлеуметтік-демографиялық сипаттамалары тұрғысынан: жас ерекшелігі мен жынысы, білім деңгейі мен кәсіптік тиесілілігі бойынша әртүрлі болуы мүмкін. Осының бәрі мұражай коммуникациясының нәтижелілігіне әсер етеді.

Қор жұмысының теориясы мен әдістемесі бойынша зерттеулерді, әдетте, иелігінде осындай ізденіс жүргізуге мүмкіндік беретін маңызды топтамалары бар ірі мұражайлар жүзеге асырады. Мұндай зерттеулер коммуникация теориясын әзірлеу үшін маңызды. Заттың анықталатын мәдени құндылығы оны экспозициялау жұмысында барынша маңызды объектілер мен қоғамдық құбылыстарды, оқиғаларды көрсету тұрғысынан пайдалану сипатына әсер етеді.

Тіл, ойын, би, ғұрып, салт, қол өнері және т.с.с. мәдениет нысандарын сақтауға тырысу мұражайларды бұл мұраны зерделеуге және қоғамның әлеуметтік естелігінің сақтаушысы болуға мәжбүрлейді.

3.1. Мұражай қорларын ғылыми тұрғыдан жинақтау жұмысын ұйымдастыру

Мұражай қорларын жинақтау, әдетте, ғылыми әзірленген тұжырымдаманың негізінде жүзеге асырылады. Оның негізінде қорлардың күйін бағалау және топтамаларды толықтырудың міндеттері, қағидаттары, нысандары мен әдістерін белгілеу жатыр. Маңызды құрамдас бөлігі қорға материалдарды іріктеу өлшемшарттарын айқындау болып табылады.

Ғылыми-қор жұмысы қалыптастырылған топтамаларды зерттеуге бағытталған, бұл құбылыстарды, оқиғаларды, фактілерді көрсететін заттар туралы ақпаратты анықтауды көздейді. Бұл жұмыс

бірнеше кезеңмен өтеді. Бірінші кезеңде заттың белгілерін: материалын, қалпын, көлемін, дайындалған уақыты мен тәсілін, стилін және т.б. анықтауды көздейтін оның айқындамасы беріледі. Мәліметтер картотеканы құрайтын түгендеу карточкаларына енгізіледі. Оның негізінде алдағы уақытта түгендеу кітаптары, каталогтар немесе топтамалар шолулары құрастырылуы мүмкін.

Зерделеудің екінші кезеңінде заттарды жіктеу мен жүйелеу, яғни оларды ұқсастығы мен әртүрлілігіне қарай топтау жүргізіледі, бұл жинақтар каталогында көрсетіледі. Үшінші кезеңде мұражай затын интерпретациялау жүргізіледі. Одан басқа, қажет болған жағдайда, жекелеген заттарды монографиялық зерделеу жүзеге асырылады. Зерттеу барысында алынған ақпарат бастапқы мәліметтерді толықтырады және ғылыми төлқұжатқа енгізіледі.

Заттарды немесе топтамаларды зерделеу мұражай каталогының негізінде жатқан жіктеме схемаларын, сондай-ақ әртүрлі жарияланымдар әзірлеу үшін негіз болуы мүмкін. Бұл материал ғылыми-экспозициялық қызметтің де негізін қалайды.

Мұражай заты мен оның қасиеттері туралы теориялық жұмыстарды, шынайылық объектісін мұражай заты ретінде қабылдауға алып келетін «мұражайшылық» ұғымын қалыптастыруды бүгінгі күні ғылыми-зерттеу жұмысынан бөліп қарау мүмкін емес. Теориялық көзқарас тұрғысынан мұражай коммуникациясының жұмысы да барынша маңызды, онда мұражай заттары мұражай экспозициясының негізінде жатқан мұражай тілін құрайтын белгілер ретінде қарастырылады.

Экспозициялар мен көрмелердің ғылыми жобалануы мұражайлардың зерттеу жұмысының ажырамас бөлігі болып табылады. Экспозициялар жасау экспонаттардың білім беру мен тәрбиелеу әлеуеті тұрғысындағы құндылығын анықтайтын ғылыми-зерттеу жұмысымен тығыз үйлеседі. Экспозициялардың ғылыми дайындығы әрқайсысы арнайы білімді талап ететін бірнеше жекелеген кезеңдерге бөлінеді. Дайындау мен негіздеу тұрғысынан аса маңыздысы мақсаттар мен міндеттерді айқындайтын экспозицияның ғылыми тұжырымдамасы болып табылады. Сонымен қатар тақырыптық құрылымды, тақырыптық-экспозициялық жоспар немесе экспозиция сценарийін әзірлеу айтарлықтай маңызды.

Ғылыми жобалау көркемдік жобалаумен тығыз байланысты. Экспозициялық жұмыстың тағы бір элементі ғылыми-қосалқы материалдарды дайындау болып табылады. Оларды жасау немесе анықтау да ғылыми дайындықты қажет етеді, ол карта, жоспар схемасы немесе мұражай заттарының қайта жаңғыртылуы – реконструкциялар, макеттер және т.с.с. болуы мүмкін.

Экспозициялық жұмыс оған қатысушылардың мұражай бейімделген ғылым бойынша ғана емес, сонымен қатар аралас білім салалары: психология, физиология, дизайн, мұражай ісінің тарихы және т.б. бойынша білімді болғанын талап етеді.

Ғылыми-экспозициялық жұмыс мұражайдың ғылыми зерттеулерінің басқа бағыттарынсыз мүмкін емес. Сондықтан да ол пәнаралық әдістерге сүйенетін мұражай коммуникациясының проблемалары бойынша зерттеулердің бөлігі ретінде қарастырылуы тиіс.

Экспонаттардың атрибуциясы бойынша қосымша зерттеулерді талап ететін жол сілтеуші не каталог жариялау экспозиция немесе көрме дайындау бойынша ғылыми жұмыстың бөлігі болуы мүмкін.

Мұражай жинағын қалыптастырудың негізгі жолдарының бірі мұражай қорлары мен топтамаларының мақсатты және жүйелі жинағы болып табылады.

Жинақтаудың мақсаты:

1. Мұражай өзінің бейіндік проблематикасына сәйкес зерделейтін нақты шындықтың құбылыстары мен процестерін құжаттамалайтын тарих пен мәдениеттің түпнұсқалы ескерткіштерін анықтау және мұражай жинағында шоғырландыру.

2. Мұражай базасын қалыптастыру.

3. Мәдени құндылықтарды сақтау және олардың қоғамның мүддесінде көпшілік пайдаланылуы үшін жағдайлар жасау.

Мақсатына қарай қорларды жинақтау жүйелік және тақырыптық бағыттар бойынша жүргізілуі мүмкін. Біріншісі типологиялық топтамаларды қалыптастыруға бағытталған, олардың құрамына дереккөздердің бір типі ұсынылуы мүмкін, екіншісі проблемалық-хронологиялық (тақырыптық) және жеке (дербес) топтамаларды қалыптастыруды қамтамасыз ете отырып, дереккөздердің әртүрлі типінің негізінде жүргізіледі.

Жинақтау нысандары:

ғылыми экспедициялар мен іссапарлар;

көрмелерден, аукциондардан, суретшілердің шеберханалары мен студияларынан, букинистік және комиссиялық дүкендерден, жеке адамдардан және т.б. сатып алу;

жеке адамның сыйлығы немесе заңды тұлғаның беруі;

нотариаттық кеңсе арқылы мұрагерлікке алу;

оқиғалар болған жерлерде (спектакльдерде, демонстрациялар, митингілер және т.б. кезінде) мұражайды жедел жинақтау;

мұражай қызметкерлерінің жаңа ақпарат көздерін (фотосуреттер, бейнефильмдер, оқиғаға қатысушылар естеліктерінің, әңгімелерінің жазбалары және т.с.с.) ашу мақсатындағы

шығармашылық қызметінің нәтижесі ретінде оқиғалар мен фактілерді бастамашылық ете отырып, құжаттамалауы;

мұражайға бірегей жұмыстарды орындауға берілген тапсырыстар;

басқа мұражайлармен, коллекционерлермен заттар алмастыру және т.б.

Мұражай жинағының құрамына енетін заттарды анықтау мен іріктеудің негізгі сатылары:

1-ші саты, ол мынадай жұмыс түрлерін қамти отырып, жинау кезеңінде (дала жағдайында) өтеді:

зерделенетін заттың жалпы қасиеттерін, онда бар әлеуметтік маңызы бар ақпаратты айқындауға бағытталған, заттың ғылыми сараптамасы;

заттың мұражайлық құндылығын, яғни оны мұражайда пайдаланудың маңыздылығын алдын ала айқындау;

заттың табылған ортасымен әлеуметтік байланысын зерделеу және айқындау, оны дала құжаттамасына тіркеу.

Мұражайда өтетін 2-ші сатыда мыналар көзделеді:

жиналған заттарды мұражай жинағының құрамына бұрын кірген нақты топтамалардың заттарымен салыстырып талдау;

заттың мұражайда жұмыс істеу мүмкіндігін айқындау – оның тарихи процесті, ақпараттық және ғылыми әлеуетті модельдеу, коммуникативтілік қабілеттері;

заттың атрибуциясы – негізгі белгілерін (атауы, бағыты, құралуы, материалы мен техникасы, жасалған күні мен орны, өмірде пайдаланылуы; авторлығы және т.б.) анықтау және сипаттау;

заттың ғылыми тұрғыдан жіктелуі, жүйеленуі, білім мен эмоциялар көзі ретінде интерпретациялануы.

Балалар мұражайының зерттеу ортасы ақпараттық кеңістіктің бөлігі ретінде ғылыми-білім беру жүйесінің элементтерін, материалдары мен субъектілерін біріктіре отырып, білім алушының өздігінен білім алуына және өзін өзі дамытуына жағдайлар жасайтын, таным процесінде балалардың ішкі белсенділігінің тетіктері қосылатын орын болып табылады. Мұражай аудиториясында балалардың басымдық алуына байланысты бүгінгі зерттеулерде мектептермен ынтымақтастыққа ерекше назар аударылады. Одан басқа, соңғы жылдары мұражай үшін жақын орналасқан аумақтағы тұрғындарды жұмыстың әртүрлі нысандарымен барынша көптеп қамту маңызды болғандықтан, әлеуетті келушіні зерделеу проблемасы аса өзекті болып отыр.

Осылайша, балалар мұражайы зерттеу процесін ұйымдастыру тәсілдерінің, нысандарының әртүрлілігі туралы түсінікті кеңейте отырып, бірегей кеңістік туғызады.

3.2. Мұражай жинағының құрамына мұражайлық маңызы бар заттарды іріктеудің жалпы әдістемесі

Қорларды жасақтау жұмысын ұйымдастырушылық-әдістемелік қамтамасыз ету Мұражайлық маңызы бар төлнұсқа заттарды зерделеу мен оларды Мұражай жинағының құрамына іріктеу көздері – мұражайдың белгілі бір нақты объектілермен тұрақты байланыста болуына негізделеді.

Ұйымдар, кәсіпорындар, шығармашылық одақтары мен қауымдастықтары, басылымдар, оқу орындары, суретшілердің, қолданбалы өнер шеберлерінің, фотосуретшілердің және басқаларының галереялары, көрмелері, шеберханалары немесе студиялары мұражайды жүйелі түрде жасақтау көздері бола алады. Мұражай төлнұсқа заттарды, мәдени құндылықтарды сақтайтын немесе жинайтын жеке адамдармен, жекелеген отбасыларымен де үнемі байланыста болады.

Мұражайлық маңызы бар заттарды іріктеудің жалпы өлшемшарттары – ақпарат берушілік, экспрессивтік, репрезентативтілік және басқалары. Жалпы өлшемшарттардың арақатынасы заттың түріне, оның шығу тарихына және басқаларына байланысты алуан түрлі болуы мүмкін. Мәселен, қазіргі заманғы кезең заттарын іріктеген кезде, ақпарат берушілік пен репрезентативтілік өлшемшарттары айқындаушы өлшемшарттар болады. Бұл өлшемшарттарды қолдану көптеген ұқсас заттардың ішінен неғұрлым маңызды, типтік түрлерін, біздің уақытымыздың басты үрдістерін толығырақ ашатын, аттрактивтік, экспрессивтік қасиеттерді иеленбей де, өзекті әлеуметтік ақпаратты көрсететін заттарды ғана іріктеуге мүмкіндік береді. Қазіргі заман материалдарын жасақтаған кезде заттардың біртұтас кешендерін – тақырыптық, нақты оқиғаларға, ұйымдарға және басқаларына арналған жеке кешендерді іріктеу әдісінің маңызы зор, ол аталған кешенге кіретін көздердің жекелеген түрлерінің ақпараттық әлеуетін толығырақ ашуға, қорларды жасақтаудың жалпы ғылыми деңгейін арттыруға мүмкіндік береді.

Заттарға бастапқы сараптама жүргізу мен атрибуциялау кезеңінде заттарды іріктеу процесінде бірқатар мәселелер

туындайды, қоршаған ортаны және заттардың жасалуы мен тұрмыста қолданылу тарихын зерделемей, олар біркелкі шешілмейді.

Жасақтау сатысында көбіне заттың Мұражайлық маңызы мен оны мұражайдың ғылыми, экспозициялық және өзге де қызметінде пайдалану мүмкіндіктерін айқындау үшін зат туралы жинақталған барлық ақпараттың мәні шешуші болып табылады.

Нақты әлеуметтік-мәдени ортадан шығатын Мұражайлық маңызы бар заттың өзі пайда болған ортамен өзара тығыз іс-қимыл жасай отырып қалыптасатыны және жұмыс істейтіні мәлім. Заттың оны қоршаған ортамен өзара байланыстары мен қарым-қатынастарының, яғни олар атқаратын әлеуметтік функциялардың бүкіл жүйесі нысаналы мақсатқа әсер ете отырып, оның әлеуметтік-мәдени, ғылыми-танымдық маңызын айқындайды.

Осы байланыстар мен қарым-қатынастарды зерделеу мен тіркеу арқылы ғана заттың «Мұражайлығын», оның шынайы өмірді көрсететін әлеуметтік нысан функциясын атқару, білім мен эмоциялар көзі бола білу қабілеті мен оны тану құралдарын айқындауға болады.

3.3. Мұражай заттары мен мұражай жинақтарын зерделеу

Мұражай жинағының құрамына енетін Мұражай заттары мен жинақтарының ғылыми-зерттеушілік әлеуетін ашу, білім беру-тәрбиелеу және ағарту функцияларын орындау үшін толыққанды ақпараттық база қалыптастыру мақсатында Мұражай заттары мен жинақтарын зерделеу Мұражай қызметінің негізгі бағыттарының бірі болып табылады.

Нақты Мұражай заты немесе белгілі бір жиынтық – оқшауланған, заттардың ғылыми түрде ұйымдастырылған кешені түріндегі Мұражай жинағы (тақырыптық, жеке, типологиялық және т.с.с.) зерделеу объектісі болып табылады.

Мұражай заты туралы бастапқы ақпарат оны жасақтау мен бастапқы есепке алу (атрибуциялау, актілеу, тіркеу) сатысында қалыптасатыны мәлім. Затты мұражай үшін бейінді жинақтар жүйесіне қосу процесінде оған одан әрі неғұрлым терең және жан-жақты зерделеу жүргізіледі – бастапқы атрибуция деректері нақтыланып, толықтырылады, жаңа ақпарат енгізіліп, зерделеніп отырған заттың толық құрылымы жасалады.

Мұражай заты туралы білім жүйесін қалыптастыруды үздіксіз ғылыми-зерттеу процесі ретінде қарастыруға болады. Мұражай жинағының ғылыми мүқәммалына жазу, коллекцияның құрамын

зерттеу және жіктеу схемасын әзірлеу, жинақтар каталогын баспаға шығаруға дайындау, ғылыми паспортын жасау, ақпаратты Мұражай жинағы деректерінің автоматтандырылған банкіне енгізу, әртүрлі пайдалану нысандары (жарияланым, экспонаттау және т.с.с.) – мұның бәрі ғылыми-ақпараттық әлеуетін ашуға бағытталған затты зерделеудің негізгі кезеңдері.

Мұражай затын зерделеу екі аспектіде: зат адамның мақсатты қызметінің материалданған өнімі ретінде және зат нақты шынайы фактілердің, процестер мен құбылыстардың көрініс табу және жүзеге асу құралы ретінде зерделенеді. Мұражай затын зерделеу процесін схема түрінде былайша көрсетуге болады.

1. Заттың шығуын, функционалдық мақсатын, авторлық тиесілілігін, жасалу және тұрмыста қолданылу күні мен орнын, әлеуметтік, этностық және өзге де байланыстарын сипаттайтын ақпаратты анықтау.

2. Заттың тарихи әлеуметтік-мәдени және өзге де процестермен, құбылыстармен, оқиғалармен және оларға қатысушылармен, сондай-ақ басқа да адамдармен тікелей (генетикалық) байланыстарын тіркеу.

3. Заттың материалдық табиғатын – материалын (негізін) және дайындалу техникасын, құрылысын, конструкциясын, көлемін, салмағын, түсін және басқа да белгілерін айқындау.

4. Көркемдік орындалу стилін, нысанын, өңделуі мен ресімделуін сипаттау.

5. Материалдық негізінің физикалық сақталу дәрежесін, ұзақ уақыт сақтау мен пайдалану мүмкіндіктерін айқындау.

6. Заттың ақпарат берушілік, экспрессивтік, репрезентативтілік қасиеттері мен олардың көрініс табу нысандарын айқындау.

7. Заттың Мұражайлық құндылығын, оның мемориалдылығын, бірегейлігін, мәдени құндылықтар жүйесіндегі рөлі мен орнын айқындау.

Мұражай затын зерделеудің негізгі ғылыми-зерттеу әдістері дегеніміз – айқындау, жіктеу, жүйелеу, интерпретациялау және сипаттау. Сонымен қатар Мұражай практикасында шығу көзін тану, археология, нумизматика, сфрагистика, геральдика, филателия, дипломатика, археография, өнертану сияқты және басқа да алуан түрлі бейінді қосалқы ғылыми пәндерді зерттеу әдістері кеңінен пайдаланылады.

Заттың материалдық және әлеуметтік табиғатын, құндылығын, Мұражайлық қасиеттерін ашып көрсететін айрықша белгілері мен қасиеттерін анықтау және айқындау арқылы заттың жалпы сипаттамасын (оны іздестіру бейнесін) беру атрибуциялаудың

нысаналы мақсаты болып табылады. Заттың шынайы болмысы туралы ақпарат оның түрі мен мазмұнында көрсетіледі және ол Мұражай мамандары атрибуциялау процесінде айқындап, түсіндіретін ерекше белгілер жүйесі арқылы беріледі.

Заттың көзін атрибуциялау зерделеніп отырған заттың утилитарлық мақсаты мен жүзеге асу нысанын – құрылысын, материалдық негізі мен жасалу техникасын, көлемін, салмағын, түсін айқындаудан, фабрикалық белгілерін, таңбаларын, жазбаларын, қолтаңбаларын таратып жазудан басталады. Нысанның көркемдік орындалуы мен оны өңдеу, ресімдеу сипаты мен стилі тіркеліп отырады. Материалдық негізін айқындаумен қатар, жазбаша және суреттеу көздері үшін берілетін ақпараттың мазмұнынан, мағынасынан және мәнінен хабардар болу белгілері, сипаттау көзінің көрініс тапқан және жүзеге асқан тарихи оқиғаға, фактіге генетикалық жақындық дәрежесін сипаттайтын оның репрезентативтілігі, теңтүпнұсқалығы мен шынайылығын куәландыруларды тіркеу ашып көрсетіледі.

Атрибуциялау үшін заттың пайда болуы мен тұрмыста қолданылуын сипаттайтын мынадай белгілердің барлық блогын:

авторының болуын, нысаналы мақсатын, жасалған күні мен орнын, тұрмыста қолданылған ортасын, қоғамдық маңызы бар оқиғалармен, адамдармен байланыстарын анықтаудың шешуші маңызы бар. Мұражай заттарын немесе жинақтарын зерделеу мақсаттары мен міндеттеріне байланысты сипаттау жеткілікті дәрежеде толық әрі жан-жақты болуы немесе мақсатты ақпаратты ғана тіркеуі мүмкін.

Тиісінше, жіктеу арқылы зат туралы білімді синтездей отырып, білім көзі, ғылыми, тарихи, мәдени және қоғамдық маңызы бар өзге де ақпаратты жеткізуші ретінде жалпы ақпараттық құрылымды интерпретациялауға болады.

4. Білім беру ұйымы мұражайының әлеуетті мүмкіндіктері және оның білім беру-тәрбиелеу әсерінің ерекшелігі

Білім беру ұйымының мұражайлары бейіндік бояуға айтарлықтай бай. Олар – тарихи-өлкетану, көркемөнер, халық тұрмысы мен мәдениетінің, мектеп, білім беру тарихының мұражайлары, жаратылыстану, техникалық және басқа да мұражайлар. Білім беру ұйымының мұражайын Мектептегі мұражайлық-педагогикалық және өлкетану жұмысының орталығы

ретінде қарастырсақ, ол мәдениеттің, тарихтың, ғылым мен білімнің бірегей тоғысу нүктесі болып табылады.

Қазіргі заманғы әлеуметтік-экономикалық жағдай мұражайларды өз қызметін іске асыруда жаңа тетіктер табуға ұмтылдырады. Бұл олардың тұтынушылар ортасын кеңейту, сондай-ақ өзекті мәселелерді шешу ниеттерінен білінуде. Бұл тетіктерді «іске қосу» мұражайды және басқалардың қатарында оның бірегейлігін дамытудың оңтайлы әдісін іздестірумен байланысты. Бүгінде заманауи мұражай технологиялары деңгейінде өзіндік болмысы мен мүмкіндіктерін іске асырудың оңтайлы әдісі ретінде жанрды айқындау проблемасы ерекше көңіл бөлуді қажет етіп отыр.

Балаларды оқыту процесі мен оларға қосымша білім беру саласына кірігу тәсілі мен деңгейі басты айқындау өлшемшартына айналған бес жанрды атап көрсетуге болады.

Шындығында әрбір Білім беру ұйымының мұражайы белгілі бір конгломератты, әртүрлі сипаттамалар синтезін білдіреді. Мәселе тек олардың иерархиясында, көлемі мен бірдей бағынысты болуында. Бұл жанрлардың әрқайсысына қысқаша сипаттама бермес бұрын, олардың көп жағдайда практикада аралас түрде болатынын ерекше атап өткен жөн.

Мұражай экспозициясы (көрме)

Мұражай экспозициясы интерактивтік пайдалану үшін қол жеткізе бермейтін (жабық витриналар мен шкафтар, қатты ілгіштер) заттардың азды-көпті қалыптасқан кешенін білдіреді. Экспозициялық кеңістік қатаң оқшауландырылған, ол көбіне белгіленген, жеткілікті дәрежеде шектеулі тақырып бойынша экскурсиялар өткізу үшін пайдаланылады. Мұражай материалы процесте ең алдымен иллюстрация ретінде қолданылады және мұндай мұражай көбіне бедел фактісіне айналады.

Бұл жанр функциялар қатарын айтарлықтай көбейтуді қажет етеді және күмәнсіз, оның перспективасы зор.

Келесі үш жанр қазірдің өзінде оқушылардың негізгі немесе қосымша білім беру саласындағы белгілі бір дағдыларын дамытуға, тәжірибесін, білімі мен білігін кеңейтуге айқын түрде бағдарланып отыр. Олар көп жағдайда сол немесе өзге білім саласына немесе өнер жанрына бағдарланған білім беру ұйымдарында жақсы дамиды.

Қазақстан Республикасы Бірінші Президентінің мұражайы – бұл Қазақстанның жаңа тарихының мұражайы. Ол Президенттің 2004 жылғы

28 тамыздағы Жарлығымен құрылды. Мемлекет басшысының бұрынғы Резиденциясының ғимаратында мұражай алғашқы келушілерді 2005 жылғы наурызда қабылдады. Мұражай

экспозицияларында көрініс тапқан негізгі идея – республиканың мемлекеттік егемендігінің қалыптасуы және Бірінші Президент Н.Ә. Назарбаевтың тәуелсіз демократиялық мемлекет құрудағы тарихи рөлі. Мұражайда келушілердің кез келген санаттары үшін тақырыптық және шолу экскурсиялары қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде өткізіледі. Мұражайды кешенді ғылыми-зерттеу, ғылыми-білім беру мәдени орталығы ретінде дамыту мақсатында ғылыми-зерттеу, экспозициялық-көрме, ақпараттық-баспа, экскурсия қызметін жетілдіруді, сондай-ақ Мұражай педагогикасының бағыттарын кеңейтуді көздейтін Қазақстан Республикасы Бірінші Президентінің мұражайын дамыту тұжырымдамалары әзірленді.

Қазақстан Республикасы Қарулы Күштерінің Әскери-тарихи мұражайында концерт залы, уақытша көрмелер залы бар, сондай-ақ Орталық әскери оркестр және Қазақстан Республикасы Қорғаныс министрлігінің Орталық ансамблі жұмыс істейді.

Қайталанбас бірегей залдар ғимараттың құрылымдық және сәулеттік келбетінің тағы бір ерекшелігіне айналған экспозициялық залдар болып табылады: Қазақстан Республикасы Қарулы Күштері залы, Мерзімді көрмелер залы, Ежелгі дәуір – ХІХ ғасыр залы, ХХ ғасырдағы әскери тарих залы, ХХ-ХХІ ғасырлардағы қару-жарақ залы, Бейнелеу өнері залы, сондай ақ «Қазақстан әскери ісінің тарихы» атриумы.

Мұражай-зертхана

Мұражай-зертхана мұражай-шеберханаға ұқсайды. Айырмашылығы жинақтардың сипаттамасында ғана, Мұражай өз қызметін осы жинақтардың негізінде жүзеге асырады. Бұл жаратылыстану-ғылымдық және техникалық бейін жинақтарының ауқымы әдетте өте кең болады. Олардың бір бөлігі пән кабинеттерінде орналасқан. Экспозициялық кеңістік зерттеу лабораториялары мен жабдықты қамтиды.

Мысалы, Қазақстан Республикасының Ұлттық мұражайында қазақтың ұлттық тағамдарын зерделеу лабораториясы құрылатын болады. Бұл қазақтың ұлттық тағамдарын зерделеу лабораториясы ҚР Ұлттық мұражайы жанындағы «Ұлттық игілік» ғылыми-зерттеу институтының құрамына кіреді. 2016 жылғы 30 қаңтарда Ұлттық мұражайдағы кездесуде Қазақ тағамтану академиясының Президенті, академик Төрегелді Шарманов жылқы шаруашылығының және бие сүтінен жасалатын емдік сусын – қымыз өндірісінің маңыздылығын ерекше атап өтті.

«Біз барлығымыз бір мақсатты көздейміз – ол қазақ халқының тарихы мен бай мәдениетін толық әрі жан-жақты зерделеп, кеңінен насихаттау және бүкіл әлемге паш ету. Біз ғасырлар бойы ұрпақтан ұрпаққа беріліп келе жатқан ұлттық тағамдарымыздың маңызды мәнін түсінуге тиіспіз. Мысалға, біз өзіміз әлі күнге дейін жылқы малының қадір-қасиетін жете түсінбейміз, бұл малға тән барлық артықшылықтарды саналы түрде ұғына алмай жүрміз. Біз жылқы малы туралы не білеміз? Біз тек оның етін қолданып, қымызын ішеміз. Ал биенің сүтінен көп нәрсе жасауға болады, алайда, біз күні бүгінге дейін қымыз өндірісін дұрыс жолға қоя алмай отырмыз. Қазір Қазақ тағамтану академиясы бие сүтінен балмұздақ, шоколад және торт сияқты тәтті өнімдер жасайды. Олар адам ағзасы үшін өте пайдалы дәрумендерге бай. Біз, жылқы етін жей отырып, аяусыз оны құртудамыз. Қымыз адам ағзасы үшін өте пайдалы, ол шаршағанды басып, бойды сергітеді. Қымыздың құрамында адамға қуаныш пен рахаттану сезімін сыйлайтын дәрумендер бар» - деді Т. Шарманов.

Мұражай-театр экспозициясы, әдетте, өте шағын және статикалық болып келеді, үйірме қызметінің дамыған түрлері үшін ол демеу болады. Ол мектеп театрының жұмысымен үйлесімді жарасады, елтану сабағын жүргізуге, әрбір халықтың мәдениетін, салт-дәстүрін зерделеп, тілін үйренуге және өзге де нәрселерге негіз болады. Мұражай-театр қорларында театр костюмдары, театр қойылымдары туралы фото-және киноқұжаттар, афишалар, театр тарихының жылнамалары, журналдар мен газеттер шығарылымдары, зерделеніп отырған елдің мәдениеті немесе салт дәстүрі жөніндегі рефераттар, музыкалық жазбалар және басқа да заттар болады.

Мысалы, 2015 жылғы 30 қазанда Қазақстан Республикасының Орталық мемлекеттік Мұражайы мен ҚХР Тан династиясының ежелгі батыс нарығының Сиань Мұражайының мәдени және ғылыми ынтымақтастығы шеңберінде «Ұлы Жібек жолының тарихы» — Шэньси провинциясының көлеңкелер театры бірлескен жобасы ұсынылды. «Көлеңкелер театры» Азияда 1700 жыл бұрын пайда болған көрнекі өнер түрін білдіреді. Көлеңкелер театрының өнерін Қытайдың, Чан ань қаласында (қазіргі Сиань) Батыс Хань династиясында пайда болған өнердің «телевизиялық» түрінің негізін қалаушы деп те атауға болады. XIII ғасырда Көлеңкелер театры «көлеңкелердің қытайлық жарығы» деп аталып, батыс Азия мен Еуропаға таралды. ЮНЕСКО Комитетінің шешімімен 2003 жылдан бастап Көлеңкелер театры материалдық емес мәдени мұралар тізіміне енгізілді. Ол Қытай үкіметі мен халқының қорғауында және әлемдік қоғамдастықтың үлкен қызығушылығын тудырып отыр.

Бүгінгі күні мұражайлық мерекелер бейініне, тақырыбына, жанрына, қызмет түрлеріне қарай алуан түрлі. Олардың кейбіреулері тарихи-өлкетану зерттеулеріне шоғырланса, екіншілері әскери тақырып экспозицияларына, үшінші бір түрі – халық қолөнері мен көркемөнер кәсіпшіліктерінің тарихы мен дамуына арналған. Білім беру ұйымдарының мұражайлары базасында фольклорлық ұжымдар, сән театрлары, қызығушылықтары бойынша үйірмелер мен клубтар жұмыс істей алады. Бірақ мұражай белсенділерінің қызметі неге бағытталса да, оны процестік тұрғыдан біріктіріп тұратын бір нәрсе бар. Ойындар мен мерекелер – тұлғаның жоғары тиімділігі мен үйлесімді дамуын қамтамасыз ететін қызмет саласы. Ойын түріндегі мереке мәдениеті – мәдени-тарихи даму көрсеткіші және ұрпақтар сабақтастығы түрлерінің бірі, ол сан қырлы әрі көп мағыналы. Мереке – бұл ақпарат беру тәсілдерінің бірі, оқу-зерттеу қызметі, тынығу, демалу, табиғи болмысты толықтыра түсу, тілдесу және еркіндік, яғни адамға қажетті нәрсенің барлығы деуге болады. Халықтық мейрамдар мен салттарда ойынның, қайта жанданудың, қарапайым заттар мен іс-әрекеттің осы уақыт аралығындағы тиісті белгіні білдіру ролі әрдайым да орасан зор. Олардың ойындарымен музыка, поэзия, би, театр өсіп қалыптасты.

Мәселен, ойын түріндегі мерекелік дәстүр – мәдениет пен тарихтың даму тетігі, тұлғаның қалыптасу факторы, шығармашылық элементі, өзін-өзі дамыту мен дербестік үшін қорек беретін негізді қалыптастырады. Мерекеге қатысушы көрермен ойын арқылы мәдени-тарихи мұраға баулу рәсімдерінің ішінде бола отырып, мәдениеттің жаңа коммуникативтік кеңістігіне тап болады.

Мұражайлық мереке

Мұражайлық мереке – бұл ойынның, театрландырудың, ерекше атрибутиканы қолданудың, рәсімдердің арқасында эмоциялық әсерді күшейтетін аудиторияны белсенді етудің алуан түрлі тәсілдеріне негізделген мәдени-білімдік қызметтің кешенді нысаны. Ол мұражай белсенділерінің, әртүрлі көркемөнерпаздар үйірмелерінің, ерікті көмекшілердің қатысуымен алдын ала әзірленген сценарий бойынша өткізіледі. Мұражайлық мереке бұқаралық сипатқа ие, онда мұражай заттары мен жинақтары кеңінен пайдаланылады.

Мұражайлық мерекелер тақырыбына қарай тақырыптық, фольклорлық, әдеби, әскери-тарихи, кәсіптік мерекелер немесе жұмысты қорытындылайтын, мысалы, үйірме, студия және т.с.с. түрінде өткізіледі. Мектептердегі мұражайлық мерекелерді болмыстарына қарай кешенді деп атауға болады: оларда фольклордың, тарихтың, әдебиеттің, географияның, өлкетанудың элементтері, атқарылған жұмыс туралы есеп және т.с.с. бір- бірімен сабақтасып жатады. Мереке есеп беру көрмелерін дайындауды, конкурстар мен викториналар өткізуді, костюмделген нөмірлер мен театрландырылған қойылымдарды қамтуы мүмкін.

18 мамыр – бүкіл әлемде Халықаралық мұражайлар күні атап өтіледі. Бұл күн мәдени оқиғалар күнтізбесінде 1977 жылы пайда болды. Ол Халықаралық мұражайлар кеңесінің бас конференциясында бекітілді. Сол кезден бастап бұл күнді жыл сайын экспонаттары сыр шертетін тарихы бар барлық жерде, оның ішінде Қазақстанда да атап өтеді.

Қазақстан Республикасының Ұлттық мұражайы «Мұражайлар түні» акциясын өткізген кезде келушілер назарына «Алтын адам», «Таксай ханшайымы», «Сарман жауынгері», алғашқы қоғам адамы сияқты мұражайдың «тірі» экспонаттарын ұсынады. Экспозициялық залдарда «Алтын адам» туралы аңыздың театрландырылған көрсетілімі, сондай-ақ тақырыптық экскурсиялар, викториналар, Халықаралық мұражайлар күніне арналған концерт өткізіледі.

Мереке сценарийді қажет етеді. «Сценарий» деген сөз – бұл драмалық шығарма жоспары, сценалық қимылдың уақытын көрсетумен қатысатын адамдардың тізімі, теориялық материалдың

немесе ресімдеу сәттері көрсетілген әдеби шығарманың қысқаша баяндалуы.

Мұражайлық сценарий – оқиға желісінің схемасы, ол мерекенің тақырыбы қалай ашылатынын, оқиғаға қандай персонаждар, адамдар, аңыздар мен ертегілер кейіпкерлері, мұражай заттары қатысуға тиіс екендігін, олардың қандай әлеуметтік рөлдерді ойнайтынын, қашан және қандай қосымша көркемөнер тәсілдері, объектілер пайдаланылатынын, іс- әрекет салдарының және олардың арасындағы себеп-салдарлық байланыстардың қандай болатынын айқындайды. Сценарийде мерекенің жалпы құрылымы айқындалады: кіріспе бөлігі, шарықтау сәттері, аяқталуы. Сценарий оқиға желісінің схемасын жалпылайды және әрекет етуде басшылыққа алынады. Ол белгілі бір бағыт беріп, негізгі орындаушылар мен мерекелік іс-қимылдың кезеңдерін белгілейді. Сценарийде жазылған схемада мақсаты барлық қатысушыларды мереке мәдениетіне баулу болып табылатын мерекенің шығармашылық құрамдас бөлігіне, оның импровизациялық мәніне де көңіл бөлінеді.

Мерекенің ауқымы қандай болса да, оны дайындау және өткізу процесінің түпкі негізінде белгілі бір реттілік пен қисындылықтың болғаны маңызды. Мерекелік іс-қимылды дайындау мен өткізудің негізгі кезеңдері.

Мерекеге дайындық оған қатысушыларды және басқа да субъектілерді айқындай отырып, оны бұқаралық ақпарат құралдарында, баспасөз конференцияларында жарнамалаудан, болашақ конкурстар мен викториналардың шарттарын жариялаудан басталады. Жарнама акциясын ұйымдастырушылар өткізеді.

Мұражайлық мерекені шағын адамдар тобы да ұйымдастыра алады, бірақ мереке жақсы өту үшін жұмыстың белгілі бір учаскелеріне жауаптыларды нақты бөлген жөн.

Мерекені ұйымдастыруға мыналар қатысады:

Ұйымдастырушы немесе жобаның менеджері жобаға жалпы басшылық жасайды, барлық негізгі қатысушылардың жұмысын үйлестіреді, жұмыс кестесіне және репетициялардың өткізілуіне, жарнамаға жауапты болып, ерікті көмекшілер ұжымын құрады, мереке кезіндегі кезекшілерді тағайындайды.

Сценарист мерекенің сценарийіне жауапты.

Суретші мерекелік іс-қимылдың көрнекі қатарын, бас персонаждар костюмдерінің, афишалардың, шақыру билетінің элементтерін, эмблемаларды және т.с.с. безендіруге жауапты.

Жарық және дыбыс режиссері мерекенің музыкалық және жарықпен безендірілуіне және барлық техникалық құралдардың жұмысына жауапты болады.

Баспасөз өкілі мерекенің дайындалуы мен өткізілуінің барлық кезеңдерін БАҚ-та жариялап, шығарылатын өнімнің мерекелік шығарылымын әзірлеу үшін командалардан интервью алады.

Фотограф-кинорепортер мерекенің дайындалуы мен өткізілуінің барлық кезеңдерін фото немесе бейнетүсірілімге түсіріп, шығарылатын өнімнің шығарылымын дайындауға қатысады.

Конкурстар мен викториналар менеджері конкурстарға арналған сұрақтарды дайындаумен айналысады, сондай-ақ олардың өткізілуі мен марапаттауды ұйымдастыруға жауапты болады. Команданың әрбір қатысушысы өз бейіні бойынша: ғылыми (әдеби, тарихи) негіз, фольклорлық және әндер материалы, өлеңдер, проза, мерекенің музыкалық және жарық беру партитурасы, көркемдік ресімдеу элементтері (иллюстративтік материал, костюмдердің үлгілері) бойынша қажетті ақпарат жинауға қатысады.

Мерекеде мұражай материалын барынша қолданған өте маңызды. Мереке сахнасының кейіпкерлері ғана емес, сонымен қатар мереке аясында символдық мәнге және белгілік сипатқа ие болатын алуан түрлі заттар да мереке «персонаждары» бола алады. Барлық ұсыныстар негізінде команда «ой шабуылын» өткізеді – идеялар, қызықты сюжеттік іс-қимылдар, эпизодтар, сондай-ақ мерекенің эмблемасы, ұраны ұсынылады.

Сценариймен жұмыс

Команданың қатысушылары іріктеген материалдар мен «ой шабуылының» нәтижелері негізінде ғылыми-зерттеу іс-шарасының сценарийі жазылады. Сценарийде оқиға желісінің схемасы немесе жоспарлы іс-шара және өзгелері негізге алынуы мүмкін.

Сценарий – бұл іс-шараның атауын, негізгі қатысушы адамдардың тізбесін, негізгі эпизодтарды қамтитын нақтыланған және егжей-тегжейленген іс-қимылдар жоспары. Эпизодтардың әрқайсысы рөлдер бойынша жазылып, мизансценаларды, яғни іс-әрекеттің қай жерде болып жатқанын көрсете отырып, негізгі мәтіндермен (жетекші және басты кейіпкерлердің мәтіндерін қоса алғанда) қамтамасыз етіледі. Сонымен қатар әрбір эпизодтағы музыкамен және жарықпен сүйемелдеулер нақты белгіленіп, мұражай заттарының «сахнаға шығуы» нақтыланады.

Ғылыми-зерттеу қызметінің қорытындылары міндетті түрде БАҚ-та, конкурс жеңімпаздарының көрмелерінде жарияланады. Мұражай әкімшілігі тарапынан ғылыми-зерттеу жобасының ең үздік қатысушыларын марапаттау мен көтермелеу туралы ақпараттың болғаны да өте орынды. Жыл сайын өткізілуі мүмкін іс-шараны жүргізу дәстүрін қалыптастыру мақсатында ғылыми-зерттеу қызметін қорытындылау ұйымдастырылады.

Барлық ілеспе материалдар (фотосуреттер, сценарий мәтіні, конкурстардың нәтижелері және өзгелері) мұражайдың қорларына түседі және зерттеліп отырған тақырып бойынша құжаттық куәліктерге айналады.

4.1. Мұражайдың оқу-әдістемелік процеске кірігуі

Егер мұражайды Мұражайлық-зерттеу жұмысы орталығы ретінде қарастыратын болсақ, онда, біріншіден, оның ғылыми маңызы бар және эстетикалық тәрбие беретін орта құрудағы жауапкершілігін мойындаған жөн. Білім беру ұйымының мұражайы өз көрмелерін кез келген кеңістікте, аудиторияларда, кластарда, шеберханаларда ұйымдастыра алады. Екіншіден, білім беру ұйымы мұражайының міндеті көрнекі құралдар қорын жасақтау және оны педагогтер билігіне беру болып табылады. Сонымен қатар шет елдерде көптеген мемлекеттік немесе жекеменшік мұражайлар педагогке көмек ретінде көрнекі құралдардың арнайы жиынтықтарын жасайды.

Қазіргі заманғы білім беру ұйымы, онымен бірге мұражай да, жұртшылықпен байланыс жүйесін шебер меңгерген. Бұл жерде мұражай өміріне үлес қоса алатындардың барлығымен мықты әріптестік қарым-қатынастар орнату керектігі сөз болып отыр. Бұдан білім беру ұйымы мұражайының әрқашанда көптеген адамдардың өтеусіз күш-жігері мен бастамасының жемісін білдіретін тарихи дәстүрді табиғи түрде жалғастырып келетіні көрініп отыр. Қазақстанның көптеген мектеп мұражайларын құру тәжірибесі бұл дәстүрдің өшпейтінін айғақтайды. Білім беру ұйымының мұражайы қоғамдық бастама бола отырып, аса ауқымды әрі алуан түрлі байланыстарсыз өмір сүре алмайды. Бұл жерде білім беру қызметіндегі әріптестермен (Білім басқармасы, ғылыми-әдістемелік кеңестер, педагогтер) ғана емес, сонымен қатар облыс аумағындағы өнеркәсіп орындарымен, ұйымдармен, оқу орындарымен, жергілікті БАҚ-пен, сондай-ақ елді мекендердің тұрғындарымен байланыстар жөнінде айтылып отыр.

Қоғамдық байланыстар жүйесінде білім алушылардың отбасылары, сондай-ақ мұражайларға әртүрлі көмек көрсететін мектеп түлектері де ерекше рөл атқарады. «Сіз мұражайларыңыздың жұмысына кімдерді тартар едіңіз?» деген сауалнама сұрағына практикада қалыптасқан, отбасымен ынтымақты түрде жұмыс істеу тәжірибесін растай отырып, білім алушылардың 50%-ы ата-аналарын мұражайдың ең бірінші көмекшілері деп атады.

Қоғамдық байланыстар жүйесін бекіту үшін қоғамдық Жәрдем көрсету кеңестерін немесе Мұражай достарының қоғамдарын құра отырып, көптеген шетелдік мұражайлар жүретін жолмен жүрген орынды.

Білім беру ұйымы мұражайының басқа субъектілермен, мысалы, әріптестермен, Жәрдем көрсету кеңесінің мүшелерімен байланыстары өзара тиімді болуы тиіс. Бір қарағанда, бұл жағдайда мұражайдың пайдасы ғана көзделетін сияқты. Ол нақты көмекті: қоғам өкілдері мен ата-аналардың зерттеу жұмысын жүргізуге, қорларды жасақтауға, экспонаттар дайындауға, жабдық сатып алуға немесе беруге қатысуын, көлік қызметтерін, БАҚ-қа жарияланымдар беруді және өзгелерін білдіреді. Алайда мұражай әріптестері үшін олармен ынтымақтастық та маңызды болуы мүмкін. Бұл ұйымның немесе меценат ретінде көмек көрсететін адамның мәртебесі мен беделін көтереді, ол қайырымдылық, зерттеу, жарнамалық және басқа да мақсаттарда оның имиджін нығайту тұрғысынан аса маңызды болуы мүмкін. Қорыта айтқанда, меценат ауданға жақын жерде тұратын болса, сол жерде тұратын балалардың тағдырына немқұрайлы қарайды да, балалар қалыптасатын әлеуметтік-мәдени ортаның рөлі тереңірек сезіледі. Бұл ортаның бір бөлігі білім беру ұйымы мен оның мұражайы болып табылады.

Әлеуетті әріптеспен қарым-қатынас орната отырып, мәдениет пен білімге қолдау көрсетуде меценаттықты дамыту маңызды. Перспективада жауапты қадамдар жасау үшін және заттаңбаларда экспонаттарды сыйлаушылардың аттарын көрсету, естелік дипломдар табыс ету, аннотацияларда, жарнама материалдары мен жарияланымдарда және басқаларында нақты аттар мен фирмаларды атап көрсету түрінде алғысты жария түрде білдіру үшін шаралар қабылдаған орынды.

Мектеп мұражайлары бір-біріне аса ұқсамайтын ұйымдарды біріктіретін топты білдіреді. Оларды мәдени мұраны сақтауға бағытталған энтузиазм біріктіреді.

4.2. Мұражайлардағы өлкетану жұмысы

Соңғы онжылдықта мұражайдың жай-күйін сипаттайтын ахуалды былайша айқындауға болады:

мұражайлар көбінесе білім беру функцияларын жоғалтып отыр;
мұражайлардың басым бөлігі аясы шектелген тақырып бойынша жұмыс істейді;

өңірлік тарихқа жеткілікті көңіл бөлінбейді, өлкетану әлеуеті аз пайдаланылады;

мұражайлар қызметінде балалар шығармашылығының мүмкіндіктері қолданылмайды.

Сонымен бірге, соңғы жылдары өлкетану жұмыстары біршама жандануда. Ғылыми зерттеулердің жаңа тақырыптары пайда болды.

Қазіргі сәтте отандық және шетелдік мұражайлар, білім беру ұйымдарының көп жылдар бойы жинақталған жұмыс тәжірибелерін ескере отырып, тұжырымдамалық деңгейде олардың даму жолын айқындау, олардың қызметін оңтайландыру өте маңызды.

Мектеп мұражайы – қосымша білім беру және тәрбиелеу нысаны ретінде өсіп келе жатқан ұрпақты өз Отанының тарихына бейімдеуді басты мақсат етіп қояды. Тәрбиелеу және ғылыми-танымдық құндылығы бар табиғат пен қоғам тарихы бойынша дереккөз материалдарын жинау, зерттеу, өңдеу, ресімдеу және насихаттау процесінде оқушылардың белсенділік, шығармашылық, бірлескен авторлық қабілеттері дами бастайды.

Батыс Қазақстан облыстық балалар-жасөспірімдер туризмі мен экология орталығының балалар туризмі тарихының мұражайы педагогтер мен оқушылардың өлкетану-ізвестіру қызметі процесінде құрылды. Оқушылар өздерінің педагогтерімен бірге тарихты зерделеді, ардагерлермен кездесті, ізвестіру қызметін жүргізді, туған өлкелерінде жорыққа, экскурсияға, экспедицияға шықты. Мұражайдың басты мақсаты – кейінгі ұрпаққа тарихи құндылығы бар түпнұсқалар мен алғашқы дереккөздерді сақтап қалу. Қазіргі уақытта мұражай 800-ден астам данада мұражай заттары бар қор жинағына ие, олар екі залда және ыңғайлы сақтау орындарында орналасқан.

Балалар туризмі тарихының мұражайы екі залдан тұрады:

«Орал өңірі – балалар туризмінің өлкесі»;

«Менің Отаным – Қазақстан».

Мұражай экспонаттары туризм мен өлкетану ардагерлері, Облыстық балалар-жасөспірімдер туризмі мен өлкетану орталығының шығармашылық ұжымы, Орал өңірі педагогтерінің барлық ұжымының, әртүрлі ұрпақтарының жартығасырлық мақсатқа бағытталған және жемісті жұмысының қорытындысы болып табылатын жетістіктері туралы айтады. Мұражайда Орал өңірі мектеп оқушыларының туристік-өлкетану қызметін бейнелейтін көрнекі, заттай және жазбаша дереккөздер, құжаттар, альбомдар, түпнұсқалы көрнекі-бейнелік және графикалық материалдар, сондай-ақ Орал өңірінің балалар туризмін дамыту ісіне көп үлес қосқан жекелеген тұлғаларға арналған экспозициялар, стендтер бар.

Олардың ішінде: А.А. Остапец-Свешников – Халықаралық Москва балалар-жасөспірімдер туризмі мен өлкетану академиясының президенті, профессор, тарих ғылымдарының докторы; Т. Жездібаев, С. Абдамбаев – республикада туризм мен өлкетанудың негізін қалаушылар. К. Жұбанышалиев, А. Панченко – өз ісінің педагог-энтузиастары. Мұражайда – туған өлкенің туризм, өлкетану және экология тарихын жария ететін туристік жорықтар мен экскурсиялардың, экспедициялардың түпнұсқа құжаттары, жеке заттары, схемалары мен фотосуреттері, туристік-өлкетану және экологиялық іс-шаралар материалдары, журналдары, кітаптары бар.

«Туған өлкенің табиғаты» диорамасы облыстың туристік-өлкетану және экологиялық қызметін және өңір табиғатының сұлулығын ашады. Мұражайдың барлық экспонаттарын өте қымбат деп санауға болады, себебі олар мұражайға тегін келді, яғни оларды туған Орал өңіріне жорықтар, экспедициялар уақытында туыстары, жақындары немесе үйірме басшылары сыйлаған.

Мұражайда патефон, «Альфа» кинокамерасы, «Орал» портативті радиостанциясы, тұрмыстық заттар, азаматтық соғыс уақытындағы қару бөлшектері, пионер ұйымдарының горны мен барабаны, төсбелгілер, шақыру билеттері, вымпелдер, ресми мекемелер берген әртүрлі құжаттар, мысалы паспорт, дипломдар, грамоталар сияқты сирек кездесетін заттай дереккөздер бар. Мұражайда әртүрлі уақытта және әртүрлі адамдар түсірген, өткен оқиғалар, оған қатысқан мектеп оқушылары мен педагогтер туралы айтатын көптеген фотографиялар бар.

Мұражай жұмысының үлгісінде оқыту мен тәрбиені біріктіруге, өткен мен болашаққа үңілуге жәрдемдесетін көпір болып табылатынын, педагогтерге оқыту-тәрбиелеу процесінде көмек болатынын атап өтуге болады.

Осы облыстық балалар-жасөспірімдер туризмі мен экология орталығы мұражайлармен әдістемелік және практикалық жұмыс жүргізуді, сондай-ақ олардың басшыларын мұражай ісінің негіздеріне оқытуды жүзеге асырады. Қазіргі уақытта облыстың білім беру ұйымдарында 117 мектеп мұражайы жұмыс істейді. Үздіктердің арасынан Ақжайық ауданының М.Өтемісов атындағы мектебінің «Жерұйық» мұражайын (басшысы – Әлпейісов Ж.), Қаратөбе ауданының Егіндікөл мектебін (басшысы – Есенова А.), Қазтал ауданының К. Мендалиев атындағы мектебінің (басшысы – Мұқанов Б.), Теректі ауданының Ы. Алтынсарин атындағы мектебінің (басшысы – Каюпов Б.), Қ.Аманжолов атындағы мектептің (басшысы – Аталықова К.), Зеленое ауданының Макаров мектебінің (басшысы – Осипова О.М.) мұражайларын атауға болады.

Мектеп мұражайлары басшыларының құзыреттілігін арттыру мақсатында мұражай қозғалысын дамыту үшін «Өсіп келе жатқан ұрпақты рухани-адамгершілік тұрғысынан тәрбиелеудегі мектеп мұражайының рөлі», «Өлкетану – тарихты тану жолы» деген семинар-практикумдар өтеді.

Мектеп мұражайларының қызметін жетілдіру, жұмыс тәжірибелерін жинақтау мақсатында жыл сайын «Әр білім беру ұйымында - мұражай» деген акция өтеді. Акция шеңберінде жыл сайын орталықта мектеп мұражайы белсенділерінің конкурсы, мектеп мұражайларының байқауы, үздік мектеп мұражайының конкурсы өтеді, мұнда түрлі бейіндегі 13 мұражай ұсынылған, бұл қазіргі уақытта мұражайлар желісінің нақты қалыптасу картинасын бейнелейді: өлкетану және кешенді, әскери-тарихи, мектеп тарихы, экологиялық, этнографиялық.

Конкурстарда мұражайды таныстыру, балалардың мұражай терминологиясын білуі қамтылады. Аталған конкурстарда оқушылар мазмұнды, нысаны жағынан жарқын қойылымдар қояды. Мұндай конкурстар мұражай саласындағы үздіктерді анықтап қана қоймай, білім беру ұйымдарында мұражайларды одан әрі дамыту бағытын белгілеуге мүмкіндік береді. Сондай-ақ, «Мұражай және балалар» көрмесі сияқты мектеп мұражайларын таныстыру және әйгілеу нысаны да сынақтан өтті. Өткеннен қалған орасан зор тарихи-мәдени мұра өсіп келе жатқан ұрпақты тәрбиелеудің көзі болуы тиіс және бұл жұмыстағы маңызды рөл мұражайларға тиесілі.

Батыс Қазақстан облыстық балалар-жасөспірімдер туризмі мен экология орталығының балалар туризмі тарихының мұражайы патриотизм мен азаматтыққа тәрбиелеу орталығы, барлық халықтың «тарихи естелік кітабы» болды және танымдық процесте маңызды рөл атқарады.

Өлкетану жұмыстарының бағыты

Мұражай бейініне қарамастан, отбасы тақырыбы басты зерттеу жұмыстарының бірі бола алады. Бүгінде әртүрлі себептерге байланысты көптеген отбасыларда ата-бабаларының мұрағаты (хаттар, құжаттар, жеке істер, марапаттар және т.б.) сақталмаған, қандай да бір зат сақталса да, олар қоғамға ашық ұсынылмаған. Бүгінде отбасы өміріне мұражай мәдениетінің элементтерін енгізу, отбасы топтамаларын, үй мұрағатын қалыптастыруға көмек көрсету өте өзекті.

Ру шежіресі

Ру шежіресі түрінде өз руының қарапайым схемасын қалыптастыру білім алушыға, тіпті жас балаларға да қолдан келерлік іс. Қарапайым әдістемелер генеалогиялық дереккөздермен бірге

зерттеу тәсілдерін үйретуге мүмкіндік береді. Осы саладағы бірлескен қызмет үй мұрағатының құнды жәдігерлерін сақтап қалуға мүмкіндік береді, әртүрлі ұрпақтың адамдарын біріктіреді.

Отбасылық жәдігерлер мен аңыздар

Отбасылық жәдігерлерге ерекше назар аудару – өлкетанудың ең маңызды міндеті. Ең бастысы отбасы мұраларының ішінен анағұрлым құнды заттарды: қызықты оқиғаларды айтуға болатын әртүрлі құжаттарды, куәліктерді, марапаттарды, хаттарды, үй тұрмысының қызықты заттарын анықтау және оларды сипаттау керек. Отбасы жылнамасының алғашқы парақтары барынша жарқын естеліктер қалдырады. Балалар үшін зерттеу тапсырмалары – аталар мен әжелердің өз өмірлері туралы айтқан әңгімелерін жазып алу өзекті. Тікелей отбасымен байланысы жоқ сияқты көрінетін кез келген тақырыпты зерделеу кезінде отбасы проблемасын да қозғау керек. Еңбек сіңірген жерлестердің (жазушылар, соғыс немесе еңбек ерлері) жалпы биографиялық мәліметтері туралы айта отырып, олардың жастық шақтары, биографияларының қызықты фактілері туралы да еске салу орынды.

Ел тағдырындағы отбасы тағдырлары

Көптеген балалар өз ата-аналарының, аталары мен әжелерінің қай жерде жұмыс істейтінін білмейді, олардың жастық шақтары өткен жерлерде, әулет зиратында ешқашан болмаған. Бұл тағы да бір адамдарды ажыратушы фактор. Жақын адамдарының өмірі өткен қала көшелерімен таныса отырып, жас тұрғындар өз туған өлкесін тереңірек, жан-тәнімен түсіне біледі, туғандарымен аралары жақындай түседі. Осы жылы сезімдерді бірге фотоға түсу, туғандардың өмір сүрген орындарын сипаттау одан да тереңдете түседі. Осындай уақыт өткізу бос уақыттың негізгі түрлеріне айналса, тіпті тамаша.

Отбасылық мұрағат

Егер әр адам үшін үй мұражайы алғашқы мұражай болса, танымдық маңызы арта түспек. Өлкетанушы көзқарасы тұрғысынан қызықты заттарды анықтай отырып, жас зерттеушілер отбасының үлкен мүшелерімен бірге отбасы мұрағатын қалыптастыруға кірісе алады. Конверттер, тақырыптық папкалар басталып, жазулар жазылады, шағын қораптарға заттар толтырылады, «аңыздар» құрылады. Біртіндеп шағын үй мұражайы үшін негіз қаланады.

Мектеп мұражайы кейіннен отбасыға қайтара отырып, көрмелер үшін барынша қызықты материалдарды іріктеп ала алады. Бұл жағдайда олар мұражайда есепке алынуы немесе тұрақты сақталуға қабылдануы, яғни негізгі қорға қосылуы мүмкін. Көрмелердің үлгі тақырыптары: «Біздің отбасылық жәдігерлеріміз»,

«Менің үйімдегі орден», «Ескі фотосурет», «Біздің ата-аналарымыздың кәсібі» және т.б. Нәтижесінде өлкетану жұмысы отбасы беделін арттыруға ықпал етеді, туыстық байланысты нығайтады, өз әулеті үшін мақтаныш сезімін тәрбиелеуге көмектеседі.

Мектеп жылнамасы

Әр адам мектепте оқыған адамдар туралы немесе қалай да болмасын сонымен байланысты естелік қоймасы болуы мүмкін мектептен өтеді. Мектепте жиналған материалдар уақыт өте келе өткен дәуірдің құнсыз жетістігі болып қалады. Бұл жерде мұғалімдер мен оқушылардан басқа ешкім толыққанды жылнаманы жасай алмайды. Осыған байланысты мынадай материалдарды жинаған орынды:

жұмыс істеп тұрған мектептің әр жылдардағы суреті – суреттер, фотосуреттер, жоспарлар, макеттер;

жұмыс істеп тұрған мектептің бірінші жылынан бастап мұғалімдер мен оқушылардың фотосуреттері;

процесс ретінде мектеп өмірінің куәсі – білім беру жылнамасы; түрлі уақыттағы мектеп өмірінің құралдары – оқулықтар, күнделіктер, қаламдар, дәптерлер және т.б.;

балалар шығармалары, шығармашылық жұмыстар.

Балалардың мектеп жылдарын қалай қабылдағанын бейнелеу өте маңызды. Бірнеше сыныпқа жергілікті жылнамашылар болуды және анағұрлым есте қаларлық басты оқиғаларды хронологиялық дәйектілікпен жазып отыруды тапсыруға болады. Бұл толық мағынасында балалардың мектеп жылнамасы болады. Ең аз авторлық түзету авторлық стильді, балалардың алған әсерін, жас азаматтардың құштарлықтарын және қызығушылықтарын барынша сақтап қалуға мүмкіндік береді. Мектеп альманахы сияқты әдеби шығармашылық нысаны өзектілігін жоя қойған жоқ. Мұнда мынадай бөлімдер болуы мүмкін: «Күннен күнге», «Ең қызықтылары», «Біздің мектеп тарихынан», «Сыныптар жаңалығы», «Менің отбасымда» және т.б. Мұндай альманахтың редакторы ең белсенді мектеп өлкетанушысы, мұражай активтерінің мүшесі болуы мүмкін.

Туған өлке

Туған өлке деген түсінік мұражай-өлкетану қызметіне қатысты бір қарағанда көрінетіндей, біржақты қолданылмайды. Туған өлке – жас өлкетанушы білуі тиіс жердің, елдің оқшауланған, назарға алынатын бір бөлігі. Алайда оның қиындығы қоршаған ортаның алуан түрлі, көп қырлы болып келетіні, бұл жерде не өз-өзін жоғалтып алу не өзге де қызықты және маңызды жағдайларды ұмытып, аясы тым тар тақырыпты таңдау болып табылады.

Әлеуметтік естелік институты ретінде мұражайдың стратегиялық міндеті – замандастар мен ұрпақтарға тарихи, көркем не өзге де құндылықтары бар түпнұсқаларды, бастапқы дереккөздерді сақтап қалу. Білім беру ұйымдары мұражайының құрамдас бөліктерінің бірі – туған өлке тарихы мен табиғаты жөнінде негізгі ақпарат жинау. Екінші – балалар шығармашылығының көрініс табуы, мұражай кәсібінің бастауларын жинақтау мүмкіндігі. Балалар шығармашылығының осы жемісін батыл түрде экспозицияға енгізуге болады. Мысалы, әйгілі тарихи қайраткер портретінің қасына қазіргі мектеп оқушысы салған оның бейнесін іліп қоюға болады. Үлкендердің «Қолмен тиісуге болмайды!» деген мұражай қағидасы «Қолмен ұстауға болады!» деген рұқсатқа ауысады. Бұл ретте, ойын шегін нақты белгілеу керек: нені ұстауға болады, нені болмайды. Мұражай мәдениетін тәрбиелеу - мектеп мұражайының маңызды міндеті.

Сонымен, мектептегі мұражай шығармашылық тұрғыдан өзін-өзі дамыту құралы бола бастады, жеке тұлғаға бағдарланған тәрбие мен білім беруге бастамашылық жасайды, жергілікті мәдени-ғылыми, тарихи дәстүрлерді дамыту жөніндегі шағын зерттеу орталығы болып табылады, ұрпақтар диалогына қатысады.

Глоссарий

Мектеп мұражайын зерттеп тексеру актісі – мектеп мұражайларын паспорттандыру жөніндегі комиссия жасайтын заңды құжат. Актіде мұражай қызметіне баға беріледі және паспорт пен тиісті нөмірлік куәлік беріле отырып, мектеп мұражайы мәртебесін берудің орындылығы туралы қорытынды шығарылады.

Қабылдау актісі – мұражайдың мұражай заттарын немесе ғылыми-көмекші материалдарды олардың иелерінен тұрақты немесе уақытша сақтауға қабылдап алу фактісін растайтын заңды құжат.

Қордың бар-жоғын салыстырып тексеру актісі – мұражайда сақталатын қордың бар-жоғын түсімдер кітабындағы жазбалармен салыстырып тексеру қорытындылары бойынша жасалған заңды құжат. Мектеп мұражайларындағы қорлардың бар-жоғын салыстырып тексеру әдетте, кезекті құжаттандыру кезінде жүргізіледі. Комиссияның барлық мүшелері актіге қол қояды және жоғары тұрған ұйымның мөрімен бекітіледі.

Мектеп мұражайының активі – осы мұражайдың жұмысына қатысатын оқушылар мен педагогтердің, қоғам белсенділерінің тобы. Активтер ішінен мұражай кеңесі сайланады.

Мұражай мұрағаты – мұражай қызметі процесінде дайындалған құжаттар сақталатын мұражай бөлімшесі (жоспарлар, есептер, пікірлер кітабы, экспедициялар, көрмелер материалы, мерекелер мен өзге іс-шаралар сценарийлері).

Атрибуция – мұражай затының атауын, мақсатын, құрылғысын, материалын, мөлшерін, даярлау техникасын, оны дайындауды, авторлықты, хронологиясы мен жасау географиясын, қолданылуын айқындайтын негізгі белгілерді анықтау.

Мұражай затының аттрактивтілігі – мұражай затының жалпы қасиеттерінің бірі; мұражай затының өз сыртқы ерекшеліктерімен (пішіні, мөлшері, түсі), сондай-ақ тарихи, көркем, мемориалдық құндылығымен келушінің назарын тарту қабілеті.

Мұражай аудиториясы – мұражайға қызығушылық білдіретін адамдар бірлестігі. Әлеуметтік-демографиялық белгілері жағынан (кәсібі, жасы, білімі және т.б.), мұражайға қатысы бойынша белсенділігі тұрғысынан (тұрақты және уақытша, нақты және әлеуетті) сипатталады. Жылжымалы сипатқа ие: қатысушылар саны, қабылдау деңгейі жағынан өзгеріп тұрады.

Мұражай кітапханасы – мұражайдың табысты жұмыс істеуі үшін қажет әдебиеттер жинағы. Арнайы мұражайтану әдебиеті мен мұражай бейіні жөніндегі әдебиетті қамтиды.

Биотоп – мұражайларда жаратылыстану-ғылыми бейін бойынша жасалатын немесе өзге бейінді мұражайларда (мысалы, өлкетану) жаратылыстану-ғылыми экспозицияларда жасалатын экспозициялық кешен; өсімдіктер мен жануарлар түрлерінің экологиялық ерекшеліктерін бейнелейді.

Буклет – жарнамалық сипаттағы мұражай басылымы. Мәтіннің қарапайым болуымен және көлемінің шағын болуымен ерекшеленеді. Әдетте перде түрінде жиналған тығыз қағаз параққа басылады.

Кіріспе залы – мұражай экспозициясының алдындағы бөлме. Кіріспе залында мұражай, оның экспозициясы туралы бастапқы ақпарат орналастырылады. Ол келушілерді мұражайды анағұрлым толық қабылдауға дайындауға, белгілі бір көңіл-күй орнатуға арналған.

Вернисаж – мұражайдың, көрменің салтанатты ашылуы.

Заттай дереккөздер – мұражай заттарының негізгі түрлерінің бірі. Адам өз тыныс-тіршілігі процесінде дайындаған заттарды қамтиды.

Витрина – көбінесе бір немесе бірнеше жағынан шынымен қапталған қорап түріндегі экспозициялық жабдық элементі. Конструкциясы жағынан көлденең, тік, үстелүсті, аспалы және т.б. болады. Орналастырылған материалдармен бірге мұражай заттарын сақтау, келушілердің оларды жақсы қабылдауы сияқты міндеттерді шешуге арналған бірыңғай кешенді құрады.

Көрме – уақытша сипатқа ие немесе үнемі ауысып тұратын экспонаттар құрамы бар экспозиция. Мұражайда да, оның сыртында да орналастырылуы мүмкін. Стационарлық және жылжымалы болады.

Жаңа түсімдер көрмесі – шамамен таяу арада жиналған мұражай топтамалары негізінде дайындалатын мұражай көрмесінің дәстүрлі түрі.

Қор көрмесі – мұражай көрмесінің түрі, оның негізін мұражайдың қойма үй-жайында сақталатын, тұрақты көруге шығарылмайтын материалдар құрайды.

Гербарийлер – арнайы жиналған және кептірілген өсімдіктер топтамасы, түрлерінің атауы, жиналған орны мен күні көрсетіле отырып, тығыз қағаз параққа монтаждалады.

Глиптотека – тастар топтамасы.

Голограмма – жарыққа сезімтал пластинаға немесе үлдірге жазылған заттың көлемді бейнесі. Жарықтың әсерімен жүргізіледі. Нақты зат тұрғандай әсер береді.

Мемлекеттік мұражайлар – мемлекет меншігі болып табылатын және мемлекеттік бюджеттен қаржыландырылатын мұражайлар.

Сый – мұражайға өтеусіз, сыйға берілген зат немесе топтама. Сыйға тарту фактісі арнайы актімен тіркеледі.

Даталау – мұражай затын атрибуциялаудың ең маңызды элементтерінің бірі. Заттың жасалған уақытын, оның қолданылуын айқындау болып табылады.

Бөлшектеу – экспозицияны, көрмені бөлшектеу.

Диорама – қалыпты шамадағы көлемді пішінде немесе кішірейтілген түрде орындалған кескіндеме аясын және алдыңғы жоспарды қамтитын экспозициялық кешен. Әдетте, экспозициялық өнер туындысы болып табылады және қандай да бір объект туралы эмоциялық әсер қалдыру үшін және анағұрлым көрнекілендіру үшін қолданылады. **Мұражай құжаттамасы** – мектеп мұражайының негізгі құжаттарына: паспортты, нөмірлік куәлікті, есепке алу құжаттарын (түсімдер кітабы, актілер, картотекалар), жұмыс жоспарларын, пікірлер кітабын жатқызуға болады.

Құжаттандыру – мұражай желісіндегі өз бейіні мен мәртебесіне сәйкес мұражай зерделейтін мұражай заттары мен тарихи, әлеуметтік немесе табиғи процестер мен құбылыстар туралы өзге ақпарат көмегімен мұражай жинақтарын мақсатты түрде бейнелеуді болжайтын мұражайдың әлеуметтік функцияларының бірі. Қорларды жинақтау бойынша іздестіру-жинау жұмыстары, ғылыми-қор немесе экспозициялық-көрме жұмыстары процесінде іске асырылады.

Дублет – бірдей мұражай заттарының қатары. Дублетті заттар тобы ауыстырылатын қорды құрайды.

Есепке алу бірлігі – есепке алу құжаттарында бір нөмірмен тіркелген зат немесе заттар тобы (топтама).

Зал – мұражай материалдарын, экспозицияларын орналастыруға арналған үй-жайдың (бөлменің) жалпыланған атауы. Мақсатына қарай әртүрлі залдар болады. Кіріспе залы барлық экспозиция тақырыбын жалпы түрде көрсетеді, келушіні толық қабылдауға дайындайды, ерекше эмоциялық көңіл-күй береді. Мемориалдық зал қандай да бір адам немесе оқиға туралы естелікке арналған. Көрме залы мұражай көрмелерін орналастыруға арналған.

Түгендеу карточкасы – мектеп мұражайының негізгі қорын қосалқы есепке алу нысаны. Әрбір мұражай затына арналып толтырылады. Әртүрлі картотекалар жасау үшін негіз болып табылады.

Түгендеу нөмірі – түсімдер кітабындағы (түгендеу кітабындағы) мұражай затын есепке алудың реттік нөмірі, заттың өзіне қойылады және есепке алынуды белгілеудің бір бөлігін құрайды (мұражай затының шифры).

Инсталляция – кеңістіктегі ғимарат, түрлі элементтердің қосындысынан тұратын объект (композиция) түріндегі мұражай өнерінің туындысы. Соңғы уақытта көрме қызметінде жиі қолданылады.

Ақпараттылық – мұражай затының жалпы ерекшеліктерінің бірі, оның ақпарат көзі ретінде қолданылу мүмкіндігі.

Мұражайлық деректану – барлық мұражай дереккөздерінің түрін: заттай, жазбаша, бейнелік және т.б. жан-жақты зерделеу.

Түсімдер көзі – өздеріне тиесілі немесе өздері тауып алған (мысалы, экспедиция) мұражайлық маңызы бар заттарды мұражайға табыс еткен адам, ұйым немесе мекеме.

Мұражай картотекасы – мұражайлық сипаттағы мәліметтерді қамтитын, белгілі бір тәртіппен жүйеге келтірілген карточкалар тобы. Картотекалар жүйелі, тақырыптық, атаулы, хронологиялық, географиялық және т.б. болуы мүмкін.

Мұражай каталогы – белгілі бір тәртіппен құрылған мұражай заттарының тізбесі.

Таңба – көбінесе өндіру процесінде затқа механикалық тәсілмен қойылған ресми біріздендірілген белгі. Затты дайындау орнын және уақытын (қалалық фабрикалық таңбалар), кімге тиесілі екенін (шебердің, автордың немесе иесінің таңбасы), материалын (сынама шеберлерінің таңбасы) айқындауға мүмкіндік береді.

Пікірлер кітабы – мұражайға келушілер өз әсерлерін (пікірлерін) жазып қалдыратын дәптер, журнал. Қоғам пікірін зерделеуге және түпкілікті нәтижесінде мұражай жұмысын жақсартуға көмектеседі.

Негізгі қор түсімінің кітабы (Басты түгендеу кітабы) – мұражай заттарын есепке алудың (тіркеудің) негізгі заңды құжаты. Кітап парақтары тігіледі, нөмірленеді және жоғары тұрған ұйымның мөрімен бекітіледі. Мұражай құндылықтарын есепке алу және сақтау жөніндегі нұсқаулықта белгіленген нысан бойынша кітапқа жазба жазылады. Мектеп мұражайларының күнделікті практикасында түсімдер кітабына негізгі және сондай-ақ ғылыми-көмекші қор заттары да енгізілуі мүмкін.

Мұражай топтамасы – негізгі қор құрамында біртұтас ғылыми қызығушылық туындататын мұражай заттарының жиынтығы. Топтама заттары тақырыптық қағидаты, жасалу немесе

қолданылу ортақтығы, нақты бір адамға тиесілілігі және т.б. бойынша бір немесе бірнеше белгілер негізінде топтастырылады.

Өлкетану бөлмесі (зал, бұрыш) – белгілі бір тақырыпта өлкетану сипатындағы материалдар орналастырылған бөлме немесе оның бір бөлігі.

Мұражай қарым-қатынасы – мұражайдың келушілермен алуан түрлі араласу процесі.

Мұражай қорларын жиынтықтау – мұражай қызметінің негізгі бағыттарының бірі. Мұражай жинағын толтыру үшін мұражайлық маңызы бар заттарды мақсатты және жүйелі түрде анықтау және жинау болып табылады. Мұражай бейіні мен міндеттеріне сәйкес жүзеге асырылады.

Мұражай заттарын консервациялау – мұражай заттарының мұражайда қолданылуын барынша қамтамасыз ететін түрде сақталуын қамтамасыз ету. Заттың одан әрі бұзылуын және табиғи тозуын, оның деформациялануын және күтпеген өзгеруін анықтауды және уақтылы жоюды болжайды.

Мұражай тұжырымдамасы – қандай да бір мұражайдың мәнін, негізгі идеясын ауызша білдіру. Тұжырымдамаға мұражай ұйымдастырушылары айқындайтын проблемалар, тақырыптар, міндеттер шеңбері кіреді.

Көшірме – заттың ерекше белгілерімен бірге оны дәлме-дәл қайталап жасау, түпнұсқаға қарама-қарсы. Түпнұсқаны барынша сақтап қалу мақсатында экспозицияда, көрмеде қолдану үшін жасалады. Ғылыми-көмекші қорға жатады.

Мұражай қызметінің өлкетану қағидаты – мұражайдың жергілікті табиғатпен және тарихи-мәдени мұралармен белсенді өзара іс-қимылымен байланысты мұражай қызметін ұйымдастырудың негіз қалаушы қағидаты.

Мәдени-білім беру қызметі – мұражайдың өз ішінде және одан тыс жерлерде мұражай аудиториясымен тікелей байланыста жүзеге асырылатын қызмет бағытының бірі. Мәдени-білім беру қызметі мұражай педагогикасымен тығыз байланысты.

Зат жөніндегі аңыз – заттың бұрынғы иесінен немесе өзге тәсілмен алынған деректер негізінде жасалған зат сипаттамасы (ол жөніндегі әңгіме). Зат тарихы – оның дайындалған уақыты мен орны, бұрынғы тиесілілігі, оның қолданылған ортасы, пайдаланылуы, мемориалдық маңызы туралы мәліметтерді қамтиды. Зат жөніндегі аңыз түрлі дереккөздерді қолдана отырып, мұқият тексеру негізінде жасалады.

Макет – экспонаттау үшін қажетті масштабта орындалған мұражай затының, объектінің сыртқы түрін көлемді етіп шығару.

Фабрикалық марка – заттың өндірілген орнын білдіретін белгі. Таңбадан айырмашылығы дайындалғаннан кейін қойылады.

Экскурсиялық бағдар – мұражайдағы экскурсия, сабақ уақытында топ жүретін жол. Оның таңдауы жүретін жолда орналасқан экспозициялардың орналасуына, көрсету объектілеріне, тақырыпқа, уақытқа, топ сипатына және өзге де факторларға негізделген.

Халықаралық мұражай күні – әлем мұражайлары қызметкерлерінің кәсіби мерекесі, Халықаралық мұражайлар кеңесінің (ИКОМ) XII Бас ассамблеясының шешімі бойынша 1978 жылдан бастап жыл сайын 18 мамырда атап өтіледі.

Халықаралық мұражайлар кеңесі (ИКОМ) – халықаралық мұражайлар ынтымақтастығына жәрдемдесуге арналған дүниежүзілік үкіметтік емес ұйым. 1946 жылы Парижде құрылған. Оның негізгі құрылымы ұлттық комитеттер болып табылады. Басқарушы органы – Бас ассамблея. Жоғары ұсыным беруші органы – Бас конференция. Атқарушы комитеті мен Хатшылығы бар. Ұйым құрамында халықаралық мұражайлық салалық комитеттер мен түрлі бейіндегі және типтегі мұражай өкілдерін біріктіретін қауымдастық бар. Ресей (КСРО құрамында) ИКОМ-ға 1957 жылы кірді.

Мемориалдылық – тарихи оқиға, адам туралы естелікпен байланысты заттың қасиеті. Мемориалды заттың құндылығы бірінші кезекте, заттың атрибутивтік қасиетімен емес, пайда болу, қолданылу тарихымен айқындалады. Мемориалды мұражай – әйгілі оқиға, адам туралы естелік үшін жасалған, тарихи ғимараттағы, үй-жайдағы естелік орындарында орналасқан мұражай.

Модель – 1. Ғылымда немесе техникада модель ретінде пайдаланылған зат. Мұражайға түскеннен кейін мұражай затының мәртебесіне және сапасына ие болады. 2. Өзге заттың, тетіктің немесе жүйенің орнына көрсету үшін жасалатын объектіні көлемді етіп қайталап шығару.

Мұражайтану (мұражай білімі) – әлеуметтік-мәдени феномен ретінде мұражайдың пайда болу және даму заңдылығын және түрлі тарихи, қоғамдық-саяси және әлеуметтік-мәдени жағдайлардағы оның әлеуметтік функцияларының іске асырылу жолдарын зерделейтін ғылыми пән. Мұражай ісінің теориясын, тарихын және әдістемесін, мұражай дереккөздерін тануды, мұражай білімін, мұражай педагогикасын және т.б. қамтиды. Жалпы ғылыми әдістерді және бейінді пәндер әдісін қамтиды. Мұражай ісі практикасының

теориялық және ғылыми-әдістемелік негіздерін жасайды, оның тарихи тәжірибесін қорытындылайды.

Мұражай – адам қызметі мен табиғат объектілерінің заттай нәтижелерін өзінің ерекше құралдарымен зерттеуді, жиынтықтауды, есепке алуды, сақтауды және танымал етуді қамтамасыз ететін ұйым. Кез келген мұражай негізінде мұражай заттары және олардың көмегімен жасалған экспозиция болады. Мұражай тарихи-мәдени және табиғи мұраларды зерделеуде және игеруде тұлға мүдделерін қанағаттандыруға арналған. Мұражайды адам өміріндегі маңызы мен рөліне қарай әлеуметтік естелік институты деп атайды. Мұражайлар қызмет ауқымы (орталық, республикалық, облыстық, аудандық және т.б.), мақсаты (оқу, балалар), ведомстволық бағыныстылығы (мектеп, зауыт), бейіні, жиналған құрамы бойынша ерекшеленеді.

Мұражай және балалар – мұражайлардың балалармен өзара қарым-қатынас жүйесі. Балалар мұражайда балалардың жас ерекшелік және психологиялық ерекшеліктерін ескеретін, өзіндік, ерекше тәсілді талап ететін келушілердің жеке санаты ретінде қабылдана бермейді.

Мұражай педагогикасы – салыстырмалы түрде жаңа ғылыми пән, мұражайды ашық білім беру жүйесі ретінде қарайды.

Мұражай ісі – мұражайлардың тарихи-мәдени және табиғи мұраларды жинақтауын, есепке алуын, сақтауын, зерделеуін және пайдалануын қамтитын ерекше мәдениет саласы. Мұражай саясатын (мұражай заңдылығы, мұражайларды басқаруды ұйымдастыру), мұражайтануды, мұражай практикасын (қор, экспозиция, мәдени-білім беру қызметі) біріктіреді.

Мұражай заты – қолданылған ортасынан алынған және мұражайда бастапқы есепке алудан өткен тарих пен мәдениет ескерткіші немесе табиғат объектісі.

Мұражай білімі – мұражайтану саласы, міндеті мұражайларды, олардың экспозицияларын және топтамаларын сипаттау, мұражай жинақтары туралы ақпаратты жинау және тарату, мұражайлардың атын шығару және жарнамалау болып табылады.

Муляж – заттың нысанын, көлемі мен түсін дәл беретін мұражай затының сыртқы түрін көлемді етіп жасау.

Ғылыми-көмекші материалдар – экспозицияда мұражай заттарын толықтыруға арналған көрнекі материалдар (карталар, схемалар, кестелер, жоспарлар, графиктер және т.б.).

Мұражайдағы ғылыми-зерттеу жұмысы – мұражайдың ғылыми-зерттеу институты ретінде жұмыс істеуімен байланысты мұражай қызметінің бағыты. Мұражай топтамаларын игеру негізінде

жаңа білім алу болып табылады. Бейінді пәндер бойынша зерттеулер мен мұражайтану зерттеулерін қамтиды.

Ғылыми-анықтамалық аппарат – мұражай жинақтарының құрамы мен мазмұнын ашатын және мұражай қызметінің барлық бағыты бойынша ақпараттық-анықтамалық жұмысты жүргізуді қамтамасыз ететін анықтамалық-ізвестіру құралдарының жүйесі.

Экспозициялық бейне – түрлі көркем-сәулет құралдарын, тәсілдерін пайдалана отырып, мұражай экспозициясының тақырыбын, идеясын жандандыру.

Қоғамдық мұражайлар – ұйымдар жанындағы қоғамдық бастамалар, оның ішінде оқыту бастамаларында құрылған мұражайлар.

Ашық сақтау – қор сақтау үй-жайларында ұйымдастырылатын мұражай қорын сақтау және пайдалану тәсілдерінің бірі. Келушілердің оқу, білім беру-тәрбиелеу немесе өзге мақсаттарда ұйымдастырылған қолжетімділік мүмкіндігін болжайды.

Ескерткіш – өз дәуірінің тарихы мен мәдениетін бейнелейтін адам қызметінің заттай нәтижесі немесе құнды табиғат объектісі (табиғат ескерткіші).

Мектеп мұражайының паспорты – мұражайдың негізгі құжаты, мұнда оның негізгі сипаттамалары: атауы, бейіні, ашылған күні, үй-жайы, экспозициясы, қор құрамы және т.б. туралы мәліметтері қысқаша аталып өтеді.

Ғылыми паспорттандыру – мұражай затын зерделеу нәтижелерін мұражай затының ғылыми паспортында тіркеу.

Мектеп мұражайларын паспорттандыру – мектеп мұражайларын ресми тіркеу.

Педагогикалық мұражайлар – тарих пен білім берудің қазіргі ахуалын зерделейтін мұражайлар.

Пинакотека – көркем өнер туындыларының қоймасы, картина галереясы.

Жазбаша дереккөздер – хат белгілері арқылы ақпарат тіркелген тарихи дереккөздер түрі. Әртүрлі белгілері бойынша: жасалған тәсілі (жазбаша, баспа және т.б.), мазмұны, шыққан жері, күні бойынша жіктеледі.

Мұражай жұмысының жоспары – мұражайдың әртүрлі қызметі көрініс табатын (ізвестіру-зерттеу, есепке алу-сақтау, экспозициялық, жаппай экскурсиялық, оқыту-білім беру және т.б.) негізгі мұражай құжаттарының бірі.

Экспозиция алаңы – мұражай экспозициясы орналасатын үй-жай алаңы (шаршы метрмен есептеледі).

Подиум – экспозициялық жабдық элементі, экспонаттарды орналастыру және көрсетуге арналған сөре немесе биікке орнататын зат.

Түпнұсқа – көшірмесі, қолдан жасалғаны болып табылмайтын нақты түпнұсқалы зат.

Далалық құжаттама – мұражайлық маңызы бар заттарды және олардың қолданылу ортасын есепке алу және сипаттау құжаттарының тобы. Мұражай қорларын жиынтықтау бойынша жорықтарда, экспедицияларда және іссапарларда қолданылады. Мұражай затын ғылыми сипаттаудың дереккөзі болып табылады.

Мектеп мұражайы туралы ереже – мектеп мұражайын ұйымдастырудың және оның қызметінің негізгі қағидаларын белгілейтін нормативтік акт. Алғаш рет Мектеп мұражайы туралы ереже 1974 жылы бекітілді.

Мұражай мерекесі – мұражайдың мәдени-ағарту және білім беру қызметінің кешенді нысаны.

Мұражайлық маңызы бар зат – мұражайлық құндылығы бар, бірақ мұражай жинағының құрамына кірмейтін мұражай қорын жиынтықтау барысында анықталған зат.

Мұражай бейіні – мұражайларды жіктеу санаты, мұражайдың нақты ғылыммен, техникамен, өндіріспен, сондай-ақ олардың салалармен және пәндермен байланысына негізделген мұражайдың экспозициясы мен қызмет жинағының мамандануы.

Мұражай психологиясы – қолданбалы психология саласы.

Мұражайлық жолсілтеме – мұражай, оның экспозициясы, анағұрлым қызықты экспонаттар туралы негізгі мәліметтерді қамтитын жарнамалық-анықтамалық басылым.

Экспозиция бөлігі (бөлімі) – экспозицияның ірі құрылымдық элементі. Қандай да бір тақырыпты, идеяны ашу үшін мұражайды ұйымдастыру процесінде жасалады.

Раритет – сирек кездесетін зат, құндылығы бірінші кезекте оның бірегейлігімен айқындалады.

Сақтау режимі – мұражай заттарын сақтау шарттары, температурамен, ылғалдылықпен, жарықтылықпен, ластанумен және т.б. сипатталады.

Мұражай жарнамасы – мұражайды, оның қызметінің түрлі аспектілерін насихаттауға бағытталған іс-шаралар кешені. Бұқаралық ақпарат құралдарында әлеуетті келушілерді хабардар етудің арнайы көмегімен (мұражай афишалары, буклеттер, визиттік карточкалар және т.б.) жүзеге асырылады.

Реконструкция – ғылыми деректер негізінде сақталмаған немесе ішінара сақталған объектіні қайта жасау.

Жәдігер – ерекше құрмет тұтылатын мұражай заты, оның құндылығы маңызды тарихи оқиғаға (әскери жылдар жәдігерлері), атақты адамға, естелікті орынға қатысты тиесілілігімен айқындалады.

Мұражай затының репрезентативтілігі – заттың қандай да бір мәліметтерді бере алу, затқа тиісті мұражайға келушілердің сезімі мен көңіл-күйіне әсер ету қабілетімен байланысты ақпаратты бере алу қасиеті, қабілеті.

Мұражай заттарын реставрациялау – мұражай заттарын экспозицияға, мұражай ортасына барынша тиімді қосу үшін оларды қажетті түрде сақтауға, қайта жасауға бағытталған іс-шаралар кешені.

Реэкспозиция – барлық мұражай экспозициясын немесе оның бір бөлігін ауыстыру.

Мұражай желісі – белгілі бір аумақта жұмыс істейтін мұражайлардың тарихи қалыптасқан жиынтығы.

Жасырын жоспар – тікелей көру үшін қойылмаған, турниктерде, жылжымалы стендтерде жасырылған экспозициялық материалдардың бір бөлігі.

Мұражай жинағы – мұражай заттарының, мұрағаттық және кітапханалық қорлардың, ғылыми-көмекші материалдардың ғылыми ұйымдастырылған жиынтығы.

Мұражай (мектеп) кеңесі – мұражай активтерінен тұратын оқушылар мен педагогтер тобы, мұражай кеңесін ұйымдастыру және оның қызметі жөніндегі практикалық жұмысты жүзеге асырады.

Қолданылатын ортасы – заттың мұражай жинағына қосылғанға дейін қолданылған тарихи немесе табиғи ортасының бір бөлігі.

Стенд – экспозициялық жабдықтың дәстүрлі элементтерінің бірі.

Экспозиция сценарийі – мұражай құжаты, экспозициялық ойды егжей-тегжейлі бөлшектейтін (толық сипаттайтын) өзіндік әдеби туынды.

Таксидермия – жануарлар терісін арнайы өңдеу әдістері (түсіру, препараттау, өңдеу) мен олардан жануарлар мүсінін дайындау әдістерінің жиынтығы.

Экспозициядағы мәтін – тақырыптар мен бөлімдер мазмұнының, андатпалардың, заттаңбалардың, сілтемелердің және т.б. толық жиынтығы ретінде пайдаланылады.

Тақырыптық-экспозициялық жоспар (ТЭЖ) – экспозициялық материалдардың құрамын, экспозиция жасау үшін олардың топтастырылуын бейнелейтін құжат.

Қалыпты зат – белгілі бір тарихи дәуірге, мәдениет саласына жататын өзі қатарлы мұражай заттарының бірі.

Турникет – экспозициялық жабдық элементі, шарнирлерге бекітілген ауыспалы қатты парақтары бар үлкен форматты кітапты еске салады. Жалпақ материалдарды – құжаттарды, қолжазбаларды, фотосуреттерді және т.б. экспонаттауға арналған.

Экскурсия сабақ – мектеп мұражайына тән жұмыс нысаны – мұражай экспозициясын немесе мұражай материалдарын пайдалана отырып, оқу сабақтарын өткізу.

Есепке алу карточкасы – мектеп мұражайының паспортына қосымша парақ, мұнда мектеп мұражайы туралы қысқаша негізгі мәліметтер беріледі. Бірыңғай тіркеу нөмірі болады.

Қор жұмысы – мұражай заттарын зерделеу, есепке алу, сақтау бойынша іс-шаралар кешені.

Қор сақтайтын үй-жай – мұражай қорын сақтауға арналған арнайы үй-жай.

Мұражай қоры – нұсқаулыққа сәйкес мұражайға тұрақты сақталуға келіп түскен барлық материалдардың жиынтығы.

Мұражай қорларын сақтау – мұражай заттарының толық сақталуы үшін жағдай жасауға, оларды бұзылудан, бүлінуден және ұрланудан сақтауға, оңтайлы сақтау жүйесін жасауға негізделген қор жұмысының негізгі бағыттарының бірі.

Экспозицияны көркем жоспарлау – экспозицияның мазмұнын бара-бар бейнелейтін, көркем бейнені жасаумен байланысты мұражай экспозициясын жоспарлаудың құрамдас бөлігі.

Шифр – мұражай затының шартты белгісі. Мұражайдың қысқартылған атауын және түсімдер кітабы бойынша заттың реттік нөмірін қамтиды.

Мектеп мұражайы – мектептегі өлкетану, мұражай-педагогика жұмысының орталығы, оның негізгі белгілері: мұражай жиналысы, экспозиция және мұражай активі болып табылады.

Мұражай экскурсиясы – алдын ала белгіленген тақырып және арнайы бағдар бойынша экскурсия жүргізушінің басшылығымен мұражай көрсетілімдерінің объектісін ұжыммен қарауға негізделген мұражайдың мәдени-білім беру қызметінің нысаны.

Шолу экскурсиясы – мұражай және оның экспозициясы туралы жалпы түсінік берілетін экскурсия. Таныстыру, үстіртін сипатқа ие, осыған байланысты мұражай ісінің кейбір мамандары осы типтес экскурсияға қарсы.

Экскурсия жүргізуші – мұражайда экскурсия жүргізуге мамандандырылатын мұражай қызметкері (кеңес, актив, мектеп мұражайы мүшесі).

Мұражай экспедициясы – қор жиынтықтау бөлігіндегі мұражай жұмысының негізгі нысандарының бірі.

Экспозициялық жұмыс – мұражай қызметінің негізгі бағыттарының бірі, негізгі мазмұны экспозицияларды ұйымдастыру және жобалау болып табылады.

Экспозициялық кешен – мазмұны жағынан біріктірілген экспонаттар тобын қамтитын және толық эмоциялық бейне қалыптастыру үшін толық композиция құратын құрылымдық экспозиция бірлігі.

Экспозициялық белдеу – көру үшін анағұрлым ыңғайлы экспозициялық үй-жай қабырғасының бір жағы (сондай-ақ кез келген тік жазықтық – стенд, витрина).

Ансамбльдік экспозиция – мұражай экспозициясы, тарихи оқиғамен, нақты адамның немесе топтың өмірімен немесе қызметімен байланысты нақты ахуал сақталады немесе жасалады.

Монографиялық экспозиция – бір адамның, ұжымның қызметіне арналған, шағын бір проблеманы, тақырыпты (мектеп, кәсіпорын тарихын және т.б.) ашатын мұражай экспозициясы.

Мұражай экспозициясы – көру үшін қойылған мұражай жинағының бір бөлігі.

Экспонат – көру үшін қойылған зат. Экспозицияның бастапқы құрылымдық элементі болып табылады.

Экспонент – өзіне тиесілі материалдарды мұражайға экспонаттау үшін ұсынатын адам немесе мекеме.

Этикетка – әдетте, жеке экспонатқа қатысты аңдатпаны қамтитын экспозиция мәтіні.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Музей в школе. Практикум: сб.ст. М.: Современные технологии в образовании и культуре – 3-е изд. – М.: Наука, 2006.- 64 с.
2. Персин А. И. Краеведение и школьные музеи. История, теория, практика М.: ФЦДЮТиК, - 2010. - 112 с.
3. Решетников Н. И. Школьный музей и комплектование его собрания: учеб.-метод. пособие. М.: ФЦДЮТиК, 2005. – 104 с.
4. Школьный музей: метод. пособие в помощь организаторам школ. музейев, методистам, педагогам дополн. образования – 3-е изд. – М.: Наука, – 2013.- 76 с.
5. Аборнева В.И. Программа музейно-педагогической деятельности «Истоки» // Внешкольник. - 2011. - № 6. - С. 49-54.
6. Багулина Т.Н. О роли личности педагога в музейной педагогике // Воспитание школьников.- 2011. - № 6. - С. 43-48.
7. Баркова Ю.С. Российско-мексиканская юношеская исследовательская экспедиция прошла успешно// Народное образование. - Нижний Тагил. - 2012. - № 3. - С. 197-199.
8. Баташова Т.Н. Музейная педагогика и формирование экологического мировоззрения детей// Внешкольник. - 2011.- № 3. с. 49-51.
9. Белянкова Н.М. Возможности музейной педагогики в организации исследовательской работы младших школьников. Национальная библиотека.// Начальная школа. - 2011. - № 9. - С. 62-64.
10. Бурцева О.Ю. Исследовательская деятельность учащихся в школе // Биология - Первое сентября. - 2012. - № 6. - С. 4-11.
11. Вакуленко Л.С. Музейная педагогика в ДОУ: новые перспективы развития // Дошкольная педагогика. - 2012. - № 8. - С. 31-35.
12. Газизова Р.Р. Музейная педагогика в детском саду // Дошкольное воспитание. - 2012. - № 6. - С. 104-105.
13. Гарькуша С.С. Здравствуй, музей! Работа с родителями по музейно-педагогической программе // Дошкольное воспитание. 2012. № 2. - С. 75-76.
14. Горбунов В.С. Этническое краеведение в системе образования. Внешкольник. - 2006. - № 12. - С. 22-23.
15. Дерябина В.А. Роль школьного исторического музея в духовно-нравственном воспитании младших школьников // Начальная школа. - 2012. - № 6. - С. 38-43.
16. Дригота В.В. Школьный музей в системе патриотического воспитания учащихся // Педагогика. - 2012. - № 8. - С. 54-60.

17. Захаркина Е.Г. В памяти народной // Игровая библиотека. - 2012. - № 2. - С. 94-109.
18. Зверева К.Е. Экспонаты краеведческих музеев как основа историко-познавательной деятельности школьников // Преподавание истории и обществознания в школе. - 2012. - № 6. - С. 20-30.
19. Ищенко О.С. Музей в учреждении дополнительного образования // Внешкольник. - 2011. - № 6. - С. 41-44.
20. Казурова О.А. Роль школьного музея в развитии личности ребенка // Воспитание школьников. - 2012. - № 3. - С. 40-44.
21. Качан Л. М. Музейная педагогика. Голландский опыт // Мир музея. - 2011. - № 8. - С. 32-34.
22. Козлова Л. Л. А существует ли школьная музейная педагогика // Музей. - 2012. - № 6. - С. 56-59.
23. Метелева Л.В. Музей декоративно-прикладного и народного искусства ГОУ ЦО № 504 «Полюс» // Внешкольник. - 2011. - № 6. с. 45-48.
24. Михайловская Л. Г. Экскурсовод или переводчик? // Музей. - 2012. - № 2. - С. 56-59.
25. Неретина Л. Л. Музейная педагогика в этнокультурном развитии // Искусство в школе. - 2012. - № 1. - С. 46-47.
26. Протасова Л. Е. Педагогика пространства: зарубежный опыт // Обруч: образование, ребенок, ученик. - 2012. - № 2. - С. 34-35.
27. Самарина М.И. Улицы героев // Читаем, учимся, играем. - 2012. - № 2. - С. 43-47.
28. Телеш Е.Г. Экскурсия для учащихся 7-11 классов в музей народного деревянного зодчества Витославицы // Игровая библиотека. - 2011. - № 6. - С. 98.
29. Ушакова В.И. Воспитание гражданственности школьников средствами музейной педагогики // Вестник Московского государственного университета культуры и искусств. - 2011. - № 1. - С. 149-152.
30. Шевчук Н. Л. Янтарные каникулы // Мир музея. 2011. № 8. с. 17-18.
31. Шигарова Л. М. Музей безопасности // Основы безопасности жизнедеятельности. - 2011. - № 12. - с. 16-20.
32. Фомин В.П., Усагалиева Г.З., Неталиева К.Е., Кайрлиева К.Ж., Нурманов Р.Е., Гатауов Н.Х., Доскалиева Н.С. // Сборник «Эффективное развитие системы детско-юношеского туризма в Западно-Казахстанской области» (опыт ГККП «Областной центр детско-юношеского туризма и экологии управления образования акимата Западно-Казахстанской области» Орал-2015. С. 28.

33. Фролова Г.И. Школьники - исследователи окружающей среды // Экология и жизнь. - 2012. - № 4. - С. 45-47.

34. Экекелян Э.Ж. Инновации в проектно-исследовательской деятельности // Биология. - 2012. № 6. - С. 30-3.

35. Юдина Е.В. Синтез музейной и театральной работы со школьниками как фактор гражданско-патриотического воспитания: из опыта работы // Внешкольник. - 2011. № 3. с. 52-53.

36. <https://ru.wikipedia.org>

37. <https://www.tripadvisor.ru>

38. <https://www.ecolife.ru>

39. http://dovosp.ru/j_dv/

40. www.wendemuseum.org

41. www.prezidentsmuseum.kz

42. <https://www.mod.gov.kz>

43. <https://www.nationalmuseum.kz/index>

«Музей занимает особое место в культурной жизни нашей страны, которая обрела суверенитет. Глубокое изучение богатой событиями истории и извлечение из ее опыта необходимых уроков – одно из главных условий формирования казахстанского патриотизма, воспитания достойных граждан Родины...»

Н. Назарбаев

Введение

Происходящие изменения в современном обществе требуют развития новых способов образования, педагогических технологий, нацеленных на индивидуальное развитие личности, творческую инициацию, выработку навыка самостоятельной навигации в информационном поле, формированию у детей универсального умения ставить и решать задачи для самореализации, что способствует индивидуальному, так и коллективному творчеству, предварительной профессиональной ориентации. Формирование ключевых компетентностей, к которым относится исследовательская компетенция, должно стать одним из результатов нового содержания дополнительного образования.

Исследовательская деятельность в музеях организаций образования направлена на формирование методологических качеств обучающихся. Это способность осознания целей учебно-исследовательской деятельности, умение ставить задачи и решать их, это креативные качества как вдохновенность, гибкость ума, терпимость к противоречиям, критичность, наличие своего мнения, коммуникативных качеств, обусловленных необходимостью взаимодействовать с другими людьми, объектами окружающего мира, воспринимать информацию, выполнять различные социальные роли в группе и коллективе.

Знания и умения, необходимые для организации познавательной деятельности, в будущем станут основой для организации научно-исследовательской деятельности детей.

Цель: развивать познавательные интересы, интеллектуальные, творческие и коммуникативные способности обучающихся, определяющие формирование компетентной личности, способной к жизнедеятельности и самоопределению в обществе.

Исследовательская деятельность обучающихся в музеях организаций образования позволяет реализовать актуальные в настоящее время компетентностные, личностно ориентированные подходы, которые определяют и позволяют решить следующие **задачи:**

приобретение знаний о предмете и структуре исследовательской деятельности;

приобретение знаний о способах поиска необходимой для исследования информации, обработки результатов и их презентации;

овладение методами исследовательской деятельности: учебно-познавательной, информационно-коммуникативной, оценочно-аналитической и др.;

освоение основных компетенций: научно-познавательной, ценностно-смысловой, информационной, коммуникативной;

разработка системы исследовательской деятельности в рамках образовательного пространства музея;

выстраивание целостной системы работы с детьми, склонными к научно-исследовательской и творческой деятельности;

выявление образовательного запроса обучающихся с целью определения приоритетных направлений исследовательской деятельности;

создание оптимальных условий для развития и реализации способностей детей;

разработка рекомендаций к осуществлению исследовательских проектов;

разработка системы критериев оценки работ, премирования и награждения победителей;

подготовка педагогических кадров для работы с детьми, склонными к творческой и научно-исследовательской деятельности.

Исследовательская деятельность обучающихся в музеях организаций образования базируется на следующих **принципах**:

интегральность – объединение и взаимовлияние исследовательской деятельности детей, когда опыт и навыки, полученные при выполнении исследовательских и творческих работ, используются на практике и содействуют повышению мотивации и развитию психологической сферы;

непрерывность – процесс длительного профессионально ориентирующего образования и воспитания в творческом объединении обучающихся различных возрастов и научных руководителей;

многопрофильное обучение – погружение в проблему предполагает глубокое систематизированное знание предмета исследования, широкую эрудицию в разных областях, формирование навыков исследовательского труда.

Целевые ориентации инновационной деятельности музея направлены на создание научных, материально-технических, организационных предпосылок для достижения качественных результатов в условиях индивидуального выбора обучающихся.

В этом ключе разрабатываются следующие **направления** деятельности:

повышение мотивации посредством построения образовательного процесса через логику деятельности, имеющей личностный смысл для обучающегося;

организация взаимодействия педагогов, сотрудников, обучающихся и родителей в процессе исследовательской деятельности детей в музеях организаций образования, включающего приоритетные задачи воспитания, обучения и развития;

развитие творческих возможностей детей в разных областях науки и выявление наиболее одаренных;

сбалансированное развитие основных физиолого-психических функций обучающегося посредством системного подхода к разработке научно-исследовательской темы;

глубокое осознанное усвоение базовых компетенций обучающихся через универсальное использование их в различных ситуациях;

формирование исследовательской культуры обучающихся;

приобретение коммуникативных умений;

формирование умений у детей творческого труда, самостоятельной работы с научной литературой;

формирование у детей навыков методического анализа и оценки исследовательской темы;

создание условий для самоопределения и самореализации детей.

1. Общие вопросы организации исследовательской деятельности обучающихся в музеях организаций образования

Научно-исследовательская работа является одним из основных направлений музейной деятельности. Многосторонняя связь музеев с наукой определяется его полифункциональностью. Научно-исследовательская деятельность носит комплексный характер, отражая не только профиль организации, но и общетеоретические исследования, в которых затрагиваются его сферы жизни. Одним из путей повышения мотивации обучающихся в музее является включение их в исследовательскую деятельность.

Основная задача исследовательской деятельности направлена на практическое применение предметных знаний – изучить направления научной работы в музее организации образования, выявить ее специфику на современном этапе исторического развития, сформировать представление о значении этой работы в ряду основных направлений своей работы. В ходе обучения ребенок должен приобрести знания о различных сторонах научной работы, чтобы использовать их в практической деятельности. Важным представляется выявление связей научной работы музея с краеведческими исследованиями различных организаций; усвоение знаний об особенностях и своеобразии научно-исследовательской работы в конкретных музеях.

В результате проведения научных исследований обучающийся должен

знать:

классификацию наук и научных исследований;

современные направления и проблемы изучаемой области;

объекты культурного и природного наследия;

теоретические основы организации, управления научно-исследовательскими работами;

уметь:

формулировать научно-исследовательские и научно-практические цели и задачи;

изучать научно-исследовательские и научно-практические проблемы;

проводить самостоятельный поиск информации;

самостоятельно работать с научными трудами по соответствующей тематике;

анализировать процессы, объекты культурного и природного наследия;

использовать современные методы исследования;

самостоятельно выполнять исследования при решении научно-теоретических и прикладных задач с применением современных научно-информационных и образовательных технологий;

проводить мониторинг этапов научно-исследовательского процесса;

оценивать эффективность используемых научно-исследовательских и научно-практических методов;

анализировать полученные результаты научной деятельности;

делать выводы и заключения;

владеть:

основами современной методологии научного познания;

навыками составления рефератов, статей, обзоров и т.д.

В процессе исследования школьнику необходимо анализировать виды научной деятельности музея. В практической части, опираясь на общие работы, посвященные различным аспектам научно-исследовательской деятельности музеев, школьник должен уметь самостоятельно выполнить исследовательскую работу. Она строится на анализе функциональной деятельности музея с выявлением особенностей изучаемого объекта или процесса. Исследовательская деятельность побуждает подростка к творчеству как индивидуальному, так и коллективному; способствует их предварительной профессиональной ориентации. В исследовательских работах востребованы практически любые способности подростков, сочетаются различные виды познавательной деятельности.

Современные исследователи подчёркивают, что в противовес школьным урокам, разделяющим окружающий ребёнка мир на отдельные предметы и явления, смысл музея в создании особой общности, а его главной функцией считается образование души.

Этот процесс состоит из следующих этапов:

отбор объектов прошлого для сохранения и изучения;

реконструкция, ревитализация в ходе экспериментальной, учебно-исследовательской музейной деятельности;

трансляция в современную культуру и науку;

генерация новой культуры.

Методология музейно-педагогической работы блестяще разработана в трудах искусствоведа и выдающегося педагога А.В. Бакушинского. Работая хранителем Цветаевского музея (сейчас это Государственный музей изобразительных искусств имени А.С. Пушкина), а позднее – будучи научным сотрудником Третьяковской галереи, А.В. Бакушинский много внимания уделял вопросам эстетического воспитания молодёжи. Он считал, что музей может помочь подростку или юноше научиться «чутко воспринимать и переживать всякое художественное оформление жизни».

В работах Анатолия Васильевича Бакушинского сформулирован принцип организации воспитательного музейного пространства, отвечает психолого-педагогическим особенностям детского восприятия и является основой деятельности современных детских музеев. Образное построение музейной экспозиции, опора на чувственное восприятие и эмоциональное переживание, свободный диалог с наследием прошлых эпох – эти идеи Бакушинского были новаторскими в первые десятилетия XX века и не утратили своей актуальности и в начале XXI века.

Для организации деятельности детского музея важны выводы Бакушинского о недопустимости пассивной позиции зрителя в музее. Он был не только выдающимся теоретиком музейной педагогики, которая как наука сложилась и оформилась в Германии в 1930-е гг. уже после его ухода, но и практиком. Предметный мир, сосредоточенный в музее, как утверждал Бакушинский, может дать ребёнку не только «необходимое знание материалов, их качеств: плотности, веса, сопротивления, отношений равновесия, объёмов, поверхностей, цвета», но и содействовать творческой переработке этих знаний в ходе «творческого акта создания новой комбинации элементов в виде сделанной вещи». Бакушинский тщательно разработал методику развития творческой активности музейного посетителя, которая включала комплекс самостоятельных творческих заданий для юных экскурсантов, учитывающих «романтику возраста», дающих выход «потоклу сложных психологических переживаний». Творческие задания побуждали ребят к раскрепощению и созданию собственных произведений на основании полученных в музее впечатлений.

Для детского музея как уникального создания человеческой культуры важны идеи культурологического подхода к созданию образовательно-воспитательной среды в музее. Исследовательский характер функции современного музея образования, роль в самоорганизации новых интегративных форм бытия подчеркивает и представитель московской культурологической школы профессор Института педагогических инноваций РАО Н.Б. Крылова.

Н.Б. Крылова сформулировала культурную парадигму образования, основная идея которой заключается в том, что «образование лишь тогда реализуется как особый культурный процесс, когда становится одним из эффективных каналов обеспечения культурной деятельности ребёнка (всех форм его творчества и бытия в культуре)». Этот принцип в полной мере относится и к детскому музею как варианту современного образовательного института. Н.Б. Крылова подчёркивает, что «подростковая и молодежная субкультура более активна и креативна (она обладает более высоким «поисковым» потенциалом), чем субкультура взрослых (которая уже нашла некую

культурную форму и реализует именно её)». Поэтому детский музей наиболее адекватен культурным задачам каждого конкретного ребёнка, так как предлагает действенное разнообразие культурных практик детей, создаёт необходимое поле для инноваций.

2. Музеи как инновационные площадки развития творческой деятельности детей

К музею организации образования как типу наиболее близок детский музей, который также имеет столетнюю историю развития. Он обращен к детской аудитории и семье, направлен на развитие ребенка и строит свою деятельность на основе использования интерактивных методик. Последнее подразумевает самое непосредственное взаимодействие с предметом, создание фонда материалов, доступных для тактильного восприятия, использование своеобразных путеводителей («творческих заданий», «листочков активности», «рабочих тетрадей»), заменяющих экскурсию. В детском музее преимущественное внимание уделяется активизации процесса восприятия музейного материала, тогда как в образовательном - вовлечению детей в создание проектов.

Детские музеи являются инновационными площадками развития образования в силу своей интерактивности, вариативности предлагаемых видов деятельности. Самобытность музея организации образования определяется, прежде всего, тем, что он – музей особого типа. Являясь частью музейно-педагогического процесса, он адресован детской аудитории, имеет ярко выраженную образовательную направленность, строит свою работу на основе активного вовлечения в деятельность и сотворчество учащихся, детей и педагогов, детей и родителей, также других помощников и партнеров.

История создания и развития детских музеев в мире насчитывает более ста лет, с тех пор как в 1899 г. в Бруклине (США) был открыт первый детский музей. Развитие школьных музеев можно проследить с середины XIX века. Они создавались в ряде европейских государств, Северной и Южной Америке, Японии. К 1906 году в мире насчитывались 79 школьных музеев.

Обзор музеев, связанных с организациями образования, предполагает обращение к школьным музеям, которые зачастую, будучи институтами, руководимыми учительскими ассоциациями, активно стремятся пропагандировать некие новации в деле школьного образования (например, новые учебные принадлежности). Такие музеи появились во второй половине XIX в. В 1898 г. в Любляне был открыт Словенский школьный музей, 1851 г. – в Штутгарте, 1854 г. – в

Торонто, 1857 г. – в Лондоне, 1864 г. – в Санкт-Петербурге, 1868 г. – в Вашингтоне, 1878 г. – в Токио, 1883 г. – в Рио-де Жанейро, 1888 г. – в Монтевидео и Буэнос-Айресе, 1899 г. – в Нью-Йорке.

Со второй половины XIX века Германия вполне может считаться страной школьных музеев, к 1904 г. здесь их было 33. Старейшим независимым институтом среди активных школьных музеев Германии, возникших после массовых закрытий школ в 1970-е годы и появления целого ряда новых школьных музеев с музеологической и педагогической ориентацией, является школьный музей Цетель-Боленбергерфельда во Фрисландии, созданный в 1978 году.

Школьные музеи, многие из которых появились в 1970-е годы, представляют историю образования, не столько фокусируя свое внимание на ностальгии по ушедшему времени, сколько обращаясь к реальной музеологической работе; от коллекционирования, изучения и экспонирования к получающей все большее распространение педагогической деятельности, с настоящими уроками, проходящими в старых классных комнатах. Как и в сами школы, в школьные музеи чаще всего приходят именно учащиеся или бывшие ученики, которые хотят узнать больше об истории образования.

Школьные музеи, начавшие возникать в середине XIX века, нередко были связаны с учительскими ассоциациями, а коммерческой или рекламной презентацией новых учебных принадлежностей, с самым современным образованием.

К началу XXI века в Германии существовало более 100 различных школьных музеев и экспозиций, посвященных истории образования. Кроме того, следует отметить, что Германия сохраняет лидерство и в области изучения истории образования, которое проводится здесь преимущественно университетами, отдельными научными обществами и институтами, зачастую действующими совместными усилиями. Например, в 1991 году четыре региональных организации создали Школьный музей земли Саар в Отвайлере, который привлекает внимание специалистов своей активностью.

В начале 1980-х годов в Германии были созданы три музея - в Бергиш Гладбахе, Фридрихсхафене и Ашахе. Два музея - в Нюрнберге и Ихенхаузене возникли при непосредственном участии Университета Эрлангена-Нюрнберга и лично профессора Макса Лидтке, по инициативе которого был проведен целый ряд встреч музеологов и других исследователей, заинтересованных в данной теме. Университеты играли такую же роль при создании музея в Штайнхорсте и ряде других городов. Интересен музей в Дортмунде, который в 2010 году отметил свое столетие, проведя выставку, посвященную истории письма. Многие музеи осознают свою связь с

предшественниками, но немногие могут подтвердить ее преемственностью коллекций.

В Германии, славной своими национальными традициями школьных музеев, их значительным числом, богатством коллекций и многообразием организационных форм, не существует центрального национального школьного или педагогического музея, подобного тем, которые есть во Франции или до недавнего времени был в Дании. Датский музей был временно закрыт в 2008 году из-за финансовых проблем. На этом примере особенно хорошо видно, что музей сегодня – это система, тонко реагирующая к изменениям окружающей среды.

Применительно к другим Скандинавским государствам можно выделить школьные музеи Норвегии, чрезвычайно активные на международной арене, участвующие в конференциях. Значительно скромнее международные контакты 20 финских школьных музеев и более 60 небольших шведских школьных музеев и коллекций.

Центральным национальным школьным музеем Франции является Музей образования в Руане, функционирующий как структурное подразделение Национального института педагогических исследований (INRP) и с 2011 года являющийся частью Педагогического документационного центра. Деревянное здание музея расположено в старой части города и вмещает как постоянную экспозицию, так и временные выставки. Только экспозиционной работой деятельность музея не ограничивается, ведущее положение исследовательских проектов, подтверждается публикационной активностью. Ряд других школьных музеев фокусирует внимание на показе региональных особенностей школьных принадлежностей и проведения уроков.

Отметим Музей сельской школы в Трегарване, который представляет особенности школьного образования в сельской местности и выделяется благодаря своим педагогическим проектам и многочисленными публикациями. Муниципальный музей образования в Ипре – самый значительный из подобных музеев Бельгии, а Педагогический музей Роттердама выделяется среди голландских музеев. В Ирландии единственным музеем, посвященным истории образования, является Планкеттовский музей ирландского образования, открытый при Ирландском педагогическом колледже, г. Дублин.

Школьные музеи открыты духу времени и постоянно находятся в поиске своей музейной идентичности. Это коллекции с этнографическим уклоном, исследовательские центры или же педагогические семинары, места, пробуждающие ностальгию по ушедшему детству.

Реорганизация имела место и в ряде музеев Европы. Школьный музей, открытый в 1984 году в Лейпциге, в 2000 году превратился в

«Школьный музей – мастерская по школьной истории». Фокус сместился в сторону большей демократизации, активно стали развиваться исследование и презентация истории школьного образования.

Перемены особенно заметны в статусе музеев, все более разнообразных формах их работы в научно-исследовательской и издательской деятельности. Важно отметить, что музеи стремятся расширять спектр своей деятельности, – например, проводят международные симпозиумы школьных музеев, которые нередко оказываются стимулами к внедрению на практике определенных инноваций.

Международные симпозиумы школьных музеев и коллекций по школьной истории начали проводиться в Австрии с 1984 года. Инициатором их проведения был Рудольф Лукшандерл (1927–1990 гг.) - основатель Школьного музея в Михельштеттене. Они продолжились в Дебрецене (Венгрия) и затем проводились в ряде стран: Лидсе (Великобритания, 1997 г.), Бад-Леонфельдене (Австрия, 2001 г.), Бергене (Норвегия, 2007 г.), Руане (Франция, 2009 г.), несколько раз в Германии (Росток, Гельденц, Бремене в 1995 г., 1999 г., 2003 г.). В 2005 г. прошел трехязычный симпозиум в Иттингене (Швейцария). XXIV конференцию школьных музеев организовал Свободный университет Боцена, которая была посвящена теме «Путешествие в детство: воспоминания о детстве как свидетельства истории образования и педагогики». Итогом конференции 2009 года в Руане как одним из этапов организации официальных связей между школьными музеями была создана новая организация «Сохранение наследия школьной истории в Европе EWIV/EEIG», действующая при Европейском союзе научных интересов. Следующие конференции состоялись в Южном Тироле (2011 г.) и в Любляне (2013 г.). Дискуссии были посвящены различным проблемам объектов, субъектов и процедуры музейной педагогико-исследовательской деятельности. Значительное число докладов публикуется в Берлинском музеологическом журнале «M&M», который с 2003 года выходит под заголовком «Журнал для музеев и образования» («Zeitschrift für Museum und Bildung/ Journal for Museums and Education»).

Успешные международные симпозиумы – отнюдь не единственная форма сотрудничества между различными музеями, как в рамках отдельной страны или же целого региона. Например, в Великобритании 15 музеев, посвященных проблематике, связанной с образованием, создали Группу школьных музеев. Эти музеи принимают участие в профессиональных конференциях. Например, Викторианский класс в Музее Рединга, Раггедский школьный музей, открытый в Лондоне в 1990 г., Британский школьный музей в Хитчине

и музей в Глазго, – один из 14 городских музеев, располагающийся в великолепном здании, построенном по проекту архитектора Макинтоша. Этот музей пользуется широкой известностью – благодаря оригинальной архитектуре здания, в котором он располагается, интерьерам и интересной экспозиции, посвященной развитию образования, а проводимым им педагогическим и исследовательским семинарам. Кроме того, он представляет историю местной школы. В Глазго экспозиционная деятельность музея связана с центральным городским музеем, а исследования по истории образования – с местным университетом. Университет Лидса, бывший организатором успешного симпозиума школьных музеев в 1997 г., также обладает собственной хорошо известной музейной коллекцией.

Школьные музеи стремятся к сотрудничеству друг с другом, например, широкие связи установились у школьных музеев Мюлебах-Амрисвилла или Берна. В Швейцарии, где сразу несколько заметных институтов связаны с историей образования, музеи, так или иначе посвященные этой проблеме и работе с детьми. Аналогичные тенденции можно обнаружить в Испании и Португалии. Каждые два года проводятся международные симпозиумы школьных музеев, где основным языком общения является английский, школьные музеи немецкоязычных стран также недавно начали проводить собственные конференции.

Современные музеологические проекты и школьные музеи Иберийского полуострова характеризуются различными национальными, лингвистическими и региональными чертами. Сама практика создания школьных музеев началась здесь вполне традиционно в конце XIX века в Лиссабоне и Мадриде. Их развитие было приостановлено из-за событий Гражданской войны, а в конце XX века вновь набрало обороты как одно из проявлений демократизации ситуации в Испании, все большей автономности ее регионов и усилий по поддержанию местной идентичности. Некоторые музеи фокусируют внимание на этнологических аспектах образовательных традиций, другие – на отдельных педагогических элементах; одни связаны с муниципальной администрацией или фондами, другие – с университетами или исследовательскими коллективами.

Активно развивается сотрудничество в области сохранения школьного наследия в Испании (SEPHE) и Португалии (RINMIE), а также связи между испанскими и португальскими музеями. Всего в Испании существуют 36 музеев, посвященных проблемам образования, а в Португалии их – 5. Следует упомянуть педагогический музей в Сантьяго-де-Компостела (Галисия), который называется «MUPEGA», размещается в современном здании и по праву может гордиться своим интернет проектом, посвященным школьным музеям. Языковые и

культурные связи с Южной Америкой способствуют расширению их контактов за счет сотрудничества с музеями этого региона. Музеи и университеты этого региона также всегда участвуют в профессиональных встречах, посвященных проблемам истории школьного образования.

Греческие историки образования гораздо активнее включены в международные научные связи, чем школьные музеи, созданные в этой стране за последнее время. Некоторые музеи действуют в непосредственной связи с университетами. Например, музеи в Патрасе, Педагогический музей при Университете Патраса в Афинах, Фракийский педагогический музей в Комотини связан с Ассоциацией педагогических наук, а музей на Крите - Музей школьной жизни в Нерокуресе был организован по инициативе местных учителей и интеллектуалов.

В Италии также наблюдается растущий интерес к музейной презентации школьного образования. Он связан с деятельностью отдельных учебных заведений и муниципалитетов. Особенный интерес представляет музей в Бозене, он раньше других итальянских музеев включился в международное сотрудничество со своими коллегами из разных стран.

Национальный музей дидактики был создан в 1925 г. во Флоренции и сейчас переживает этап реорганизации, постепенно превращаясь в настоящий национальный центр развития образования. Педагогический музей в Падуе связан с местным университетом, а музей в Турине, открытый в 2003 г., является частью большого проекта, включающего в себя также исследовательский центр и библиотеку.

С другой стороны, школьные музеи Австрии связаны с традициями XIX в. и нередко действуют совместно с университетами. Чаще они объединяют профессионалов и энтузиастов-любителей, стремящихся сохранить культурное наследие школьного образования и включить его в контекст туристской или педагогической деятельности. Любопытен пример одного из них – музея в Михельштеттене, который из Школьного музея Нижней Австрии превратился в Михельштеттенский школьный музей и его педагогически ориентированная деятельность привлекает более 10000 посетителей ежегодно. Крупная коллекция хранится в Венском школьном музее, открытом в 1903 г. Музей в Клагенфурте занимает особое положение как структурное подразделение Австрийского общества истории педагогики. Он ведет активную издательскую деятельность и осваивает пространства виртуальной реальности. Однако в Австрии, как и в Германии, не существует одного центрального школьного музея. Ряд музеев действуют как региональные музеи образования.

Школьные музеи Венгрии традиционно являются частью международного сообщества школьных музеев. В г. Брашове функционирует музей «Первая румынская школа», и в Корче открыт Национальный педагогический музей. Представители данных музеев, а сотрудники нескольких небольших музеев страны участвуют в международных встречах и поддерживают контакты с зарубежными коллегами.

Хорошо известны международному сообществу школьные музеи Балтики, активно включившиеся в научные контакты и сотрудничество с зарубежными музеями. Среди них можно отметить Эстонский педагогический архив-музей при Таллинском университете и Рижский школьный музей, при котором открыт Детско-юношеский центр. Менее известен интересный музей в Каунасе, открытый еще в 1922 г.

Примерно с начала XX в. школьные музеи появляются и в ряде славянских стран. Создание Словенского школьного музея в 1898 г. приурочено к юбилею императора Франца Иосифа II в Любляне. Вплоть до конца XIX века на этих территориях было всего четыре музея, еще несколько существовало в центрах провинций со смешанным населением. Школьный музей, как и создавший его Союз учительских ассоциаций, объединял словенских учителей и школы в различных провинциях Австрии, а также хорватских учителей в Истрии. От той славной эпохи, когда в традициях конца XIX в. основное внимание в данной области уделялось экспозициям современных учебных принадлежностей и историческому развитию данного феномена, участию учителей в национальном и культурном развитии, до наших дней сохранились богатая библиотека по педагогике и некоторые архивные материалы Союза учительских ассоциаций. Политические причины сыграли определенную роль в том, что музей прекратил получать финансовую поддержку и был закрыт в 1910 г. Усилиями отдельных учителей и администрации ряда школ он был вновь открыт лишь в 1938 г. Сегодня – это национальный педагогический музей Словении.

В ряде европейских стран школьные педагогические музеи имеют статус национальных музеев истории образования. В то же время эти музеи действуют как национальные или городские институты, реализующие широкий спектр музейной работы: педагогико-исследовательскую деятельность, публикацию каталогов, организацию научных конференций, издание научной и профессиональной периодики. В ряде случаев, их развитие было приостановлено из-за балканских событий начала 1990-х гг. Тем не менее, музеи в Загребе - Хорватский школьный музей и г. Белграде - Педагогический музей сумели в начале XXI в. создать современные постоянные экспозиции и успешно расширяют свою исследовательскую деятельность.

Упорную работу и стремление к международному сотрудничеству демонстрирует пример Болгарии - Национальный музей образования, г. Габрово и Словакии - Музей образования и педагогики, г. Братислава. В Словакии кроме национального музея образования, есть еще и музей специального образования, а в Чехии сразу три музея в Праге, Угерски-Броде и Пжерове носят имя выдающегося педагога Яна Амоса Каменского. Педагогический музей Я.А. Каменского в Праге действует как национальный школьный музей с широким диапазоном функций и выполняет важную роль объединяющего центра для всех исследователей, изучающих наследие Я.А. Каменского. Здесь проводятся международные научные конференции, посвященные деятельности ученого.

Школьные музеи Польши также имеют богатую традицию. Своей издательской работой выделяется Школьный музей г. Вроцлава. Сегодня в Польше под школьными музеями, как правило, понимают музеи в школах, такая же ситуация и в Украине. При этом в Киеве существует и Украинский педагогический музей, один из старейших в городе. Он был создан в 1901 г. Здесь представлена история становления и развития системы образования Украины. Сегодня музей является частью Украинской Академии педагогических наук и располагается в историческом здании, построенном в 1912 г. специально для Педагогического музея.

Самобытный русский философ Н.Ф. Фёдоров в своих трудах много внимания уделял роли музеев в образовании и воспитании человеческой души. Он считал, что современные музеи в основной своей массе являются «собранием ветоши», «остатками культа предков», в то время как «музеи не должны быть лишь хранилищами предметов, оставшихся от протекшей жизни... не должны служить для удовлетворения пустого лишь любопытства... они должны быть центрами исследования, которое обязательно для всякого разумного существа».

Для Фёдорова музей – это не только институт социальной памяти, способ сохранения «деяний отцов», но и действенное средство духовно-нравственного воспитания новых поколений, так как музей способен объединить разум, чувства и деятельность.

Идеи Николая Фёдоровича Фёдорова легли в основу современных тенденций в сфере сохранения культурно-исторического наследия, согласно которым сохранить – это не только изъять предмет из среды бытования, но и включить объект исторического наследия в контекст современной культуры, «вдохнуть» в него новую жизнь. Именно детский музей, организованный по типу мастерской, позволяет в полной мере осуществить педагогически управляемый процесс

сохранения культурно-исторического наследия в соответствии с идеями Н.Ф. Фёдорова.

В России специализированные музеи для детской аудитории были созданы в первой трети XX в. В России ряд музеев посвящен традициям отдельных школ. В них нередко большое внимание уделяется событиям Великой Отечественной войны. Некоторые российские музеи рассказывают о школах и педагогике в более общем контексте, строят свою работу, ориентируясь на детскую аудиторию, представляют определенные педагогические концепции. Очень интересна практика Детского исторического музея в Санкт-Петербурге, где занятия с детьми проводятся в интерьерах старых классных комнат. Традиции и современное состояние различных типов образовательных музеев проанализированы в монографии московской исследовательницы М. Ю. Юхневич. Для России характерно развитие в 1980-е годы музеев профессионального образования, существующих как региональные отделения, например в Омске, Владивостоке, Санкт-Петербурге головного музея, расположенного в Подольске, недалеко от Москвы. Кроме музейной деятельности занимаются популяризацией профессионального образования среди российской молодежи.

Современные детские музеи стали возникать как инновационные площадки дополнительного образования и воспитания детей, во многом альтернативные традиционному школьному образованию. Несмотря на малочисленность, детские музеи способны значительно повлиять на представления педагогов о путях и способах вхождения ребёнка в мир культуры.

Музей игрушек Ивана Штайгера (Чехия)

Музей игрушек Ивана Штайгера существует не только в Праге, но и в Мюнхене. Музей Штайгера – это уникальная коллекция игрушек, собираемая всю жизнь известным чешским художником и режиссером. История игрушек Штайгера — это история развития человечества: по игрушкам, созданным в Древнем Египте, и игрушкам, слепленным индейцами из хлеба, без труда делаются выводы, чем и как жили эти народы.

Замок Шарля Перро (Франция)

Замок-музей Шарля Перро – настоящее сокровище для семей с детьми. В здании и окрестностях гостей встречают более 150 восковых фигур. По воскресеньям и во время школьных каникул сказочные

персонажи оживают, и перед зрителями разыгрываются драмы: Золушка теряет свою туфельку, Мальчик-с-Пальчик попадает в лапы к людоеду, а Спящая Красавица колет себе палец веретеном. Необычна и кухня замка: в ней воссоздана сценка празднования прислугой Рождества и накрыт «праздничный стол фей». В огромном парке детей ждет зеленый лабиринт и поиски сокровищ.

Музей Астрид Линдгрен (Швеция)

Самый добрый детский музей на свете находится в Швеции - музей Астрид Линдгрен. Музей поделен на несколько тематических зон: игровая, «сказка странствий», кафе и книжный магазин. На игровой площадке стоят домики героев различных шведских сказок, есть среди них и дом Петсона и Финдуса, и крыша Карлсона, и дом Пеппи Длинный Чулок. Во всех домах — настоящая маленькая посуда, маленькая мебель, разбросана маленькая одежда: можно везде ползать и все потрогать, во все поиграть. В этом же пространстве ежедневно проходят разные спектакли. Но самое невероятное — это сказочный поезд, который провезет через все сказки Астрид Линдгрен, иногда по рельсам, а иногда по воздуху. Это путешествие проходит под жизнеописание персонажей всех произведений Линдгрен.

Долина Муми-троллей (Финляндия)

Музей «Долина муми-троллей» находится в Тампере на подземном этаже библиотеки в полутемном помещении. В нем собрано более 2000 рисунков, эскизов, иллюстраций к историям о муми-троллях, также к произведениям Льюиса Кэрролла и Дж. Р.Р. Толкиена. Но дети приходят сюда не за тем, чтобы рассматривать картинки. Главной достопримечательностью музея является огромный 2,5-метровый дом муми-троллей. В нем 5 этажей и множество комнат. К сожалению, по ним нельзя ползать, но в них можно заглянуть: все комнаты по-разному обставлены, все они освещаются, а в углу потайного коридора спрятан клад. Удивительный и необычный внешний вид дома объясняется тем, что проектировали его три человека одновременно. Ни один из них не согласился поступиться своими идеями ради другого, в итоге при строительстве пришлось удовлетворить желания каждого. Взрослые же могут в подробностях рассмотреть все детали этого необыкновенного жилища с помощью компьютерной программы «Дом историй», сидя в удобном кресле. Кроме чудо-дома в музее создано около сорока макетов сказочных сцен из жизни муми-троллей.

Детский музей Strong National Museum of Play (США)

Музей игры Стронга в Рочестере – единственный в мире, полностью посвященный изучению и трактовке сути игры и влияния игр и игрушек на американскую культуру. Более 500 тысяч экспонатов музея включают самую большую в мире коллекцию кукол, игрушек и игр. Взрослые с неменьшим удовольствием ходят по этажам и выбирают, какие игрушки им хотелось иметь, когда они были детьми, чего им не хватало, для чего нужны те или иные вещи. Помимо игрушек в музее свыше 100 тысяч ролевых и настольных игр, многим из них можно прямо на месте и научиться.

В последнее время музей пользуется повышенной популярностью из-за новой экспозиции, полностью посвященной видеоиграм. В коллекции «История электронных игр» около 15 тысяч компьютерных и консольных игр, старые игровые автоматы и приставки.

Музей детства (Великобритания)

Самой старой игрушке в этом музее более трех тысяч лет! А вообще лондонский Музей детства – это более 20 тысяч вещей, объединенных понятием «детство»: фарфоровые, деревянные, пластиковые и восковые куклы, игрушки всех размеров, цветов и видов, огромные железные дороги, полчища солдатиков, три десятка кукольных домиков, одежда на детей, кукол, мишек и т. п., детская мебель, школьные предметы, настольные игры и многое другое.

И главное – в музее можно не только созерцать! На верхних этажах собраны интерактивные развлечения: качающиеся зеркала, музыкальный автомат, песочница с игрушками... Экспонирующуюся одежду и головные уборы можно примерить. У детей до 5 лет есть свое закрытое пространство с игрушками, где можно побегать, полазить. А дети постарше всегда могут смастерить куклу или раскрасить футболку под опытным руководством.

Отдельным предметом гордости музейных сотрудников является зал, в котором собраны орудия наказания старых школ: плетки, розги, палки, ремни и прочее в том же духе. Ни один родитель не пропускает этот зал, желая наглядно продемонстрировать ребенку, как же ему повезло – и с родителями, и с учителями.

Детский музей в Пекине (Китай)

Этот музей рассчитан в основном на детей до 8 лет. Первое, что видят дети при входе в «Дом волшебной фасоли», – это стебель,

который приводит их к замку. Что делать в замке, каждый решает сам: можно погулять по веревочному мосту над пропастью, взять замок штурмом, забравшись в него по веревке через окно или почувствовать себя белкой в колесе. А раз в неделю, по вторникам, в замке проходят кукольные спектакли, на которые родители мечтают попасть не меньше, чем дети.

Для самых маленьких предусмотрена комната – детская площадка, где можно ползать, а заодно и поговорить с нарисованными на стенах животными. Есть зал-супермаркет, в котором продаются только полезные продукты: фрукты, овощи, молоко, мясо и т. п. – здесь дети могут поиграть в «продавца – покупателя».

В водном мире можно купаться, плескаться, устраивать водные бои, кататься на лодках, а также рисовать на специальной водостойчивой бумаге. Есть возможность узнать, как устроена Солнечная система, построить город – возвести дом, покрасить стены, а потом все разрушить. А в арт-галерее ребенок сможет создать выдуманный мир из любого материала на свой вкус, включая съедобные.

Музей в Холоне (Израиль)

Израильский детский музей в Холоне – это море эмоций и для детей, и для взрослых. В нем все можно трогать, пробовать на вкус, в общем, влиться в музей и стать неотъемлемой его частью — правда, только в группе под руководством экскурсовода. Зато поход по музею станет не разрозненным набором впечатлений, а единым рассказом, в котором посетитель становится действующим героем, путешествующим по лабиринтам времени. Ребенку предстоит побывать сыщиком и решить парочку неразрешимых задач, покататься на облаке, вывалиться в снегу, послушать лягушачий концерт и многое другое. Кроме того, руководство музея время от времени меняет маршруты, придумывая новые истории, по-другому обыгрывая имеющиеся экспонаты и добавляя к ним новые.

Самой популярной выставкой в музее стал «Диалог во мраке», имитирующий мир слепого человека: все идут по пятам за слепым проводником, сжимая в руках палочки-поводыри и пытаются распознавать различные звуки и запахи. Они ходят по улицам, заходят в кафе, магазины и на рынки – все как в жизни, только без неожиданностей, подстерегающих слепых на каждом шагу. А несколько лет назад к этой выставке добавилась еще одна –

«Приглашение к тишине»: детям и взрослым предлагают понять, что значит быть глухими.

Zoom в Вене (Австрия)

Огромный интерактивный Zoom, признанный лучшим детским музеем Европы, находится в центре Вены. Он разделен на несколько зон: Zoom Океан – для малышей до 6 лет, для детей от 3 до 12 лет – Zoom Studio, Zoom Exhibition – для всех, кто хочет что-нибудь сваять своими руками, а Zoom Animated Film Studio – для школьников. В зоне у малышей множество аттракционов, зеркальный туннель, водные матрасы, горки, всяческие задания на развитие слуха-зрения-моторики. Студия – рай для всех, кто считает, что поверхности нужны для того, чтобы их раскрашивать: майки, джинсы, стены, полы, полки, посуда – здесь можно рисовать на всем. Кроме того, в студии можно строить дома, людей, зверей и все, что придет в голову, из обыкновенных пластиковых бутылок. На стройке детям выдадут униформу, резиновые сапоги и отправят их класть кирпичи. А в мультипликационной студии Zoom'а школьников знакомят с различными областями работы в кино: с операторским искусством, анимацией, режиссурой, созданием декораций.

Таким образом, влияние детских музеев на развитие современного мира достаточно велико: дело в том, что одна из главных черт детского музея – интерактивность – является актуальной для человеческого общества XXI в., ведь современного человека окружает интерактивное пространство, создаваемое с помощью новых информационных технологий.

2.1. Цель, задачи и направления музея организации образования

В сочетании музея и организации образования ключевым является музей. Музей обладает рядом характеристик и функций, присущих этому социальному институту. К традиционным его функциям относятся: комплектование, изучение, учет, хранение коллекций, а также использование их в целях образования и воспитания. Музей организации образования должен обладать достаточным для реализации этих функций фондом музейных предметов, а также экспозиционно-выставочным пространством, на базе которых он главным образом и осуществляет свою деятельность.

Большое значение в деле постановки научно-исследовательской работы в музее может иметь разработка научной концепции перспектив ее развития. Исходя из общей концепции развития музея и текущих

задач, на основе конкретного всестороннего анализа состояния фондов определяются приоритетные направления в работе фондов, излагаются концептуальные основы научной организации музейного собрания, ставятся целевые задачи его формирования как научной базы музея, включая проблемы комплектования, отбора и определения состава источников, их научной классификации и систематизации, постановки учета, хранения, научной обработки музейных коллекций, ввода их в научный оборот и т.д.

Своеобразие научно-исследовательской работы состоит в том, что это направление музейной деятельности в основе своей регламентируется нормативными документами Республики Казахстан, в которых определяются порядок и правила учета, инвентаризации, хранения, использования музейных ценностей, вводятся единые для всех музеев Республики Казахстан формы учета и хранения, методика их ведения. Такая формализация научно-исследовательской работы может оцениваться позитивно, так как это позволяет создать единую систему учета, хранения и изучения музейного фонда страны, вести разработку общей методики.

Главными задачами и целями научно-исследовательской работы музея являются: формирование и развитие музейного собрания, обеспечение сохранности музейных ценностей – памятников истории и культуры и создание оптимальных условий для их широкого общественного использования.

Суть научно-исследовательской работы, ее содержание составляют специфические музееведческие приемы и методы, обеспечивающие проведение определенного комплекса работ с музейными предметами и коллекциями, документирование результатов работы в учетных, научных информационных документах и справочниках. В зависимости от состава источников, представленных в музее, в работе используются также методы, разработанные специалистами других профильных научных дисциплин – источниковедения, архивоведения, библиотековедения, археологии, этнографии, искусствоведения и др.

В процессе научно-исследовательской работы сотрудники фондов осуществляют определенный цикл конкретных профессиональных работ, а

именно:

научные музееведческие исследования и разработку научно-методических вопросов;

комплектование фондов – выявление памятников истории и культуры в среде их бытования, проведение научной экспертизы и отбор в состав музейного собрания;

проведение учета – активирование и регистрацию новых поступлений, фиксацию состояния и изменения в составе музейных фондов и т. д.;

классификацию и систематизацию музейных предметов по фондам и коллекциям;

изучение и научное описание музейных предметов;

научную инвентаризацию и каталогизацию;

подготовку к изданию каталогов и других музейных справочников;

создание научно-справочного аппарата фондов, ввод информации о составе и содержании музейного собрания в информационно-поисковые системы музея (картотеки, каталоги, персональные компьютеры);

организацию системы хранения различных типов и видов музейных источников;

проведение мероприятий по созданию оптимальных режимов хранения, обеспечению безопасности хранения;

контроль состояния сохранности музейных предметов, в том числе выданных из хранилищ для экспонирования и других целей;

консервацию и реставрацию музейных предметов и т. д.

2.2. Принципы исследовательской деятельности в музеях организаций образования

Разрабатывая план исследовательской деятельности, не следует стремиться к всеохватности. Необходимо разработать реальную концепцию комплектования по каждому из названных направлений (семья, организация образования, дом) на ближайшие несколько лет.

На первом этапе комплектования выявим круг возможных информаторов. Через некоторое время появятся первые находки. При этом бывает сложно определить степень их ценности. В связи с этим, важное значение имеет первичная фиксация, правильное описание документа. Не всегда целесообразно вырывать отдельный предмет из чьей-то коллекции, помня о принципе неделимости личных фондов. На этом этапе важно зафиксировать находку и если нет крайней необходимости забрать ее, воспользоваться копией.

При организации краеведческой работы музея организации образования следует руководствоваться следующими принципами: комплексный характер исследований; разнообразие исследовательских методов.

Комплексный характер означает преимущественно разноплановый характер исследования. Целесообразно обозначить

территориальные границы, в пределах которых музей намерен проводить исследовательскую и собирательскую работу. При этом следует проводить мониторинговые исследования широкого территориального фона: город, область, регион, республика. Анализ и сопоставление частного и общего - важный момент музейной деятельности.

Хронологические рамки могут быть различными, но минимальный исторический фон должен присутствовать. Например, на карте желательно показать условную границу расселения древних племен, местоположение древних курганов, интересные находки археологов. Желательно проиллюстрировать фотографиями, рисунками указанных мест, натурным материалом. Источники начала XX века и более ранние малодоступны для современных исследователей. В случае их отсутствия можно воспользоваться литературными и иными источниками, а при необходимости копиями. Например, в экспозиции по истории аула, для полноты картины в данном случае желательно найти воспоминание, принадлежащее современному жителю (например, местному литератору, учителю или даже обычному школьнику).

Экскурсии и прогулки по родному краю

Пробуждают интерес к различным уголкам своего района. Ребята узнают новое о родных местах, смогут поделиться увиденным друг с другом. Каждый попытается определить интересную и перспективную для себя тему исследовательской работы на будущее.

Работа в библиотеках, архивах и научных организациях

Создает основательную базу, без которой невозможно грамотно организовывать краеведческую деятельность.

Опрос населения, анкетирование

В каждой местности найдутся местные знатоки истории края, старожилы, воспоминания которых следует записывать. Анкетирование поможет в системе собрать обширные сведения по различным вопросам местной истории, получить своеобразный срез на определенном историческом этапе.

Переписка с земляками

Хорошо бы попытаться выявить людей, которые жили в этих краях, но уехали оттуда. Им будет приятно вспомнить о местах своего детства, поделиться воспоминаниями, а, может быть, и интересными предметами.

Встречи с интересными людьми

Это поможет расширить круг общения, включить в сферу интересов музея большее число людей, которые постепенно могут стать друзьями музея.

Мониторинг СМИ

Просмотр телепередач, прослушивание радиопрограмм. Много интересного может появиться в современных СМИ. Иногда самым неожиданным образом промелькнет новая информация или история, рассказанная о вашей местности, например, известным историком. Или молодой поэт прочтет стихи о соседней речке. Так привычные средства массовой информации становятся источниками самых неожиданных сведений.

Экспедиционный сбор материала

Основным методом формирования фонда музея в организации образования является экспедиционный сбор материала (экспедиции, походы, экскурсии и др.).

Краеведческие экспедиции проводятся в ходе исследований по конкретной теме. Постановка и очередность тем, выдвигаемых для изучения (а в дальнейшем для комплектования) должна носить плановый характер и диктоваться краеведческими задачами, требованиями экспозиции и необходимостью создания систематических коллекций. Экспедиции целесообразно согласовывать с государственными музеями, профильными научными организациями. Желательно проведение совместных экспедиций в соответствии с разработанной музееведческой методикой, обеспечивающей необходимую научность поиска, отбора материала, его документирования.

Источники комплектования памятников могут быть самыми разнообразными. Прежде всего, это семейные коллекции, о которых говорилось выше. Кроме этого следует использовать антикварные и букинистические магазины, чердаки, кладовки, сараи, пункты вторичного сырья. Поиск может вестись также на промышленных предприятиях, в творческих союзах.

Для организации краеведческой экспедиции помимо снаряжения и оборудования туристского и бытового характера необходимо предусмотреть запасные емкости для сбора материалов, сумки для документов, записные книжки, карандаши, фотоаппараты, диктофон и кинокамеру с набором принадлежностей, рулетки для обмеров, лупы, пакеты для хранения найденных фотографий и документов, планшеты, номерки на веревочках для прикрепления к собираемым предметам.

При проведении экспедиции группа готовит следующие экспедиционные документы:

1. Полевой дневник. В нем фиксируют ход поисковой работы, ее основные этапы, анализируют первые результаты и намечают перспективы дальнейших исследований.

2. Полевая опись. Это первичный документ, в который заносятся основные сведения о находках. Позднее они будут перенесены в

инвентарную книгу. Обычно записи оформляются в виде таблицы, где фиксируются:

- 1) Порядковый номер поступления.
- 2) Дата и место обнаружения.
- 3) Наименование предмета.
- 4) Количество.
- 5) Материал и способ изготовления.
- 6) Назначение предмета.
- 7) Сохранность.
- 8) Описание предмета, включая его размер.
- 9) Владелец или источник поступления.
- 10) Легенда.
- 11) Примечания.

3. Тетрадь для записи воспоминаний и рассказов. В ней фиксируются рассказы очевидцев события—старожилов, краеведов и прочих людей с указанием их анкетных данных. Желательно позднее дать подписать рассказчику отпечатанный текст. В этом случае материал обретает форму документального свидетельства.

4. Тетрадь фотофиксации. Юные фотографы записывают сведения о каждом сделанном кадре (наименование объекта фотосъемки, сюжет, время и место действия), которые они делают на экскурсии, в походе или в экспедиции. Это поможет избежать ошибок в дальнейшем при включении фотографий в фонды или экспозицию.

Основные группы музейной документации

Для организации исследовательской работы используются научно-учетная документация фонда, а также материалы музееведческого и краеведческого характера.

В научно-учетную документацию входят:

1. Акты приема-сдачи документов.
2. Книга первичного учета (книга поступлений).
3. Инвентарная книга.

При необходимости музей может иметь книги временного хранения (для материалов, поступивших в музей на временное хранение), книги обменного фонда (непрофильные и дубликатные материалы).

Справочный аппарат состоит из картотек и системы картотек (возможно, в компьютерном варианте), позволяющих быстро обнаружить существование памятника в фондах, его местонахождение.

Основные виды вспомогательных картотек:

- инвентарные;
- систематические;
- тематические;
- именная;

топографические;
предметные;
хронологические;
географические.

Справочная картотека обычно содержит следующие сведения:
наименование предмета (иногда с кратким описанием).

учетный номер;
место хранения.

Материалы музееведческого и краеведческого характера. Сюда входят научные паспорта (итог монографического изучения отдельных предметов или целых коллекций) и описания музейных предметов, а также научные каталоги музейных собраний (свод данных о систематизированных и достаточно изученных коллекциях).

В музее необходимо комплектовать также материалы, связанные с научно-исследовательской деятельностью обучающихся и педагогов: дневники экспедиций, доклады по материалам музея, творческие работы.

Создание музея - это непрерывный и даже бесконечный процесс. Полноценная экспозиция, основанная на коллекции музейных предметов, лишь начало, своего рода первый камень в здании музея. Долгосрочная программа поисково-краеведческих исследований - фундамент этого здания. Чем тщательнее будет разработана программа, чем ближе она окажется к нуждам организации образования, тем крепче и основательнее станет возводимое строение.

Музей организации образования (как и любой самодеятельный общественный детский музей, созданный при инициативе детей и в результате их исследовательского и творческого труда) - универсальный общественный институт, сочетающий в себе признаки и функции исследовательского или общественного объединения, детского клуба по интересам, творческой мастерской, обладает поистине неограниченным потенциалом воспитательного воздействия на подростков. Таким образом, музеи - одно из ярких явлений отечественной культуры и образования, эффективное средство обучения и воспитания подрастающего поколения.

Возникающие как результат практической деятельности детского сообщества, как микроцентр изучения и сохранения памятников истории и культуры края, города, района, аула, школы и т.д., такие музеи часто становятся одновременно и творческими центрами возрождения и развития многих духовных традиций. В большинстве музеев организаций образования самодеятельные, т.е. создаваемые как результат целенаправленной исследовательской и творческой деятельности. Инициатива детей по созданию общественного музея является ярким результатом их исследовательских краеведческих

усилий, нуждается сегодня в пристальном внимании и поддержке - это, несомненно, в интересах общества в целом. Актуально обеспечение широких возможностей презентации краеведческой исследовательской и творческой деятельности музея. Это могут быть как презентации в виде музейных акций, выставок, конкурсов, отчетов, так и презентации, выходящие на более высокий уровень: публикации в районных, центральных газетах и журналах, участие в городских, областных, международных олимпиадах, конкурсах и конференциях.

Система внедрения инновационного продукта представляет собой единый проект, в реализации которого задействованы все структуры образовательного организаций, могут быть включены все субъекты образовательного процесса, что создает условия для системных изменений в процессе создания эффективной модели организации образовательного пространства в современной школе.

Цель: создание культурного, информационного и образовательного пространства для эффективной реализации исследовательской, проектной, творческой деятельности детей в области экологического образования.

Задачи:

реализация модели совместной исследовательской деятельности детей и педагогов для создания виртуального экологического музея;

создание экспозиции музея виртуального экологического музея;

организация работы с экспозицией музея в рамках основного и дополнительного образования детей;

организация научно-методического сопровождения деятельности коллектива в рамках работы виртуального экологического музея;

организация взаимодействия с партнерами в рамках деятельности музея;

мониторинг эффективности деятельности виртуального экологического музея;

публикация результатов исследовательской деятельности музея.

Основные принципы деятельности:

открытость – возможность постоянного пополнения содержательного и технологического компонентов музея за счет реализации исследовательской и творческой деятельности детей;

доступность – формы представления экспозиции музея предполагают учет особенностей восприятия детей различных возрастов и психологических особенностей с целью максимальной вовлеченностью их в деятельность на базе экспозиций музея;

научность – основу для экспозиций музея составляют научно-информационная база данных; организация исследовательской деятельности детей на научных основах;

практикоориентированность – экспозиции музея способствуют получению собственного опыта исследовательской деятельности;

интерактивность – возможность для детей проявить собственную позицию в процессе работы с экспозициями музея;

принцип сотрудничества – реализуется в деятельности детей через организацию групповой работы, а также через сотрудничество педагогов и детей;

эстетичность – оформление сайта и экспозиций виртуального экологического музея.

В традиционной практике виртуальный музей представляет собой описание экспонатов уже имеющихся реальных музеев. Экспозиции виртуального экологического музея будут составлять информационные материалы, являющиеся результатов исследовательской деятельности детей.

Внедрение проекта позволяет интегрировать системы основного и дополнительного образования.

Виртуальный экологический музей интегрирует в себя систему исследовательской деятельности обучающихся в музеях организаций образования. Виртуальный экологический музей наряду с традиционными для современного музея формами представления материалов включает и интерактивные формы представления материалов, предполагающие активную позицию одних детей, во взаимодействии с продуктами исследовательской деятельности других.

3. Основные этапы проведения обучающимися научного исследования в музеях организаций образования

Изучение научно-исследовательской работы музеев организаций образования предполагает анализ её специфики. Обучающийся должен проанализировать все охарактеризованные аспекты научной деятельности на примере одного из музеев. Выбор музея должен быть обоснован. По возможности в его деятельности выявляются как общие, так и приоритетные сферы научной работы, а также на конкретных примерах показываются наиболее значимые достижения последних лет.

Детская аудитория традиционно составляла значительную часть музейных посетителей. Но заметные изменения в музейном деле последнего десятилетия повлияли и на характер культурно-образовательной деятельности. Она все больше и больше ориентируется на другие категории посетителей. Новая коммуникационная модель музея определила иные подходы ко взрослой аудитории. Европейская Ассоциация обучения взрослых рассматривает музеи как важные центры научно-образовательной

работы. Много внимания стало уделяться такой группе, как музейные посетители с ограниченными возможностями. Задача музеев – дать возможность такой категории детей наравне с другими посетителями приобщаться к культурному наследию. С этой целью музеи разрабатывают специальные программы, рассчитанные на разные категории посетителей: слабовидящих, с психическими отклонениями, с ограничениями в передвижении и т. п. Работа с ними ведется через социальные центры по поддержке инвалидов, а также специальные организаций, работающие по реабилитации лиц с ограниченными возможностями. Важная часть музейных исследований касается разработки форм и методов работы с подобной аудиторией, а также изучение ее психологических особенностей. Задача обучающегося – проанализировать зарубежный опыт работы с инвалидами, выявить специфику работы отечественных музеев в этом направлении, сравнить программы, предлагаемые музеями различных типов.

Культурно-образовательная деятельность музея является частью музейной коммуникации. В ее основе лежит работа с посетителем. В разные исторические периоды терминологически она определялась по-разному: культурно-воспитательная, политико-просветительная, научно-просветительная. Это налагает определенный отпечаток на суть работы, проводимой с посетителями.

Эффективность образовательной работы в музее зависит оттого, насколько хорошо музейный сотрудник знает своего посетителя. Дифференцированность подхода к аудитории во многом определяет успешность музейной коммуникации. Разработка новых форм и методов работы с детьми, людьми с ограниченными возможностями, обучающимися, туристами или жителями данной территории требует достаточно полной и разносторонней информации о них.

Для решения поставленных задач и проверки исходных предположений в практике применяют комплекс взаимодополняющих методов исследования, адекватных его предмету:

- анализ научной литературы по проблеме исследования;
- социологические методы;
- мониторинг;
- анкетирование;
- моделирование;
- экспериментальные методы;
- изучение и обобщение опыта исследовательской деятельности;
- информационно-математические технологии анализа данных, полученных в ходе эксперимента.

В задачи музейной социологии входит выявление социально-демографического состава посетителей, их запросов, мотивации выбора

того или иного музея организаций образования для осмотра, характер восприятия и поведения в музейном пространстве.

Выбор сферы деятельности, доказательство актуальности планируемых работ.

Осознание проблемы, существующей в данной научной теме.

Формулировка гипотезы, направленной на разрешение данной проблемы.

Формулировка целей.

Направлена на решение научной проблемы.

Постановка задач.

Нацелена на разностороннее научное исследование объекта изучения.

Выбор методов.

Выбор общенаучных методов исследовательской деятельности.

Выбор специфических методов исследовательской деятельности.

Проведение проектных или исследовательских работ.

Проведение научного исследования, направленного на решение существующей научной проблемы.

Решение задач, конкретизирующих цели исследования.

Экспериментальная проверка выдвинутой гипотезы.

Достижение поставленных целей исследования.

Анализ, обработка результатов научного исследования.

Оформление результатов исследования.

Обсуждение полученных результатов исследования с компетентными лицами.

Прогноз дальнейшего развития научных исследований данного направления.

Основными методами социологических исследований являются социологический опрос, наблюдения за посетителем, анализ музейной документации. Для этого разрабатываются анкеты, опросные листы. Результаты социологических исследований влияют как на текущую деятельность музея, так и на разработку стратегии его развития. Методические задачи могут решать пилотные исследования, направленные на разработку инструментария.

Информационные технологии, внедряемые в музейную деятельность, позволяют по-новому проводить исследования. Мнение посетителей о музее сегодня выясняется посредством «музейного мониторинга», через компьютер, расположенный при выходе из музея.

Основа научных исследований в этой сфере сводится к разработке форм и методов взаимодействия с разными категориями посетителей. Чтобы их разрабатывать, необходимо, прежде всего, всестороннее изучение запросов музейной аудитории. Музейная аудитория может быть различной с точки зрения социально-

демографических характеристик: по возрасту и полу, по образовательному уровню и профессиональной принадлежности. Все это сказывается на результативности музейной коммуникации.

Исследования по теории и методике фондовой работы ведутся, как правило, крупнейшими музеями, в распоряжении которых находятся значимые коллекции, позволяющие проводить такого рода изыскания. Подобного рода исследования важны для разработки теории коммуникации. Выявляемая культурная ценность предмета влияет на характер его использования в экспозиционной работе с точки зрения показа наиболее значимых объектов и общественных явлений, событий.

Стремление сохранить такие формы культуры, как язык, игра, танец, ритуал, обычай, ремесло и т. п., заставляет музеи изучать это наследие и становиться хранителями социальной памяти общества.

3.1. Организация работы по научному комплектованию музейных фондов

Комплектование фондов музеев, как правило, осуществляется на основании научно разработанной концепции. В ее основе лежит оценка состояния фондов и обозначение задач, принципов, форм и методов пополнения коллекций. Важной составляющей является определение критериев отбора материалов в фонды.

Научно-фондовая работа нацелена на исследование сформированных коллекций, что предполагает выявление информации о предметах, отражающих явления, события, факты. Эта работа проходит в несколько этапов. На первом дается определение предмета, предполагающее выявление его признаков: материала, формы, размеров, времени и способа изготовления, стиля и т. д. Сведения заносятся в инвентарные карточки, составляющие картотеку. На ее основе в дальнейшем могут составляться инвентарные книги, каталоги или обзоры коллекций.

На втором этапе изучения проводится классификация и систематизация предметов, т. е. их группировка по сходству и различиям, что отражается в каталогах собраний. На третьем этапе осуществляется интерпретация музейного предмета. Кроме того, в случае необходимости может осуществляться монографическое изучение отдельных предметов. Полученная в ходе исследования информация дополняет первичные сведения и заносится в научный паспорт.

Изучение предметов или коллекций может стать основой для разработки схем классификаций, лежащих в основе музейных

каталогов, а также разного рода публикаций. Этот материал является основой и научно-экспозиционной деятельности.

Теоретические работы о музейном предмете и его свойствах, разработку понятия «музейность», заставляющего воспринимать объект действительности как музейный предмет, сегодня невозможно рассматривать в отрыве от научно-исследовательской работы. С теоретической точки зрения важное значение имеет и работа по музейной коммуникации, в которой музейные предметы рассматриваются как знаки, составляющие музейный язык, лежащий в основе музейной экспозиции.

Научное проектирование экспозиций и выставок является неотъемлемой частью исследовательской работы музеев. Создание экспозиций тесно переплетается с научно-исследовательской работой, выявляющей ценность экспонатов с точки зрения их образовательного и воспитательного потенциала. Научная подготовка экспозиции разделяется на несколько самостоятельных этапов, каждый из которых требует специальных знаний. Наиболее значимой с точки зрения подготовки и обоснования является научная концепция экспозиции, в которой определяются цели и задачи. В то же время важна разработка тематической структуры, тематико-экспозиционного плана или сценария экспозиции.

Научное проектирование тесно связано с художественным проектированием. Еще одним элементом экспозиционной работы является подготовка научно-вспомогательных материалов. Их создание или выявление также требует научной подготовки, будь то карты, схемы планы или воспроизведения музейных предметов – реконструкции, макеты и т. п.

Экспозиционная работа требует от ее участников научных знаний не только по профильной для музея науке, но и по смежным областям знаний: психологии, физиологии, дизайну, истории музейного дела и др.

Научно-экспозиционная работа невозможна и без других направлений музейных научных исследований. Именно поэтому она должна рассматриваться как часть исследований по проблемам музейной коммуникации, опирающихся на междисциплинарные методы.

Частью научной работы по подготовке экспозиции или выставки может стать публикация путеводителя или каталога, требующая дополнительных исследований по атрибуции экспонатов.

Одним из основных путей формирования собрания музея является целенаправленное и систематическое комплектование музейных фондов и коллекций.

Цель комплектования:

1. Выявление и концентрация в музейном собрании подлинных памятников истории и культуры, документирующих явления и процессы реальной действительности, которые изучает музей в соответствии со своей профильной проблематикой.

2. Формирование базы музея.

3. Сохранение культурных ценностей и создание условий для их общественного использования в интересах общества.

В зависимости от целей комплектование фондов может проводиться по следующим направлениям – систематическое и тематическое. Первое направлено на формирование типологических коллекций, в составе которых может быть представлен один тип источников, второе проводится на основе различных типов источников, обеспечивая формирование проблемно-хронологических (тематических) и личных (персональных) коллекций.

Формы комплектования:

научные экспедиции и командировки;

закупка на выставках, аукционах, в мастерских и студиях художников, букинистических и комиссионных магазинах, у частных лиц и т. д.;

дар от частного лица или передача от юридического лица;

получение по завещанию через нотариальную контору;

оперативное комплектование музея на местах событий (на спектаклях, во время демонстраций, митингов и т. д.);

инициативное документирование событий и фактов, как результат творческой деятельности сотрудников музея в целях создания новых источников информации (фотографий, видеофильмов, записей воспоминаний, рассказов участников событий и т. п.);

заказы музея на выполнение оригинальных работ;

обмен предметами с другими музеями, коллекционерами и т. д.

Основные стадии выявления и отбора предметов в состав музейного собрания:

1-я стадия, которая проходит в период сбора (в полевых условиях), включает следующие виды работ:

научная экспертиза предмета, направленная на определение общих свойств изучаемого предмета, социально значимой информации, носителем которой он является;

предварительное определение музейной ценности предмета, т. е. значимости предмета для музейного использования;

изучение и определение социальных связей предмета со средой его бытования и их фиксация в полевой документации.

На 2-й стадии, проводимой в музее, предусматриваются:

сравнительный анализ собранных предметов с предметами, уже входящими в состав музейного собрания, конкретных коллекций;

определение возможностей функционирования предмета в музее – его способности «моделирования» исторического процесса, информационного и научного потенциала, коммуникативности;

атрибуция предмета – выявление и описание основных признаков (название, назначение, устройство, материал и техника, дата и место создания, бытования, авторство и др.);

научная классификация предмета, систематизация, интерпретация предмета как источника знаний и эмоций.

Исследовательская среда детского музея как часть информационного пространства, объединяя элементы, материалы и субъекты научно-образовательной системы, является местом, где создаются условия для самообучения и саморазвития обучаемого, где подключаются механизмы внутренней активности детей в процессе познания. В связи с доминированием среди музейной аудитории детей особое внимание в современных исследованиях уделяется сотрудничеству со школами. Кроме того, в последние годы довольно актуальной стала проблема изучения потенциального посетителя, поскольку для музея важна максимальность охвата разными формами работы жителей близлежащей территории.

Таким образом, детский музей создает уникальное пространство, расширив представление о разнообразии способов, форм организации исследовательского процесса.

3.2. Общая методика отбора предметов музейного значения в состав музейного собрания

Организационно-методическое обеспечение работы по комплектованию фондов основывается на постоянных контактах музея с определенными, конкретными объектами – источниками изучения и отбора подлинных предметов музейного значения в состав музейного собрания.

Источниками систематического музейного комплектования могут быть организации, предприятия, творческие союзы и ассоциации, издательства, учебные заведения, галереи, выставки, мастерские или студии художников, мастеров прикладного искусства, фотографов и др. Постоянные контакты у музея могут быть и с частными лицами, отдельными семьями, хранящими или коллекционирующими подлинные предметы, культурные ценности.

Общие критерии отбора предметов музейного значения – информативность, экспрессивность, репрезентативность и другие. Соотношение общих критериев может быть различным в зависимости от типа источника, истории его происхождения и других. Так, при

отборе предметов современного периода определяющими могут быть критерии информативности и репрезентативности. Применение этих критериев позволяет из массы аналогичных предметов отобрать только те, которые наиболее представительны, типичны, полнее раскрывают ведущие тенденции нашего времени, отражают актуальную социальную информацию, возможно не обладая свойствами аттрактивности, экспрессивности. При комплектовании материалов современности большое значение имеет метод отбора целостных комплексов предметов – тематических, персональных, посвященных конкретным событиям, организациям и др., что позволяет полнее раскрыть информационный потенциал отдельных видов источников, входящих в данный комплекс, повысить общий научный уровень комплектования фондов.

В процессе отбора предметов на этапе их первичной экспертизы и атрибуции возникает целый ряд вопросов, решение которых не может быть однозначным без изучения окружающей среды и истории создания и бытования предметов.

Значение всей собранной информации о предмете на стадии комплектования часто является во многом решающим для определения музейного значения предмета и возможностей его использования в научной, экспозиционной и иной деятельности музея.

Предмет музейного значения, который выявляется в конкретной социально-культурной среде как известно, создается и функционирует в тесном взаимодействии с породившей его средой. Вся система взаимосвязей и отношений предмета с окружающей его средой, т. е. выполняемых им социальных функций, воздействует на целевое назначение и определяет его социально-культурную, научно-познавательную значимость.

Только путем изучения и фиксации этих связей и отношений можно определить «музейность» предмета, его способность выполнять функцию социальной формы отражения реальной действительности и средства ее познания, служить источником знаний и эмоций.

3.3. Изучение музейных предметов и музейных коллекций

Одним из основных направлений музейной деятельности является изучение музейных предметов и коллекций, поступающих в состав собрания музея, в целях раскрытия их научно-исследовательского потенциала, создания полноценной информационной базы для выполнения образовательно-воспитательной и просветительской функций.

Объектом изучения является конкретный музейный предмет или определенная совокупность – музейная коллекция, обособленный, научно-организованный комплекс предметов (тематический, персональный, типологический и т.д.).

Как известно, исходная информация о музейном предмете закладывается на стадии его комплектования и первичного учета (атрибуции, активирования, регистрации). В процессе включения предмета в систему профильных для музея коллекций проводится дальнейшее более углубленное и всестороннее его изучение – уточнение и дополнение данных первичной атрибуции, ввод новой информации и составление развернутой структуры изучаемого предмета.

Формирование системы знаний о музейном предмете можно рассматривать как непрерывный научно-исследовательский процесс. Запись в научный инвентарь музейной коллекции, исследование состава коллекции и разработка классификационной схемы, подготовка к изданию каталога коллекции, составление научного паспорта, ввод информации в автоматизированный банк данных музейного собрания, разные формы использования (публикация, экспонирование и т. п.) – все это основные этапы изучения предмета, направленные на раскрытие его научно-информационного потенциала.

Изучение музейного предмета проводится в двух аспектах: предмет как материализованный продукт целенаправленной деятельности человека и предмет как средство отражения и воплощения фактов, процессов и явлений реальной действительности. Схематично процесс изучения музейного предмета можно представить следующим образом.

1. Выявление информации, характеризующей его происхождение, функциональное назначение, авторскую принадлежность, дату и место создания и бытования, социальные, этнические и иные связи.

2. Фиксация непосредственных (генетических) его связей с историческими социально-культурными и иными процессами, явлениями, событиями и их участниками, а также другими лицами.

3. Определение материальной природы предмета – материала (основы) и техники изготовления, устройства, конструкции, размера, веса, цвета и др. признаков.

4. Характеристика художественного стиля исполнения, формы, обработки и оформления.

5. Определение степени физической сохранности материальной основы, возможностей для долговременного хранения и использования.

6. Определение свойств информативности, экспрессивности, репрезентативности предмета и форм их проявления.

7. Определение музейной ценности предмета, его мемориальности, уникальности, роли и места в системе культурных ценностей.

Основные научно-исследовательские методы изучения музейного предмета – это определение, классификация, систематизация, интерпретация и описание. Наряду с этим в музейной практике широко используются методы исследования различных профильных вспомогательных научных дисциплин – источниковедения, археологии, нумизматики, сфрагистики, геральдики, филателии, дипломатики, археографии, искусствоведения и др.

Целевым назначением атрибуции является составление общей характеристики предмета (его поискового образа) путем выявления и определения отличительных признаков и свойств, раскрывающих его материальную и социальную природу, ценностные, музейные качества. Информация о сущностной природе предмета отражена в его форме и содержании и передается через систему специфичных знаков, определение и интерпретация которых проводится музейными специалистами в процессе атрибуции.

Атрибуция вещественного источника начинается с определения утилитарного назначения изучаемого предмета и формы воплощения – устройства, материальной основы и техники создания, размера, веса, цвета, расшифровки фабричных знаков, клейм, надписей, подписей. Фиксируется характер и стиль художественного исполнения формы и ее обработки, оформления. Для письменных и изобразительных источников наряду с определением материальной основы проводится раскрытие информативных признаков – содержания, смысла и значения передаваемой информации, фиксация свидетельств ее репрезентативности, аутентичности и достоверности, которые характеризуют степень генетической близости источника к отраженному и воплощенному историческому событию, факту.

Решающее значение для атрибуции имеет выявление всего блока признаков, характеризующих происхождение и бытование предмета:

авторство, целевое назначение, дата и место создания, среда бытования, связи с общественно значимыми событиями, лицами. В зависимости от целей и задач изучения музейных предметов или коллекций описание может быть достаточно полным и всесторонним или фиксировать только целевую информацию.

Следовательно, синтезируя знания о предмете путем классификации, можно интерпретировать общую информационную структуру как источника знаний, носителя научной, исторической, культурной и иной общественно значимой информации.

4. Потенциальные возможности и специфика образовательно-воспитательного воздействия музея организаций образования

Музеи организации образования представляют достаточно богатую профильную палитру. Это историко-краеведческие, художественные, народного быта и культуры, истории школы, образования, естественнонаучные, технические и другие. Рассматривая музей организации образования как центр музейно-педагогической и краеведческой работы в школе, он является уникальной точкой преломления культуры, истории, науки и образования.

Современные социально-экономические условия подталкивают музеи к обнаружению новых механизмов реализации своей жизнедеятельности. Это продиктовано желанием расширить круг потребителей, а также решить актуальные вопросы. «Запуск» этих механизмов связан с поиском оптимального способа развития музея и собственной уникальности в ряду других. Особого внимания сегодня заслуживает проблема определения жанра как оптимального способа реализации своей самобытности и своих возможностей на уровне современных музейных технологий.

Можно выделить пять жанров, главным критерием определения которых стали способ и уровень интеграции в учебный процесс и сферу дополнительного образования детей.

В реальности каждый музей организации образования представляет собой некий конгломерат, синтез различных характеристик. Вопрос лишь в их иерархии, соразмерности и соподчинении. Прежде чем кратко охарактеризовать каждый из этих жанров, следует особо подчеркнуть, что они на практике в большинстве случаев существуют в комбинированном виде.

Музей-экспозиция (выставка)

Экспозиция музея представляет собой более или менее сложившийся комплекс предметов, малодоступных для интерактивного использования (закрытые витрины и шкафы, жесткая развеска). Экспозиционное пространство строго локализовано, используется преимущественно для проведения экскурсий по определенной, достаточно ограниченной тематике. Музейный материал задействован в процессе главным образом в качестве иллюстрации и такой музей чаще становится фактом престижа.

Этот жанр нуждается в наращивании целого ряда функций и он, несомненно, обладает большими перспективами.

Следующие три жанра уже сейчас четко сориентированы на развитие определенных навыков, на расширение опыта, знаний и умений учащихся в основной или дополнительной сфере образования.

Они чаще всего получают развитие в организациях образования, сориентированных на ту или иную область знания или жанр искусства.

Музей Первого Президента Республики Казахстан – это музей новейшей истории Казахстана. Он создан Указом Президента от 28 августа 2004 г. Первых посетителей в здании бывшей Резиденции Главы государства Музей принял в марте 2005 года. Основная идея, запечатленная в его экспозициях, – становление государственного суверенитета республики и историческая роль Первого Президента Н.А. Назарбаева в строительстве независимого демократического государства. В Музее проводятся обзорные и тематические экскурсии на казахском, русском и английском языках для любых категорий посетителей. В целях развития Музея как комплексного научно-исследовательского, научно-образовательного и культурного центра разрабатывались Концепции развития Музея Первого Президента Республики Казахстан, предусматривающие совершенствование научно-исследовательской, экспозиционно-выставочной, информационно-издательской, экскурсионной деятельности, а также расширение направлений музейной педагогики.

В Военно-историческом музее Вооруженных сил Республики Казахстан, предусмотрены концертный зал, зал временных выставок, а также Центральный военный оркестр и Центральный ансамбль Министерства обороны Республики Казахстан.

Уникальными являются экспозиционные залы, ставшие дополнительной особенностью структурного и архитектурного облика здания: зал Вооруженных сил Республики Казахстан, зал периодических выставок, зал Древность – XIX в., зал военной истории XX в., зал оружия XX-XXI в., зал изобразительного искусства, а также атриум «История военного дела Казахстана».

Музей-лаборатория

Музей-лаборатория близок музею-мастерской. Отличие состоит в характере коллекции, на основе которых музей осуществляет свою деятельность. Это коллекции естественнонаучного и технического профиля, обычно весьма обширные. Часть их размещена в предметных

кабинетах. Экспозиционное пространство включает исследовательские лаборатории и оборудование.

Например, в Национальном музее Республики Казахстан будет создана лаборатория по изучению казахских национальных блюд. Данная лаборатория по изучению казахских национальных блюд будет входить в состав научно-исследовательского института «Национальное достояние» при Национальном музее РК. 30 января 2016 года на встрече в Национальном музее Президент Казахской академии питания, академик Торегельды Шарманов особо отметил важность коневодства и производства целебного напитка из кобыльего молока – кумыса.

«Мы все преследуем одну цель – это полноценно и всесторонне изучить, широко пропагандировать и демонстрировать всему миру историю и богатую культуру казахского народа. Мы должны понимать важное значение наших национальных блюд, которые испокон веков передавались от поколения к поколению. К примеру, мы сами еще не до конца понимаем все достоинства лошади, не осознаем все преимущества, присущие ей. Что мы знаем о лошади? Мы только употребляем ее мясо и пьем кумыс. Но из кобыльего молока еще много чего можно произвести, однако, мы до сих пор не можем наладить их производство. Сейчас Казахская академия питания из кобыльего молока производит такие лакомства, как мороженое, шоколад и торт. Они обладают полезными для человеческого организма витаминами в очень большом количестве. Мы, сейчас поедая мясо лошади, варварски уничтожаем их. Кумыс очень полезен для организма человека, он снимает усталость, дает бодрость. В составе кумыса есть витамины, которые дарят человеку радость и удовольствие» - сказал Т. Шарманов.

Экспозиция музея-театра, как правило, достаточно компактная и статичная, служит подспорьем для развитых форм кружковой деятельности. Она органично включается в работу школьного театра, становится основой для преподавания страноведения, изучения культуры, обычаев, языка того или иного народа и пр. Фонды музея-театра могут быть представлены театральными костюмами, фото- и кинодокументами о театральных постановках, афишами, летописями истории театра, выпусками журналов и газет, рефератами по культуре или обычаям изучаемой страны, музыкальными записями и пр.

Например, 30 октября 2015 года Центральный государственный музей Республики Казахстан и Сианьский музей древнего западного рынка Танской династии КНР в рамках культурного и научного сотрудничества представил совместный проект - «История Великого Шелкового пути — Театр теней провинции Шэньси». «Театр теней» — представляет собой форму визуального искусства, зародившуюся в Азии свыше 1700 лет назад. Искусство Театра теней можно назвать также родоначальником

«телевизионного» вида искусства, которое возникло в Китае, в городе Чан ань (нынешний - Сиань) династии Западный Хань. В XIII веке Театр теней распространился в западную Азию и Европу, где его называли «китайским светом теней». По решению Комитета ЮНЕСКО с 2003 года Театр теней занесен в список нематериального культурного наследия. Охраняется правительством и народом Китая, вызывает большой интерес у мирового сообщества.

Музейный праздник

Музейные праздники сегодня очень разные – по профилю, тематике, жанру, видам деятельности. Одни сосредоточены на историко-краеведческих исследованиях, другие посвящены экспозиции военной тематике, третьи – истории и развитию народных ремесел и художественных промыслов. На базе музеев образовательных организаций могут функционировать фольклорные коллективы, театры моды, кружки и клубы по интересам. Но на чем бы ни была сосредоточена деятельность актива музея, есть нечто общее, что объединяет ее в процессуальном смысле. Игра и праздник – сфера деятельности, обеспечивающая высокую эффективность и гармоническое развитие личности. Игровая праздничная культура – показатель культурно-исторического развития и одна из форм связи поколений, она многолика и многозначна. Праздник – это один из способов передачи информации, учебно-исследовательская деятельность, разрядка, отдых, дополнение бытия, общение и свобода, т.е. все то, что так необходимо человеку. В народных праздниках и обрядах всегда была велика роль игры, перевоплощения, знаковости, которой наделялись на этот отрезок времени самые обычные предметы и действия. Их игры выросли музыка, поэзия, танец, театр.

Итак, игровая праздничная традиция – механизм развития культуры и истории, фактор становления личности, элемент

творчества, создают питательную почву для саморазвития и самостоятельности. Находящийся внутри процедур игрового приобщения к культурно-историческому наследию зритель-участник праздника оказывается включенным в новое коммуникативное пространство культуры.

Музейный праздник – это комплексная форма культурно-образовательной деятельности, основанная на различных приемах активизации аудитории, усиливающих эмоциональное воздействие благодаря театрализации, игре, применению особой атрибутики, ритуалам. Он проводится по предварительно разработанному сценарию при участии актива музея, различных самодеятельных кружков, добровольных помощников. Музейный праздник носит массовый характер, в нем широко используются музейные предметы и коллекции.

По тематике музейные праздники делятся на тематические, фольклорные, литературные, военно-исторические, профессиональные или подводющие итог работы, например, кружка, студии и пр. Школьные музейные праздники по сути своей можно назвать комплексными: в них переплетаются элементы фольклора, истории, литературы, географии, краеведения, отчета о проделанной работе и тд. Праздник может включать подготовку отчетных выставок, проведение конкурсов и викторин, костюмированные номера и театрализованные представления.

18 мая – весь мир отмечает Международный день музеев. Эта дата в календаре культурных событий появилась в 1977 году. Ее утвердили на генеральной конференции Международного совета музеев. С тех пор этот день отмечают ежегодно везде, где есть история в экспонатах, в том числе, и в Казахстане.

Национальный музей Республики Казахстан при проведении акции – «Ночь Музеев» вниманию посетителей представляет ожившие экспонаты музея - «Золотой человек», «Таксайская принцесса», «Сарманский воин», первобытный человек. В экспозиционных залах проводятся театрализованный показ легенды о «Золотом человеке», а также тематические экскурсии, викторины, концерт, посвященный Международному Дню музеев.

Праздник требует сценария. Слово «сценарий» – это план драматического произведения, список действующих лиц с указанием времени сценического действия, краткое изложение теоретического материала или литературного произведения с указанием моментов оформления.

Музейный сценарий – событийная схема, которая определяет, каким образом раскрывается тема праздника, какие персонажи, люди, мифические и сказочные герои, музейные предметы должны

участвовать в событии, какие социальные роли они играют, когда и какие дополнительные художественные приемы, объекты используются, какова последовательность действий и каковы причинно-следственные связи между ними. В сценарии определяется общая структура праздника: вступление, кульминационные моменты, завершение. Сценарий обобщает событийную схему и служит руководством к действию. Он задает определенное направление, обозначает основных исполнителей и этапы праздничного действия. Схема, прописанная в сценарии, отнюдь не исключает творческую составляющую, импровизационную суть праздника, цель которого приобщение всех присутствующих к праздничной культуре.

Каков бы ни был масштаб праздника, важно, чтобы процесс его подготовки и проведения имел в своей основе определенную последовательность и логику. Основные этапы подготовки и проведения праздничного действия.

Подготовка праздника начинается с его рекламы в средствах массовой информации, на пресс-конференциях, с определением участников и других субъектов, освещения условий будущих конкурсов и викторин. Рекламную акцию проводят организаторы.

Организовать музейный праздник может и небольшая группа людей, но для того, чтобы он удался, следует четко распределить ответственных за определенные участки работы каждого.

В организации праздника участвуют:

Организатор или менеджер проекта осуществляет общее руководство проектом, координирует работу всех основных участников, ответственен за график работ и проведение репетиций, за рекламу, создает коллектив добровольных помощников, дежурных по празднику.

Сценарист ответственен за сценарий праздника.

Художник ответственен за оформление: визуальный ряд праздничного действия, элементы костюмов главных персонажей, афиш, пригласительного билета, эмблемы и тд.

Свето-звукорежиссер ответственен за музыкальное и световое оформление праздника и работу всех технических средств.

Представитель прессы освещает все этапы подготовки и проведения праздника в СМИ, берет интервью у команд для праздничного выпуска издаваемой продукции.

Фотограф-кинореporter фиксирует все этапы подготовки и проведения мероприятия на фото или видеосъемку, участвует в подготовке выпуска издаваемой продукции.

Менеджер конкурсов и викторин занимается подготовкой вопросов для конкурсов, а также ответственен за организацию их проведения и награждения. Каждый член команды принимает участие в

сборе необходимой информации по своему профилю: научная (литературная, историческая) основа, фольклорный и песенный материал, стихи, проза, музыкальная и световая партитура праздника, элементы художественного оформления (иллюстративный материал, образцы костюмов).

Очень важно максимально задействовать в празднике музейный материал. «Персонажами» праздника могут быть не только живые герои, но и самые разнообразные предметы, которые в контексте праздника приобретают символическое значение и знаковый характер. На основе всех предложений командой проводится «мозговой штурм» – предлагаются идеи, интересные сюжетные ходы, эпизоды, а также эмблема, девиз праздника.

Работа над сценарием

На основе отобранных участниками команды материалов и результатов «мозгового штурма» пишется сценарий научно-исследовательского мероприятия. В основу сценария может быть положена событийная схема или плановое мероприятие и пр.

Сценарий – это конкретизированный и детализированный план действий, включающий название мероприятия, перечень основных действующих лиц, основных эпизодов. Каждый из эпизодов расписывается по ролям и снабжается основными текстами (включая тексты ведущего и главных героев) с указанием мизансцен, т.е. того, где происходит действие. Одновременно к каждому эпизоду даются уточнения по музыкальному и световому сопровождению, конкретизируется «выход на сцену» музейных предметов.

Итоги научно-исследовательской деятельности обязательно получают освещение в СМИ, выставках победителей конкурсов. Чрезвычайно уместна также информация о награждении и поощрении лучших участников научно-исследовательского проекта со стороны администрации музея. Подведение итогов научно-исследовательской деятельности организуется с целью формирования традиции проведения мероприятия, который может стать ежегодным.

Все сопутствующие материалы (фотографии, текст сценария, результаты конкурсов и пр.) поступают в фонды музея и становятся документальными свидетельствами по исследуемой теме.

4.1. Интеграция музея в учебно-воспитательный процесс

Если рассматривать музей как центр музейно-исследовательской работы, то следует, во-первых, признать его ответственность за создание научно значимой и эстетически воспитывающей среды. Свои выставки музей организации образования может разворачивать на

любом пространстве, включая аудитории, классы, мастерские. Во-вторых, задачей музея организации образования может быть комплектование и предоставление в распоряжение педагогов фонда наглядных пособий. В то же время за рубежом многие государственные или частные музеи создают специальные наборы наглядных пособий в помощь педагогу.

Современная организация образования, а вместе с тем и музей, умело овладевают системой связи с общественностью. Речь идет о налаживании прочных партнерских отношений со всеми, кто способен внести лепту в жизнь музея. В этом видится естественное продолжение исторической традиции, согласно которой музей организации образования всегда являл собой плод безвозмездных усилий и инициативы многих. О том, что эти традиции не исчезают, свидетельствует опыт создания многих школьных музеев Казахстана. Являясь общественной инициативой, музей организации образования не может существовать вне самых широких и разнообразных контактов. Причем это контакты не только с партнерами по образовательной деятельности (Управление образования, научно-методические советы, педагоги), но и с промышленными предприятиями, организациями, учебными заведениями, находящимися на территории области, с местными СМИ, а также с жителями населенных пунктов.

Особую роль в системе общественных связей играют семьи обучающихся, а также выпускники школ, которые оказывают музеям самую разнообразную помощь. На вопрос анкеты «Кого бы вы хотели привлечь к работе Вашего музея?» 50% обучающихся назвали в числе первых помощников музея – родителей, подтверждая сложившийся на практике опыт сотрудничества с семьей.

Для того, чтобы закрепить систему общественных связей, целесообразно пойти по пути, которым идут многие зарубежные музеи, создавая общественные Советы содействия или Общества друзей музея.

Контакты музея организации образования с другими субъектами, например, партнерами, членами Совета содействия должны иметь взаимовыгодную основу. На первый взгляд, кажется, что очевидна в данном случае лишь выгода музея. Она заключается в получении реальной помощи: участие представителей общественности и родителей в проведении исследовательской работы, комплектовании фондов, изготовлении экспонатов, в приобретении или передаче оборудования, транспортные услуги, публикации в СМИ и пр. Однако для партнеров музея сотрудничество с ним также может быть значимо. Это повышает престиж и авторитет организации или лица, оказывающего поддержку, как мецената, что может быть весьма важно

с точки зрения укрепления его имиджа в благотворительных, исследовательских, рекламных и других целях. Наконец, чем ближе меценат к району, тем менее безразличен он к судьбе проживающих там детей и глубже осознается роль социокультурной среды, в которой они формируются. Частью этой среды является организация образования и ее музей.

Выстраивая отношения с потенциальным партнером, важно развитие меценатства в поддержке культуры и образования. В перспективе целесообразно предпринимать меры для ответных шагов и для публичного проявления благодарности в виде указания имен дарителей экспонатов в этикетках, вручение памятных дипломов, упоминание конкретных имен или фирм в аннотациях, рекламных материалах и публикациях и пр.

Школьные музеи представляют собой группу, объединяющую достаточно несхожие друг с другом организации. Их объединяет энтузиазм, направленный на сохранение культурного наследия.

4.2. Краеведческая работа в музеях

Ситуацию, характеризующую состояние музеев в последние десятилетия, можно определить следующим образом:

- музеи во многом утратили образовательные функции;
- значительная часть музеев работает по очень узкой тематике;
- недостаточное внимание уделяется региональной истории, слабо используется потенциал краеведения;
- в деятельности музеев не задействованы возможности детского творчества.

Вместе с тем, в последние годы происходит значительное оживление краеведческой работы. Появились новые темы научных исследований.

В настоящий момент важно на концептуальном уровне с учетом накопленного многолетнего отечественного и зарубежного опыта работы музеев организаций образования определить пути их развития, оптимизировать их деятельность.

Школьный музей – как форма дополнительного образования и воспитания своим главным предназначением воспитывать располагает к приобщению подрастающего поколения к истории малой Родины. У учащихся развивается активность, самостоятельность, сотворчество в процессе сбора, исследования, обработки, оформления и пропаганды материалов – источников по истории природы и общества, имеющих воспитательную и научно-познавательную ценность.

Музей истории детского туризма Западно-Казахстанского областного центра детско-юношеского туризма и экологии создавался в процессе поисково-краеведческой деятельности педагогов и учащихся. Учащиеся вместе со своими педагогами изучали историю, встречались с ветеранами, вели поисковую деятельность, совершали походы, экскурсии, экспедиции по родному краю. Главная цель музея - сохранение для последующих поколений подлинников и первоисточников, представляющих историческую ценность. В настоящее время музей располагает фондовыми собраниями в количестве более 800 музейных предметов, которые размещены в двух залах и его приспособленном хранилище.

Музей истории детского туризма состоит из двух залов:

«Приуралье – край детского туризма»;

«Моя родина – Казахстан».

Экспонаты музея рассказывают о ветеранах туризма и краеведения, творческом коллективе областного Центра детско-юношеского туризма и краеведения, о достижениях, которые являются итогом целенаправленной и плодотворной работы всего коллектива, разных поколений педагогов Приуралья за полувековой путь. В музее имеются изобразительные, вещевые и письменные источники, документы, альбомы, подлинные наглядно-изобразительные и графические материалы, отражающие туристско-краеведческую деятельность школьников Приуралья, а также экспозиции, стенды, посвященные отдельным личностям, вложившим большой вклад в деле развития детского туризма Приуралья. Среди них: А.А. Остапец-Свешников – президент Московской Международной академии детско-юношеского туризма и краеведения, профессор, доктор исторических наук; Т. Жиздибаев, С. Абдамбаев – основоположники туризма и краеведения в республике. К. Жубаншалиев, А. Панченко – педагоги-энтузиасты своего дела. В музее – подлинные документы, личные вещи, схемы и фотографии туристских походов и экскурсии, экспедиции, материалы туристско-краеведческих и экологических мероприятий, журналы, книги, освещающие историю туризма, краеведения и экологии родного края.

Диорама «Природа родного края» раскрывает туристско-краеведческую и экологическую деятельность области и красоту природы региона. Все экспонаты музея можно считать самыми дорогими, потому что в музей они поступили бесплатно, т.е. подарены родственниками, близкими или руководителями кружков во время походов, экспедиции по родному Приуралью.

В музее имеются редкие вещественные источники, такие как патефон, кино- камера «Альфа», портативная радиостанция «Урал», предметы быта, детали оружия времен гражданской войны, горн и

барабан пионерской организации, значки, пригласительные билеты, вымпела, различные документы, выданные официальными учреждениями, например, паспорт, дипломы, грамоты. В музее многочисленные фотографии, снятые в разное время и разными людьми, рассказывающие о событиях прошлого, о школьниках, педагогах, принимавших в них участие.

На примере работы музея можно отметить, что именно музей становится тем мостиком, который помогает соединить обучение и воспитание, заглянуть в прошлое и будущее, помогает педагогам в учебно - воспитательном процессе. Данный областной центр детско-юношеского туризма и экологии осуществляет методическую и практическую работу с музеями организаций образования, а также проводит обучение их руководителей основам музейного дела. В настоящее время в организациях образования области действуют 117 школьных музеев. Среди лучших следует назвать музеи школы имени М. Утемисова «Жерұйық» Акжайкского района (руководитель – Альпеисов Ж.), Егиндикольской школы Каратобинского района (руководитель – Есенова А.), школы имени К. Мендалиева Казталовского района (руководитель — Муканов Б.) школы имени Ы. Алтынсарина (руководитель – Каюпов Б.) Теректинского района, школы имени К.Аманжолова (руководитель – Аталыкова К.), Макаровской школы Зеленовского района (руководитель – Осипова О.М.).

С целью повышения компетентности руководителей школьных музеев для развития музейного движения проводятся семинары-практикумы: «Роль школьного музея в духовно-нравственном воспитании подрастающего поколения», «Краеведение - путь познания истории».

В целях совершенствования деятельности школьных музеев, обобщения опыта работы ежегодно проводится акция «В каждой организации образования - музей». В рамках акции проводится конкурс активистов школьных музеев, смотр школьных музеев, конкурс на лучший школьный музей каждый год проводится в центре, на котором были представлены музеи 13 разных профилей, что отражает реальную картину формирования сети музеев в настоящее время: краеведческие и комплексные, военно-исторические, истории школы, экологические, этнографические.

Конкурсы включают в себя представление музея, знание детьми музейной терминологии, экскурсии и др. На данных конкурсах школьники представляют содержательные, яркие по форме выступления. Подобные конкурсы не только позволяют выявить лучшие в области музеи, но и задать вектор дальнейшего развития музеев в организациях образования. А также была опробована и такая форма представления и популяризации школьных музеев, как выставка

«Музей и дети». Унаследованные от прошлого колоссальные ценности историко-культурного наследия должны стать источником воспитания подрастающего поколения и важная роль в этой работе принадлежит музеям.

Музей истории детского туризма Западно-Казахстанского областного центра детско-юношеского туризма и экологии стал центром воспитания патриотизма и гражданственности, «исторической книгой памяти» всех народов и выполняет важнейшую роль в познавательном процессе.

Направления краеведческой работы

Независимо от профиля музея тема семьи может быть одной из главной в исследовательской работе. На сегодняшний день в силу разных причин во многих семьях практически не сохранялись архивы предков (письма, документы, личные дела, награды и т.п.), а если какие-либо предметы и хранятся, они открыто не представлены для общественности. Сегодня чрезвычайно актуально внедрить в жизнь семьи элементы музейной культуры, оказывать помощь в формировании семейных коллекций, домашних архивов.

Родословное древо

Составление простейшей схемы своего рода в виде родословного древа - посильное дело для обучающегося, даже младшего возраста. Простейшие методики позволяют обучить исследовательским приемам с генеалогическими источниками. Совместная деятельность в этой сфере позволит спасти многие ценные реликвии из домашнего архива, объединит людей разных поколений.

Семейные реликвии и предания

Усиление внимания к семейному наследию - важнейшая задача краеведения. Для начала следует выявить и описать наиболее ценные предметы из семейного наследия: различные документы, свидетельства, награды, письма, интересные предметы домашнего быта, о многих из которых можно рассказать интереснейшие истории. Наиболее яркие воспоминания могут составить первые страницы семейной летописи. Актуальны исследовательские задания для детей - записать рассказы бабушек и дедушек о своей жизни. При изучении любой темы, казалось бы, не связанной напрямую с семьей, можно и следует затрагивать семейную проблему. Рассказывая о заслуженных земляках (писателях, героях войны или труда), помимо общих биографических сведений, целесообразно вспоминать о годах их детства, интересных фактах биографии.

Судьбы семьи в судьбе страны

Многие дети не знают, где работают их родители, дедушки и бабушки, они никогда не были в местах их детства, на родовых кладбищах. Это еще один разъединяющий людей фактор. А ведь

знакомясь с улицами города, где прошли годы жизни близких людей, юные жители глубже, душевнее узнают свой родной край, теснее сближаются с родными. Еще более усилят эти добрые чувства совместное фотографирование, зарисовки мест жизни близких. Хорошо, если подобное времяпрепровождение станет одним из основных видов досуга.

Семейный архив

Познавательное для каждого человека, если первым музеем станет домашний музей. Выявляя интересные с точки зрения краеведа предметы, юные исследователи вместе со старшими членами семьи могут приступать к формированию семейного архива. Заводятся и подписываются конверты, тематические папки, заполняются вещицами небольшие коробки, составляются «легенды». Постепенно создается основа для небольшого домашнего музея.

Школьный музей мог бы отбирать наиболее интересные материалы для выставок с последующим возвращением в семью. В этом случае они могут быть учтены в музее или приняты на постоянное хранение, т.е. включены в основной фонд. Примерная тематика выставок: «Наши семейные реликвии», «Орден в моем доме», «Старая фотография», «Профессии наших родителей» и др. В результате краеведческая работа будет способствовать повышению престижа семьи, укрепит родственные связи, поможет воспитать чувство гордости за своих предков.

Летопись школы

Каждый человек проходит через школу, которая могла бы стать хранилищем памяти о людях, учившихся в ней, так или иначе связанных с нею. Собранные материалы в школе со временем станут бесценным достоянием ушедшей эпохи. И тут никто, кроме учителей и учеников, не составит ее полноценную летопись. В связи с этим, целесообразно собрать следующие материалы:

изображение школы в разные годы ее существования - рисунки, фотографии, планы, макеты;

фотографии учителей и учеников с первых лет существования школы;

свидетельства школьной жизни как процесса - летопись образования;

атрибуты школьной жизни разного времени - учебники, дневники, ручки, тетради и т.п.;

детские сочинения, творческие работы.

Важно отразить детское восприятие школьных лет. Можно поручить нескольким классам стать местными летописцами и записывать главные, наиболее яркие события в хронологической последовательности. Это будет в полном смысле детская школьная

летопись. Минимальная авторская правка позволит максимально сохранить авторский стиль, детское восприятие, пристрастия и интересы юных граждан. Не утратила актуальности такая форма литературного творчества, как школьный альманах. В нем могут быть следующие разделы: «День за днем», «Самое-самое», «Из истории нашей школы», «Вести из классов», «В моей семье» и т.п. Редактором подобного альманаха мог бы быть самый активный краевед школы, член музейного актива.

Родной край

Понятие родной край применительно к музейно-краеведческой деятельности не так однозначно, как может показаться на первый взгляд. Родной край - локальная, обозримая часть земли, страны, которую следует знать юным краеведам. Но сложность заключается в том, что окружающее настолько многообразно, многолико, что можно либо увязнуть в нем, либо выбрать слишком узкую тему, забыв о других, не менее интересных и важных. Стратегическая задача музея как института социальной памяти - сохранять для современников и потомков подлинники, первоисточники, представляющие историческую, художественную или иную ценность. Одна из составляющих музея организации образования - собирается основная информация по истории и природе родного края. Вторая - проявление детского творчества, способность приобщиться к азам музейных профессий. Плоды этого детского творчества можно смело вводить в экспозицию. К примеру, рядом с портретом известного исторического деятеля повесить висит его изображение, созданное современным школьником. Использование значительного числа копий, объясняющееся отсутствием подлинников, из недостатка в школьном, детском музее превращается в достоинство. Музейное правило взрослых «Руками не трогать!» меняется на разрешение «Трогать можно!». При этом следует четко обозначить границы игры: что можно, а чего нельзя трогать. Ведь воспитание музейной культуры - важная задача школьного музея.

Таким образом, музей в школе становится средством творческой самореализации, инициирует личностно ориентированное воспитание и образование, является маленьким исследовательским центром по сохранению, возрождению и развитию локальных культурно-научных, исторических традиций, участвует в диалоге поколений.

Глоссарий

Акт обследования школьного музея – юридический документ, составляемый комиссией по паспортизации школьных музеев. В акте дается оценка деятельности музея и выносится заключение о целесообразности присвоения ему статуса школьного музея с вручением паспорта и соответствующего номерного свидетельства.

Акт приема – юридический документ, удостоверяющий факт приема музеем музейных предметов или научно-вспомогательных материалов от их владельцев на постоянное или временное хранение.

Акт сверки наличия фондов – юридический документ, составленный по результатам сверки наличия хранящихся в музее фондов с записями в книге поступлений. Сверка наличия фондов школьных музеев проводится, как правило, во время очередной паспортизации. Акт подписывается всеми членами комиссии, скрепляется печатью вышестоящей организации.

Актив школьного музея – группа школьников и педагогов, общественников, причастных к работе данного музея. Из числа актива выбирается совет музея.

Архив музея – подразделение музея, в котором хранятся документы, подготовленные в процессе деятельности музея (планы, отчеты, книги отзывов, материалы экспедиций, выставок, сценарии праздников и других мероприятий).

Атрибуция – выявление основных признаков, определяющих название, назначение, устройство, материал, размеры, технику изготовления, авторство, хронологию и географию создания и бытования музейного предмета.

Аттрактивность музейного предмета – одно из общих свойств музейного предмета; способность музейного предмета привлекать внимание посетителя своими внешними особенностями (форма, размер, цвет), а также исторической, художественной, мемориальной ценностью.

Аудитория музейная – объединение людей, проявляющих интерес к музею. Характеризуется по социально-демографическим признакам (профессия, возраст, образование и пр.), с точки зрения активности по отношению к музею (постоянная и временная, реальная и потенциальная). Имеет подвижный характер: меняется по количеству участников, уровню восприятия.

Библиотека музея – собрание литературы, необходимой для успешного функционирования музея. Включает специальную музееведческую литературу и литературу по профилю музея.

Биогруппа – экспозиционный комплекс, создающийся в музеях естественнонаучного профиля или в естественнонаучных экспозициях в музеях других профилей (например, в краеведческих); отражает экологические особенности видов растений и животных.

Буклет – музейное издание рекламного характера. Отличается лаконичным текстом и компактным размером. Обычно печатается на листе плотной бумаги, сложенном в виде ширмы.

Вводный зал – помещение, предвещающее экспозицию музея. Во вводном зале размещается первичная информация о музее, его экспозиции. Он предназначен для подготовки посетителей к более полному восприятию музея, создания определенного настроения.

Вернисаж – торжественное открытие музея, выставки.

Вещевые источники – один из основных типов музейных предметов. Включает вещи, изготовленные человеком в процессе своей жизнедеятельности.

Витрина – элемент экспозиционного оборудования, чаще всего в виде коробки, застекленной с одной или нескольких сторон. По типу конструкции бывают горизонтальными, вертикальными, настольными, подвесными и др. Вместе с помещенными материалами составляет единый комплекс, призванный решать задачи сохранения музейных предметов, их наилучшего восприятия посетителями.

Выставка – экспозиция, имеющая временный характер или регулярно сменяющийся состав экспонатов. Может быть размещена как в музее, так и за его пределами. Бывает стационарной и передвижной.

Выставка новых поступлений – традиционный тип музейной выставки, которая готовится на основе музейных коллекций, собранных относительно недавно.

Выставка фондов – тип музейной выставки, основу которой составляют материалы, хранящиеся в запасниках музея, т. е. не выставляемые на постоянное обозрение.

Гербарий – коллекция специально собранных и засушенных растений, которые монтируются на листах плотной бумаги с указанием видового названия, места и даты сбора.

Глиптотека – коллекция камней.

Голограмма – объемное изображение предмета, записанное на светочувствительной пластине или пленке. Воспроизводится в натуральную величину под воздействием пучка света. Создает иллюзию присутствия реального предмета.

Государственные музеи – музеи, являющиеся собственностью государства и финансируемые из государственного бюджета.

Дар – предмет или коллекция, переданные музею безвозмездно, в дар. Факт дарения фиксируется специальным актом.

Датировка – один из важнейших элементов атрибуции музейного предмета. Заключается в определении времени создания предмета, его бытования.

Демонтаж – разборка экспозиции, выставки.

Диорама – экспозиционный комплекс, включающий живописный фон и передний план, выполненный в объемных формах в натуральную величину или в уменьшенном виде. Как правило, является произведением экспозиционного искусства и служит для эмоционального воздействия и более наглядного представления о каком-либо объекте.

Документация музейная – к основным документам школьного музея следуют отнести: паспорт, номерное свидетельство, учетные документы (книга поступлений, акты, картотеки), планы работы, книга отзывов.

Документирование – одна из социальных функций музея, предполагающая целенаправленное отражение в музейном собрании с помощью музейных предметов и другой информации тех исторических, социальных или природных процессов и явлений, которые изучает музей в соответствии со своим профилем и статусом в музейной сети. Реализуется в процессе поисково-собирательской работы по комплектованию фондов, научно-фондовой и экспозиционно-выставочной работы.

Дублет – каждый из ряда идентичных музейных предметов. Группа дублетных предметов образует обменный фонд.

Единица учета – предмет или группа предметов (коллекция), зарегистрированные в учетных документах под одним номером.

Зал – обобщенное название помещения (комната) для размещения материалов, экспозиции музея. Существуют различные по назначению залы. Вводный зал представляет в обобщенном виде тематику всей экспозиции, готовит посетителя к более целостному её восприятию, создает особый эмоциональный настрой. Мемориальный зал посвящен памяти какого-либо человека или события. Выставочный зал предназначается для размещения музейных выставок.

Инвентарная карточка – вспомогательная форма учета основного фонда школьного музея. Составляется на каждый музейный предмет. Является основой для создания различных картотек.

Инвентарный номер – порядковый номер учета музейного предмета в книге поступлений (инвентарной книге), проставляется на предмете и составляет часть учетного обозначения (шифра музейного предмета).

Инсталляция – произведение музейного искусства в виде пространственного сооружения, объекта (композиции) из сочетания

различных элементов. В последнее время часто применяется в выставочной деятельности.

Информативность – одно из общих свойств музейного предмета, его способность выступать в качестве источника информации.

Источниковедение музейное – всестороннее изучение всех типов музейных источников: вещевых, письменных, изобразительных и иных.

Источник поступления – лицо, организация или учреждение, которые представили музею принадлежащие им или найденные ими (например, экспедиция) предметы музейного значения.

Картотека музейная – систематизированная в определенном порядке группа карточек, содержащих сведения музейного характера. Картотеки могут быть систематическими, тематическими, именными, хронологическими, географическими и др.

Каталог музейный – перечень музейных предметов, составленный в определенном порядке.

Клеймо – официальный унифицированный знак, нанесенный механическим способом на предмет чаще всего в процессе производства. Позволяет определить место и время изготовления предмета (городские фабричные клейма), принадлежность (клеймо мастера, автора или владельца), материал (клейма пробирных мастеров).

Книга отзывов – тетрадь, журнал, куда посетители музея записывают свои впечатления (отзывы). Помогает изучить общественное мнение и, в конечном счете, улучшить работу музея.

Книга поступлений основного фонда (Главная инвентарная книга) – основной юридический документ учета (регистрации) музейных предметов. Листы книги прошиваются, нумеруются и скрепляются печатью вышестоящей организации. Запись в книге производится по форме, установленной инструкцией по учёту и хранению музейных ценностей. В повседневной практике школьных музеев в книгу поступлений могут вноситься предметы как основного, так и научно-вспомогательного фондов.

Коллекция музейная – совокупность музейных предметов в составе основного фонда, представляющая научный интерес как единое целое. Предметы коллекции группируются на основе одного или нескольких признаков – по тематическому принципу, общности происхождения или бытования, принадлежности конкретному человеку и др.

Комната (зал, уголок) краеведческая – помещение или его часть, где размещены материалы краеведческого характера определенной тематики.

Коммуникация музейная – процесс разнообразного общения музея с посетителем.

Комплектование музейных фондов – одно из основных направлений музейной деятельности. Заключается в целенаправленном и систематическом выявлении и сборе предметов музейного значения для пополнения музейного собрания. Осуществляется в соответствии с профилем и задачами музея.

Консервация музейных предметов – обеспечение сохранности музейных предметов в том виде, который максимально обеспечивает его функционирование в музее. Предполагает выявление и своевременное устранение причин дальнейшего разрушения и естественного старения предмета, его деформации и непредусмотренных изменений.

Концепция музея – словесное выражение сущности, основных идей того или иного музея. В концепцию входит круг проблем, тем, задач, которые определяют организаторы музея.

Копия – точное воспроизведение предмета с его особыми приметами, Противоположность подлиннику. Создается для использования в экспозиции, выставке с целью максимального сохранения оригинала. Входит в научно-вспомогательный фонд.

Краеведческий принцип музейной деятельности – основополагающий принцип организации и деятельности музея, связанный с активным взаимодействием музея с местным его природным и историко-культурным наследием.

Культурно-образовательная деятельность – одно из направлений деятельности, осуществляемое в непосредственном контакте с музейной аудиторией как в самом музее, так и за его пределами. Культурно-образовательная деятельность тесно связана с музейной педагогикой.

Легенда предмета – описание предмета (рассказ о нём), составленное на основе данных, полученных от бывшего владельца или иным способом. Содержит сведения об истории предмета – времени и месте изготовления, прежней принадлежности, среде его бытования, использовании, мемориальном значении. Л. п. составляется на основе тщательной проверки с использованием различных источников.

Макет – объёмное воспроизведение внешнего вида музейного предмета, объекта, выполненное в необходимом для экспонирования масштабе.

Марка фабричная – знак, обозначающий место производства предмета. В отличие от клейма часто наносится после его изготовления.

Маршрут экскурсионный – путь следования группы в музее во время экскурсии, занятия. Его выбор обусловлен устройством экспозиции, объектами показа, расположенными на пути следования, темой, временем, характером группы и другими факторами.

Международный день музеев – профессиональный праздник работников музеев мира, который по решению XII Генеральной ассамблеи Международного совета музеев (ИКОМ) отмечается с 1978 года ежегодно 18 мая.

Международный совет музеев (ИКОМ) – всемирная неправительственная организация, призванная содействовать международному сотрудничеству музеев. Создан в 1946 году в Париже. Основой его структуры являются национальные комитеты. Руководящий орган – Генеральная ассамблея. Высший рекомендательный орган – Генеральная конференция. Имеет Исполнительный комитет и Секретариат. В составе организации действуют международные музейно-отраслевые комитеты и ассоциации, объединяющие представителей музеев различных профилей и типов. Россия (в составе СССР) вошла в ИКОМ в 1957 году.

Мемориальность – свойство предмета, связанное с памятью об историческом событии, человеке. Ценность мемориального предмета определяется в первую очередь историей возникновения, бытования, а не атрибутивными свойствами предмета. Мемориальный музей – музей, созданный в память о выдающемся событии, человеке, расположенный на памятном месте в историческом здании, помещении.

Модель – 1. Предмет, который использовался в качестве модели в науке или технике. Попадая в музей, приобретает статус и качества музейного предмета. 2. Объемное воспроизведение объекта, создаваемое для демонстрации его вместо другого предмета, механизма или системы.

Музееведение (музеология) – научная дисциплина, изучающая закономерности возникновения и развития музея как социально-культурного феномена и пути реализации его социальных функций в различных исторических, общественно-политических и социально-культурных условиях. Включает теорию, историю и методику музейного дела, музейное источниковедение, музеографию, музейную педагогику и др. Использует общенаучные методы и методы

профильных дисциплин. Создает теоретические и научно-методические основы практики музейного дела, обобщает его исторический опыт.

Музей – организация, обеспечивающая исследование, комплектование, учет, хранение и популяризацию предметных результатов человеческой деятельности и объектов природы своими специфическими средствами. В основе любого музея лежит коллекция музейных предметов и созданная с их помощью экспозиция. Музей призван удовлетворить интересы личности в изучении и освоении историко-культурного и природного наследия. Музей по значению и роли в жизни людей называют институтом социальной памяти. Музеи различаются по диапазону деятельности (центральные, республиканские, областные, районные и пр.), назначению (учебные, детские), ведомственному подчинению (школьные, заводские), профилю, составу собрания.

Музей и дети – система взаимоотношений музеев с детьми. Дети не всегда воспринимались музеями как отдельная категория посетителей, к которой требуется свой особый, специфический подход, учитывающий их возрастные и психологические особенности.

Музейная педагогика – относительно новая научная дисциплина, рассматривает музей как открытую образовательную систему.

Музейное дело – особая область культуры, включающая комплектование, учёт, хранение, изучение и использование музеями историко-культурного и природного наследия. Объединяет музейную политику (музейное законодательство, организация управления музеями), музееведение, музейную практику (фондовая, экспозиционная, культурно-образовательная деятельность).

Музейный предмет – памятник истории и культуры или объект природы, изъятый из среды бытования и прошедший первичный учет в музее.

Музоография – отрасль музееведения, задачей которой является описание музеев, их экспозиций и коллекций, накопление и распространение информации о музейных собраниях, популяризация и реклама музеев.

Муляж – объемное воспроизведение внешнего вида музейного предмета, точно передающее его форму, размер и цвет.

Научно-вспомогательные материалы – наглядные материалы (карты, схемы, таблицы, планы, графики и др.), которые служат для дополнения музейных предметов в экспозиции.

Научно-исследовательская работа в музее – направление музейной деятельности, связанное с функционированием музея как научно-исследовательского института. Заключается в получении новых

знаний на основе освоения музейных коллекций. Включает исследования по профильным дисциплинам и музееведческие исследования.

Научно-справочный аппарат – система справочно-поисковых средств, раскрывающих состав и содержание музейных собраний и обеспечивающих ведение информационно-справочной работы по всем направлениям музейной деятельности.

Образ экспозиционный – воплощение темы, идеи в музейной экспозиции с использованием различных архитектурно-художественных средств, приемов.

Общественные музеи – музеи, созданные на общественных началах при организациях, в том числе учебных.

Открытое хранение – один из способов хранения и использования музейного фонда, организуемый в помещении фондохранилища. Предполагает возможность организованного доступа посетителей в учебных, образовательно-воспитательных или иных целях.

Памятник – предметный результат человеческой деятельности, отражающий историю и культуру своей эпохи или ценный объект природы (памятник природы).

Паспорт школьного музея – основной документ музея, в котором кратко отражены его основные характеристики: наименование, профиль, дата основания, сведения о помещении, экспозиции, составе фондов и др.

Паспортизация научная – фиксация результатов изучения музейного предмета в научном паспорте музейного предмета.

Паспортизация школьных музеев – официальная регистрация школьных музеев.

Педагогические музеи – музеи, которые изучают историю и современное состояние образования.

Пиначотека – хранилище произведений живописи, картинная галерея.

Письменные источники – тип исторических источников, в которых информация зафиксирована с помощью знаков письма. Классифицируются по разным признакам: способу производства (рукописные, печатные и др.), содержанию, происхождению, датировке

План работы музея – один из основных документов музея, в котором отражается разнообразная деятельность музея (поисково-исследовательская, учётно-хранительская, экспозиционная, экскурсионно-массовая, учебно-образовательная и др.).

Площадь экспозиционная – площадь помещений (измеряется в квадратных метрах), в которых располагается экспозиция музея.

Подиум – элемент экспозиционного оборудования, подставка или возвышение для размещения и показа экспонатов.

Подлинник – настоящий, подлинный, оригинальный предмет, не являющийся копией, подделкой.

Полевая документация – группа документов учета и описания предметов музейного значения и среды их бытования. Применяется в походах, экспедициях и командировках по комплектованию музейных фондов. Является источником научного описания музейного предмета.

Положение о школьном музее – нормативный акт, устанавливающий основные правила организации и деятельности школьного музея. Впервые Положение о школьном музее было утверждено в 1974 году.

Праздник музейный – комплексная форма культурно-просветительной и образовательной деятельности музея.

Предмет музейного значения – предмет, выявленный в ходе комплектования музейных фондов, который обладает музейной ценностью, но не входит в состав музейного собрания.

Профиль музея – категория классификации музеев, специализация собрания экспозиции и деятельности музея, обусловленная его связью с конкретной наукой, техникой, производством, а также их отраслями и дисциплинами.

Психология музейная – область прикладной психологии.

Путеводитель музейный – издание рекламно-справочного характера, содержащее основные сведения о музее, его экспозиции, наиболее интересных экспонатах.

Раздел (отдел) экспозиции – крупный структурный элемент экспозиции. Создается в процессе организации музея для раскрытия какой-то темы, идеи.

Раритет – редкий предмет, ценность которого определяется в первую очередь его уникальностью.

Режим хранения – условия хранения музейных предметов, которые характеризуются температурой, влажностью, освещенностью, загрязнением и др.

Реклама музейная – комплекс мероприятий, направленных на пропаганду музея, различных аспектов его деятельности. Осуществляется с помощью специальных изданий (музейных афиш, буклетов, пригласительных билетов, визитных карточек и др.), оповещения потенциальных посетителей в средствах массовой информации.

Реконструкция – воссоздание на основе научных данных несохранившегося или частично сохранившегося объекта.

Реликвия – особо чтимый музейный предмет, значение которого определяется принадлежностью к важному историческому событию (реликвии военных лет), известному человеку, памятному месту.

Репрезентативность музейного предмета – свойство, способность предмета отражать те или иные сведения, передавать присущую предмету информацию, связанную со способностью воздействовать на чувства и эмоции посетителя музея.

Реставрация музейных предметов – комплекс мероприятий, направленных на сохранение, воссоздание музейных предметов в том виде, который необходим для их наиболее эффективного включения в экспозицию, музейную среду.

Реэкспозиция – смена всей или части музейной экспозиции.

Сеть музейная – исторически сложившаяся совокупность музеев, действующих на определенной территории.

Скрытый план – часть экспозиционных материалов, которая не выставлена для непосредственного обозрения, а скрыта в турникетах, подвижных стендах.

Собрание музейное – научно организованная совокупность музейных предметов, архивного и библиотечного фондов, научно-вспомогательных материалов.

Совет музея (школьного) – группа учащихся и педагогов из числа актива музея, осуществляющая практическую работу по его организации и деятельности.

Среда бытования – та часть исторической или природной среды, в которой существовал предмет до включения его в музейное собрание.

Стенд – один из традиционных элементов экспозиционного оборудования.

Сценарий экспозиции – музейный документ, своеобразное литературное произведение с детализацией (подробным описанием) экспозиционного замысла.

Таксидермия – совокупность методов специальной обработки шкур животных (съемка, препарирование, выделка) и способов изготовления из них тушек и чучел.

Тексты в экспозиции – продуманная как целое совокупность заголовков к темам и разделам, аннотаций, этикеток, указателей и пр.

Тематико-экспозиционный план (ТЭП) – документ, отражающий состав экспозиционных материалов, их группировку для создания экспозиции.

Типичный предмет – музейный предмет, один из ряда подобных ему, относящийся к определенной исторической эпохе, области культуры.

Турникет – элемент экспозиционного оборудования, напоминает книгу большого формата с твердыми перекидными листами, укрепленными на шарнирах. Предназначен для экспонирования плоскостных материалов – документов, рукописей, фотографий и др.

Урок-экскурсия – характерная для школьного музея форма работы – проведение учебного урока с использованием музейной экспозиции или материалов музея.

Учетная карточка – вкладыш в паспорт школьного музея, в нем кратко даются основные сведения о школьном музее. Имеет единый регистрационный номер.

Фондовая работа – комплекс мероприятий по изучению, учету, хранению музейных предметов.

Фондохранилище – специальное помещение для хранения фондов музея.

Фонды музейные – совокупность всех материалов, поступивших на постоянное хранение в музей в соответствии с инструкциями.

Хранение музейных фондов – одно из основных направлений фондовой работы, заключающееся в создании условий полной сохранности музейных предметов, предохранении их от разрушения, порчи и хищения, создании рациональной системы хранения.

Художественное проектирование экспозиции – составная часть проектирования музейной экспозиции, связанная с созданием своего рода художественного образа, адекватно отражающего содержание экспозиции.

Шифр – условное обозначение музейного предмета. Включает сокращенное наименование музея и порядковый номер предмета по книге поступлений.

Школьный музей – центр краеведческой, музейно-педагогической работы в школе, основными признаками которого являются: музейное собрание, экспозиция и музейный актив.

Экскурсия музейная – форма культурно-образовательной деятельности музея, основанная на коллективном осмотре объектов музейного показа под руководством экскурсовода по заранее намеченной теме и специальному маршруту.

Экскурсия обзорная – экскурсия, во время которой дается общее представление о музее и его экспозиции. Имеет ознакомительный, отчасти поверхностный характер, в связи с чем некоторые специалисты музейного дела являются противниками экскурсий подобного типа.

Экскурсовод – сотрудник музея (член совета, актива школьного музея), специализирующийся на проведении экскурсий по музею.

Экспедиция музейная – одна из основных форм работы музея в части комплектования его фондов.

Экспозиционная работа – одно из основных направлений музейной деятельности, основным содержанием которой является организация и проектирование экспозиций.

Экспозиционный комплекс – структурная единица экспозиции, включающая группу экспонатов, объединенных по содержанию и образующих целостную композицию для создания цельного эмоционального образа.

Экспозиционный пояс – область стены экспозиционного помещения (а также любой вертикальной поверхности – стенда, витрины), наиболее удобная для обозрения.

Экспозиция ансамблевая – музейная экспозиция, в которой сохраняется или воссоздается реальная обстановка, связанная с историческим событием, жизнью или деятельностью конкретного человека или группы.

Экспозиция монографическая – музейная экспозиция, посвященная деятельности одного лица, коллектива, раскрывающая одну достаточно узкую проблему, тему (история школы, предприятия и т. п.).

Экспозиция музейная – часть музейного собрания, выставленная для обозрения.

Экспонат – предмет, выставленный для обозрения. Является первичным структурным элементом экспозиции.

Экспонент – лицо или учреждение, предоставляющее в музей для экспонирования принадлежащие им материалы.

Этикетка – текст в экспозиции, представляющий собой аннотацию (объяснительный текст), как правило, к отдельному экспонату.

Список использованных источников

1. Музей в школе. Практикум: сб.ст. М.: Современные технологии в образовании и культуре – 3-е изд. – М.: Наука, 2006.- 64 с.
2. Персин А. И. Краеведение и школьные музеи. История, теория, практика М.: ФЦДЮТиК, - 2010. - 112 с.
3. Решетников Н. И. Школьный музей и комплектование его собрания: учеб.-метод. пособие. М.: ФЦДЮТиК, 2005. – 104 с.
4. Школьный музей: метод. пособие в помощь организаторам школ. музейев, методистам, педагогам дополн. образования – 3-е изд. – М.: Наука, – 2013.- 76 с.
5. Аборнева В.И. Программа музейно-педагогической деятельности «Истоки» // Внешкольник. - 2011. - № 6. - С. 49-54.
6. Багулина Т.Н. О роли личности педагога в музейной педагогике // Воспитание школьников.- 2011. - № 6. - С. 43-48.
7. Баркова Ю.С. Российско-мексиканская юношеская исследовательская экспедиция прошла успешно// Народное образование. - Нижний Тагил. - 2012. - № 3. - С. 197-199.
8. Баташова Т.Н. Музейная педагогика и формирование экологического мировоззрения детей// Внешкольник. - 2011.- № 3. с. 49-51.
9. Белянкова Н.М. Возможности музейной педагогики в организации исследовательской работы младших школьников. Национальная библиотека.// Начальная школа. - 2011. - № 9. - С. 62-64.
10. Бурцева О.Ю. Исследовательская деятельность учащихся в школе // Биология - Первое сентября. - 2012. - № 6. - С. 4-11.
11. Вакуленко Л.С. Музейная педагогика в ДОУ: новые перспективы развития // Дошкольная педагогика. - 2012. - № 8.-С.31-35.
12. Газизова Р.Р. Музейная педагогика в детском саду // Дошкольное воспитание. - 2012. - № 6. - С. 104-105.
13. Гарькуша С.С. Здравствуй, музей! Работа с родителями по музейно-педагогической программе // Дошкольное воспитание. 2012. № 2. - С. 75-76.
14. Горбунов В.С. Этническое краеведение в системе образования. Внешкольник. - 2006. - № 12. - С. 22-23.
15. Дерябина В.А. Роль школьного исторического музея в духовно-нравственном воспитании младших школьников // Начальная школа. - 2012. - № 6. - С. 38-43.
16. Дригота В.В. Школьный музей в системе патриотического воспитания учащихся // Педагогика. - 2012. - № 8. - С. 54-60.
17. Захаркина Е.Г. В памяти народной // Игровая библиотека. - 2012. - № 2. - С. 94-109.

18. Зверева К.Е. Экспонаты краеведческих музеев как основа историко-познавательной деятельности школьников // Преподавание истории и обществознания в школе. - 2012. - № 6. - С. 20-30.
19. Ищенко О.С. Музей в учреждении дополнительного образования // Внешкольник. - 2011. - № 6. - С. 41-44.
20. Казурова О.А. Роль школьного музея в развитии личности ребенка // Воспитание школьников. - 2012. - № 3. - С. 40-44.
21. Качан Л. М. Музейная педагогика. Голландский опыт // Мир музея. - 2011. - № 8. - С. 32-34.
22. Козлова Л. Л. А существует ли школьная музейная педагогика // Музей. - 2012. - № 6. - С. 56-59.
23. Метелева Л.В. Музей декоративно-прикладного и народного искусства ГОУ ЦО № 504 «Полюс» // Внешкольник. - 2011. - № 6. с. 45-48.
24. Михайловская Л. Г. Экскурсовод или переводчик? // Музей. - 2012. - № 2. - С. 56-59.
25. Неретина Л. Л. Музейная педагогика в этнокультурном развитии // Искусство в школе. - 2012. - № 1. - С. 46-47.
26. Протасова Л. Е. Педагогика пространства: зарубежный опыт // Обруч: образование, ребенок, ученик. - 2012. - № 2. - С. 34-35.
27. Самарина М.И. Улицы героев // Читаем, учимся, играем. - 2012. - № 2. - С. 43-47.
28. Телеш Е.Г. Экскурсия для учащихся 7-11 классов в музей народного деревянного зодчества Витославицы // Игровая библиотека. - 2011. - № 6. - С. 98.
29. Ушакова В.И. Воспитание гражданственности школьников средствами музейной педагогики // Вестник Московского государственного университета культуры и искусств. - 2011. - № 1. - С. 149-152.
30. Шевчук Н. Л. Янтарные каникулы // Мир музея. 2011. № 8. с. 17-18.
31. Шигарова Л. М. Музей безопасности // Основы безопасности жизнедеятельности. - 2011. - № 12. - с. 16-20.
32. Фомин В.П., Усагалиева Г.З., Неталиева К.Е., Кайрлиева К.Ж., Нурманов Р.Е., Гатауов Н.Х., Доскалиева Н.С. // Сборник «Эффективное развитие системы детско-юношеского туризма в Западно-Казахстанской области» (опыт ГККП «Областной центр детско-юношеского туризма и экологии управления образования акимата Западно-Казахстанской области» Орал-2015. С. 28.
33. Фролова Г.И. Школьники - исследователи окружающей среды // Экология и жизнь. - 2012. - № 4. - С. 45-47.
34. Экекеян Э.Ж. Инновации в проектно-исследовательской деятельности // Биология. - 2012. № 6. - С. 30-3.

35. Юдина Е.В. Синтез музейной и театральной работы со школьниками как фактор гражданско-патриотического воспитания: из опыта работы // Внешкольник. - 2011. № 3. с. 52-53.

36. <https://ru.wikipedia.org>

37. <https://www.tripadvisor.ru>

38. <https://www.ecolife.ru>

39. http://dovosp.ru/j_dv/

40. www.wendemuseum.org

41. www.prezidentsmuseum.kz

42. <https://www.mod.gov.kz>

43. <https://www.nationalmuseum.kz/index>